

१० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना दुहुँ गाउँपालिका

प्रकाशक:
दुहुँ गाउँपालिका
शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा
हिकिला दार्चुला

प्रकाशक : दुहुँ गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय, हिकिला, दार्चुला
सर्वाधिकार : प्रकाशकमा
प्रकाशन मिति : २०८२
सम्पर्कका लागि: गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय,
हिकिला, दार्चुला, सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल
फोन न.: ९८६३२९९४००
इमेल: duhunrm.gov@gmail.com
मुद्रण : ५० प्रति
मुद्रक : लटिनाथ छापाखाना, महाकाली नगरपालिका ४, दार्चुला
प्रथम संस्करण : २०८२
स्वीकृत मिति: : २०८२/०४/१७ गते (गाउँकार्यपालिका)

दुहुँ गाउँपालिकाको लिखित स्वीकृति बिना यसको पूरै वा आंशिक भाग विद्युतीय माध्यमबाट वा छायाँप्रति हुबहु प्रकाशन गर्न वा परिवर्तन गरेर प्रकाशन गर्न पाइने छैन । गरेको पाइएमा प्रतिलिपि अधिकार ऐन बमोजिम कारबाही गरिने छ ।

हार्दिक आभार

विश्व खाद्य कार्यक्रम /अमेरिकी सरकार कृषि विभाग /म्याक गभर्न डोलको आर्थिक एवम प्राविधिक सहयोगमा मिति २०८२/०३/२७ देखि २०८२/०३/२९ सम्म खलंड्गामा ३ दिने कार्यशाला गोष्ठी सञ्चालन गरी दुहुँ गाउँपालिकाको १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना निर्माणका लागि बृहत छलफल गरि शिक्षा योजना लेखन कार्यमा सहयोग पुर्याएकोमा विकास साझेदारी संस्था / दात्री सरकारलाई धन्यवाद ज्ञापन गर्दछौं । स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको विकास र उत्थानका लागि सरोकारवालाहरुसङ्गको व्यापक अन्तरक्रिया पश्चात योजनाबद्धढङ्गले समग्र शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ ।

शिक्षाको बर्तमान अवस्थाका विभिन्न सूचकहरुको तथ्यगत र तुलनात्मकरूपमा अध्ययन बिश्लेषण गरि शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न अबलम्बन गर्नुपर्ने रणनीति तथा कार्यक्रमहरु समेटी यो शिक्षा योजना तयार पारिएको छ । स्थानीय तहले शैक्षिक निति कार्यक्रम तथा बजेट निर्माण गर्दै समूचित रूपमा शिक्षामा लगानी गरि अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न महत्वपूर्ण दस्तावेजको रूपमा गाउँ शिक्षा योजना रहने कुरा निश्चित छ । शिक्षा क्षेत्रमा सञ्चालित हरेक योजना तथा कार्यक्रमको समय र बजेट सिमा निर्धारण गरि जिम्मेवारीपूर्वक कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न गाउँ शिक्षा योजनाले मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ ।

दुहुँ गाउँपालिकाको १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजना निर्माणमा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने विश्व शिक्षा कार्यक्रमप्रति आभार व्यक्त गर्दछौं । गाउँ शिक्षा योजनाको मस्यौदा लेखन, सूचना सङ्कलन, सम्पादन तथा प्रकाशन गर्न कुशलतापूर्वक जिम्मेवारी बहन गर्ने लेखन समितिलाई बिशेष धन्यवाद छ । अन्त्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा रचनात्मक सुझाव प्रदान गरि गाउँ शिक्षा योजना निर्माणमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण महानुभावहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं ।

गाउँ शिक्षा योजना लेखन कार्यदल
दुहुँ गाउँपालिका

स्थानीय सरकार
दुहुँ गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय

हिकिला, दार्चुला, सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका अध्यक्षको सन्देश

शिक्षा विकासको जग हो । स्थानीय सरकारद्वारा शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक निति तर्जुमा गर्न गाउँ शिक्षा योजना निर्माणको अपरिहार्यता देखिएको छ । स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको विकास र उत्थानका लागि सरोकारवालाहरूसङ्गको व्यापक अन्तरक्रिया पश्चात योजनाबद्ध ढङ्गले समग्र शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ ।

यस १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजनाले कक्षाकोठामा शिक्षण कलाको प्रयोग र विकास गर्न प्रेरित गर्ने छ । यसका लागि आवश्यक पर्ने विद्यालयको भौतिक सुधार, शिक्षक तालिमको व्यवस्थापन, शिक्षकहरूमा उत्प्रेरणा र आत्मवल विकास, शिक्षण सामाग्रीको उपलब्धता, विद्यालय प्रशासन तथा व्यवस्थापन सुधार, अभिभावक क्षमता विकास र समुदाय परिचालन जस्ता अन्य शैक्षिक क्षेत्रको विकासमा पनि सहयोग पुग्नेछ भन्ने आशा लिएको छु । गुणस्तरिय शिक्षाका लागि सबै बाल बालिकाहरूलाई विद्यालयको पहुँचमा लिएर, उनीहरूलाई नियमित गराउँदै विद्यालय तहहरू पार गराउनु पर्ने चुनौती पनि हाम्रा सामु रहेको छ । यस चुनौतीलाई समुदाय परिचालन र अभिभावक सचेतनाका माध्यमबाट समाधान गर्ने प्रयत्नमा यस योजनाले सहयोग पुर्याउने छ ।

योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि शिक्षक बर्ग, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरू, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवी व्यक्तित्वहरू, समाजसेवीहरू, राजनैतिक दलका पदाधिकारीहरू, सामाजिक संघ संस्थाका पदाधिकारीहरू र शिक्षा इकाईका राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूको एकाकार अथक परिश्रम र लगनशिलताले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने नै छ । हाम्रो गाउँ क्षेत्रको शैक्षिक विकासमा यस योजनाले सहयोग पुग्नुका साथै सामाजिक आर्थिक विकासमा समेत सकारात्मक प्रभाव पार्ने छ भन्ने आशा लिएको छु । अन्तमा गाउँ शिक्षा योजना जस्तो बहुआयामिक योजना तयार गर्नु आफैमा चुनौतिपूर्ण कार्य हो । योजना निर्माण कार्यका लागि अहोरात्र परिश्रम गर्नु हुने गाउँ शिक्षा योजना मस्यौदा लेखन समितिका सम्पूर्ण सदस्यज्यूहरू धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । योजना निर्माणका लागि सल्लाह सुझाव दिनुहुने शिक्षाप्रेमी महानुभावहरूमा कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । धन्यवाद ।

अन्त्यमा, दुहुँ गाउँपालिकाको यस गाउँ शिक्षा योजना कार्यान्वयनमा सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूको साथ सहयोग रहने अपेक्षा गर्दछु ।

(नरेन्द्रबहादुर सिंह बडाल)
गाउँपालिका अध्यक्ष

स्थानीय सरकार
दुहुँ गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
हिकिला, दार्चुला, सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

गाउँपालिका उपाध्यक्षको सन्देश

शिक्षा चेतना हो । मानव सभ्यताको विकास र विस्तारसङ्गै शैक्षिक पद्धतिको सुरुवात भएको पाइन्छ । समाजलाई शिक्षाको बाटोमा डोर्याउने र बालबालिकालाई असल शिक्षा प्रदान गर्ने काम शिक्षकहरूले गर्ने गर्दछन् । शिक्षण सिकाइको लागि सबैभन्दा जिम्मेवार व्यक्ति शिक्षक हो । बाल बालिकामा रहेको अन्तरनिहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने गराउने वातावरण घर परिवार र विद्यालयमा सृजना गर्न सक्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । शिक्षाले सफल जीवन यापनका लागि सहयोग गर्न सक्नुपर्छ ।

हाम्रो गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूको संस्थागत क्षमता विकास गरि पालिका अन्तरगतका सम्पूर्ण बाल बालिकाहरूलाई अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा प्रदान गर्नु सरकारको प्रमुख कर्तव्य रहेको छ । विद्यालय देखि गाउँ समाज सम्म बालबालिकाका लागि सुनौलो वातावरण निर्माण गर्न हामी सबैले हातेमालो गर्नु पर्छ विद्यालयमा शिक्षण सिकाइमा बाल मनोबिज्ञानको प्रयोग, शैक्षिक सामाग्रीको प्रयोग, बाल बालिकाहरूले गरेर सिक्ने प्रकृया, कक्षाकोठाको अनुशासन र सरसफाई जस्ता कुरामा शिक्षकको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । यसमा विभिन्न समितिहरू पनि जिम्मेवार बन्नु पर्दछ ।

यस १० वर्षे गाउँ शिक्षा योजनाको सफल कार्यान्वयनका लागि शिक्षक, विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा शिक्षक अभिभावक संघका, शिक्षाप्रेमी बुद्धिजीवी अभिभावकहरू, संघ संस्थाका पदाधिकारीहरू तथा आम दुहुँबासीको सहयोग रहने छ ।

अन्त्यमा,

यस योजनाको कार्यान्वयनमा सम्पूर्ण समुदायको सहयोग प्राप्त भई योजनाले निर्दिष्ट गरेका लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त हुने अपेक्षा गर्दछु ।

(शान्ती देवी बम)
गाउँपालिका उपाध्यक्ष

स्थानीय सरकार
दुहुँ गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
हिकिला, दार्चुला, सुदूरपश्चिम प्रदेश, नेपाल

प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतको सन्देश

समाज विकासका हरेक कालखण्डमा शिक्षाको महत्वपूर्ण स्थान रहदै आएको छ । आजको विश्वव्यापीकरण आधुनिक युगमा शिक्षाका आयामहरु दिन प्रतिदिन फराकिला हुँदै गई रहेका छन् । गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षणकलाको महत्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । सरल तरिकाबाट ज्ञान , सीप , कला र अवधारणाहरुलाई पुस्ता पुस्तामा हस्तान्तरण गर्ने कला नै शिक्षण कला हो ।

शिक्षण कलाको प्रमुख व्यक्ति शिक्षक हो । बाल बालिकामा रहेको अन्तरनिहित प्रतिभालाई प्रस्फुटन गर्ने गराउने वातावरण घर परिवार र विद्यालयमा सृजना गर्न सक्नु हामी सबैको कर्तव्य हो । जीवन निर्वाह गर्न सजिलो बनाउन शिक्षाले सहयोग गर्न सक्नु पर्छ । आदर्श, नैतिकवान, चारित्रिक र वैज्ञानिक चिन्तन भएको मानिस निर्माण गर्न शिक्षाले सघाउनुपर्छ । शिक्षाको दार्शनिक, सामाजिक र मनोवैज्ञानिक आधारमा विद्यालयहरुको समग्र व्यवस्थापन गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

विद्यालयको भौतिक सुधार मात्र गुणस्तरीय शिक्षाको मापन होइन भन्ने मेरो बिचार रहेको छ । पहिलो कुरा त शिक्षण सिकाईका लागि विद्यालयको कक्षा कोठामा शिक्षकले गर्ने कुशल शिक्षण कला नै हो । कुशल शिक्षण कलामा बाल मनोबिज्ञानको प्रयोग, शैक्षिक सामाग्रीको प्रयोग, बाल बालिकाहरुले गरेर सिक्ने प्रकृया, कक्षाकोठाको अनुशासन र सरसफाई, बाल बालिका तथा शिक्षकको नियमितताको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । यी सबै प्रकृतिलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यालयको भौतिक पुर्वाधारको विकास गरिनु पर्दछ । भौतिक पुर्वाधार राम्रो हुँदा हुँदै पनि कक्षाकोठामा कुशल शिक्षण कलाको प्रयोग नगरिनु आफैमा चिन्ताको विषय बनेको छ । सार्वजनिक शिक्षाको सुधारका लागि सकारात्मक सोचका साथ सबैले सहयोग गर्नु आवश्यक देखिएको छ ।

(दिनेश जोशी)
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

स्थानीय सरकार
दुहुँ गाउँपालिका
गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय
हिकिला, दार्चुला, सुदूरपश्चिम प्रदेश

शिक्षा प्रमुखको भनाई

शिक्षाको बर्तमान अवस्थाका विभिन्न सूचकहरूको तथ्यगत र तुलनात्मकरूपमा अध्ययन बिश्लेषण गरि शिक्षाको गुणस्तर सुधार गर्न अबलम्बन गर्नुपर्ने रणनीति तथा कार्यक्रमहरु समेटी यो शिक्षा योजना तयार पारिएको छ । स्थानीय तहले शैक्षिक निति कार्यक्रम तथा बजेट निर्माण गर्दै समूचित रुपमा शिक्षामा लगानी गरि अपेक्षित प्रतिफल प्राप्त गर्न महत्वपूर्ण दस्तावेजको रुपमा गाउँ शिक्षा योजना रहने कुरा निश्चित छ । स्थानीय सरकारद्वारा शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक नीति तर्जुमा गर्न गाउँ शिक्षा योजना निर्माणको अपरिहार्यता देखिएको छ ।

स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्रको विकास र उत्थानका लागि सरोकारवालाहरुसङ्गको व्यापक अन्तरक्रिया पश्चात योजनाबद्ध ढङ्गले समग्र शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्न यो गाउँ शिक्षा योजना निर्माण गरिएको छ । शिक्षा क्षेत्रमा सञ्चालित हरेक योजना तथा कार्यक्रमको समय र बजेट सिमा निर्धारण गरि जिम्मेवारीपूर्वक कार्यक्रम सञ्चालन र व्यवस्थापन गर्न गाउँ शिक्षा योजनाले मार्गदर्शन प्रदान गरेको छ ।

दुहुँ गाउँपालिकाको १० बर्षे गाउँ शिक्षा योजना निर्माणमा आर्थिक तथा प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्ने विश्व शिक्षा कार्यक्रमप्रति आभार व्यक्त गर्दछौं । गाउँ शिक्षा योजनाको मस्यौदा लेखन, सूचना सङ्कलन, सम्पादन तथा प्रकाशन गर्न कुशलतापूर्वक जिम्मेवारी बहन गर्ने लेखन समितिलाई बिशेष धन्यवाद छ । अन्त्यमा प्रत्यक्ष अप्रत्यक्षरूपमा रचनात्मक सुझाव प्रदान गरि गाउँ शिक्षा योजना निर्माणमा सहयोग गर्ने सम्पूर्ण महानुभावहरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछौं ।

लोकेन्द्र बहादुर बम
(शिक्षा प्रमुख)

विषयसूची

परिच्छेद १: परिचय

१.१ वर्तमान अवस्था

१.२ मुख्य समस्या तथा चुनौतीको विश्लेषण

परिच्छेद २: दूरदृष्टि, उद्देश्य, रणनीति तथा लक्ष्य निर्धारण

२.१ स्थानीय तहमा शिक्षा योजना निर्माण गर्दा लिनुपर्ने आधार

२.२ दूरदृष्टि

२.३ लक्ष्य

२.४ उद्देश्य

२.५ रणनीति

२.६ कार्यनीति

२.७ अपेक्षित उपलब्धि

२.८ स्थानीय तहको शिक्षा योजनामा रहनुपर्ने मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण

२.९ लक्ष्य निर्धारण

परिच्छेद ३: शिक्षाका मुख्य उपक्षेत्र

३.१ प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.४ प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम

३.५ अनौपचारिक शिक्षा र आजीवन सिकाइ

परिच्छेद ४: अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्र

४.१ पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक, सिकाइ सामग्री तथा मूल्याङ्कन

४.२ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

४.३ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.४ विद्यालय पोषण तथा स्वास्थ्य कार्यक्रम

४.५ विद्यालय सुरक्षा, विपद् न्युनीकरण तथा उत्थानशीलता

४.६ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.७ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

परिच्छेद ५: अन्य उपक्षेत्र

परिच्छेद ६: सुशासन तथा व्यवस्थापन

६.१ शिक्षाको व्यवस्थापन तथा संस्थागत क्षमता विकास

६.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

परिच्छेद ७: लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

परिच्छेद ८: अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

परिच्छेद १: परिचय

१.१ पृष्ठभूमी

क. भौगोलिक अवस्थिति

नेपालको संविधान वमोजिम राज्य पुनः संरचना भए वमोजिम सुदूरपश्चिम प्रदेश अन्तर्गत दार्चुला जिल्लाको साविकका पिपलचौरी, हिकिला, धारी गा. वि. स र (अपी गाउँपालिका वडा नं. १ देखि ३ सम्म) लाई समायोजन गरेर हिन्दुहरूको पवित्र धर्मस्थल मानसरोवरको प्रवेशद्वार, हिमालयको काख, दुहुँ नदीको किनारमा दुहुँ लोकमार्ग संगै जोडिएको ५ वटा वडाहरूमा विभाजित दुहुँ गाउँपालिका वि. स. २०७३ सालमा घोषणा भएको गाउँपालिका हो। यस गाउँपालिकाको पूर्वमा नौगाड गाउँपालिका, पश्चिममा भारत, उत्तरमा ब्याँस गाउँपालिका र दक्षिणमा दुहुँगाउँपालिका संगै सिमाना जोडिएको छ। दुहुँ गाउँपालिका विश्वमानचित्रमा २९.८६४५° डिग्री मिनेट देखि डिग्री मिनेट उत्तरी अक्षांश र ८०.६२९२° डिग्री मिनेट देखि डिग्री मिनेट पुर्वि देशान्तर सम्म फैलिएको छ। दुहुँ गाउँपालिकाले कुल ६५.३५ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफल ओगटेको छ भने २०७८ को जनगणना अनुसार जम्मा जनसंख्या ९,८४२ रहेको छ।

दुहुँ गाउँपालिका उच्च हिउँ पर्ने हिमाली क्षेत्र देखि नदी किनारामा रहेका फाँटहरूलाई समेटेर बनेको छ। धार्मिक एवं साँस्कृतिक शक्ति पिठहरू, मौलिक संस्कृति तथा प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण रहेकोले दुहुँ गाउँपालिकाले पर्यटनको प्रचुर सम्भावना बोकेको छ। प्रकृतिको अनुपम नमुनाको रूपमा जैविक विविधता तथा प्राकृतिक सम्पदाले भरिपूर्ण छ। दुहुँ गाउँपालिकामा ब्राह्मण, क्षेत्री, दलित समुदायको प्रमुख उपस्थिति रहेको छ।

ख. जनसाङ्ख्यिक संरचना

राष्ट्रिय जनगणना २०७८ अनुसार यस दुहुँ गाउँपालिकाको कूल जनसंख्या ९,८४२ रहेको छ। जसमा महिलाकोसंख्या ५२९५ (५३.८%) र पुरुषको संख्या ४५४७ (४६.२%) रहेको छ। जनसंख्याको हिसाबले सबै भन्दा ठूलो वडा नंबर २ (२५८६ जना) रहेको छ भने सबै भन्दा सानो वडा नंबर ३ (१६३० जना) रहेको छ। दुहुँ गाउँपालिकाको वडागत रूपमा घरधुरी र जनसंख्याको विवरण तपसिल अनुसार रहेको छ।

तालिका नं. १

वडागत जनसंख्या विवरण

वडा नं.	घरधुरी संख्या	पुरुष	महिला	जम्मा
१	३९७	७९१	८९५	१६८६
२	५९९	१२०३	१३८३	२५८६
३	३७४	७२६	९०४	१६३०
४	४२३	९४५	११४४	२०८९
५	४०३	८८२	९६९	१८५१
जम्मा	२१९६	४५४७	५२९२	९८४२
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८				

ग. उमेरगत जनसंख्या विवरण

दुहुँ गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या ९८४२ मा प्रारम्भिक बालविकास देखी विद्यालय उमेर समुहको जनसंख्या रहेको छ । जुन कूल जनसङ्ख्याको प्रतिशत देखिन्छ । यसै गरि १५ देखी ५९ बर्ष समुहको जनसंख्या अर्थात प्रतिशत रहेको छ । उमेरगत जनसङ्ख्याको विस्तृत बिवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. २

उमेरगत जनसंख्या विवरण

उमेर समूह	पुरुष	महिला	जम्मा
००-०४ वर्ष	४६९	४०९	८७८
०५-०९ वर्ष	४६६	४५१	९१७
१०-१४ वर्ष	५५७	५६४	११२१
१५-१९ वर्ष	४४५	५४६	९९१
२०-२४ वर्ष	३४८	५१०	८५८
२५-२९ वर्ष	२९०	३८५	६७५
३०-३४ वर्ष	२७६	३९३	६६९
३५-३९ वर्ष	२७५	३५३	६२८
४०-४४ वर्ष	२५६	२७९	५३५
४५-४९ वर्ष	२१७	२८२	४९९
५०-५४ वर्ष	२४५	२६९	५१४
५५-५९ वर्ष	१६९	१९८	३६७
६०-६४ वर्ष	१६४	१६२	३२६
६५-६९ वर्ष	१३६	१६६	३०२
७०-७४ वर्ष	१०९	१६२	२७१
७५-७९ वर्ष	७२	९२	१६४
८०-८४ वर्ष	३५	५४	८९
८५-८९ वर्ष	१५	१०	२५
९०-९४ वर्ष	२	६	८
९५+ वर्ष	१	३	४
	४५४७	५२९५	९८४२
स्रोत राष्ट्रिय जनगणना २०७८			

घ. जातिगत जनसंख्या विवरण

दुहुँ गाउँपालिकामा जिल्ला सदरमुकामबाट नजिक रहेका कारण यस गाउँपालिकाको जनसङ्ख्यामा विविधता देखिन्छ । जातिगत जनसङ्ख्यामा समग्रमा क्षेत्रीहरुको जनसङ्ख्या तुलनात्मक रुपमा बढी देखिएको छ । जातिगत जनसङ्ख्यामा प्रतिशत क्षेत्री, प्रतिशत ब्राह्मण, प्रतिशत ठकुरी, दलित प्रतिशत रहेको छ । जातिगत जनसङ्ख्याको विस्तृत बिवरण तलको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका नं. ३

जात जातिगत विवरण

क्र. सं.	जाति	पुरुष	महिला	जम्मा
१	क्षेत्री	२७९७	३२२१	६०१८
२	ब्राह्मण	५११	५९८	११०९
३	ठकुरी	७९५	९४०	१७३५
४	दलित	४२४	५१३	९३७
५	अन्य	१२	३१	४३
	जम्मा	४५३९	५३०३	९८४२
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८				

ड. भाषिक विवरण

यस दुहुँ गाउँपालिका भित्र बसोबास गर्ने नागरिकहरूमा जनगणना २०७८ अनुसार नेपाली भाषीहरूको संख्या बढी देखिन्छ । यस गाउँपालिकामा भाषिक विविधता रहेको छ । सरकारी कामकाजमा नेपाली भाषाको प्रयोग गरिए पनि अन्य क्षेत्रमा बोलचालीमा स्थानीय दार्चुलेली अर्थात डोटेली भाषाको प्रयोग बढी भएको पाइन्छ । भाषागत जनसङ्ख्या विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. ४

मातृभाषी जनसंख्याको विवरण

क्र. सं.	मातृभाषा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
१	दार्चुलेली	३०३९	३६६३	६७०२	६८.१%
२	डोटेली	१४८३	१५९०	३०७३	३१.२%
३	नेपाली	१८	१९	३७	०.४%
४	बैतडेली	५	१२	१७	०.२%
५	अन्य	५	८	१३	०.१%
	जम्मा	४५५०	५२९२	९८४२	१००
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८					

तालिका नं. ५

मातृभाषा बाहेक दोस्रो भाषी जनसंख्या विवरण

क्र. सं.	दोस्रो भाषाका रूपमा बोलिने भाषा	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
१	दोस्रो भाषा नभएका	२८४६	२७३७	५५८३	५६.७%
२	नेपाली	९८२	१७५८	२७४०	२७.८%
३	दार्चुलेली	६७९	७४८	१४२७	१४.५%
४	अन्य	२४	२८	५२	०.५%
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८					

च. धार्मिक विवरण

यस गाउँपालिकामा हिन्दु धर्मावलम्बीहरूको बाहुल्यता रहेको छ । कुल जनसङ्ख्यामा प्रतिशत हिन्दु धर्मावलम्बी रहेका छन् भने त्यसका अतिरिक्त बौद्ध तथा क्रिश्चियन धर्मावलम्बीहरूको संख्या पनि रहेको छ । विभिन्न धर्मावलम्बीको विवरण तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. ६

धर्म अनुसार जनसङ्ख्या विवरण

क्र. सं.	अपनाइएको धर्म	जम्मा	प्रतिशत
१	हिन्दु	९८३३	९९.९
२	बौद्ध	७	०.०७
३	क्रिश्चियन	२	०.०३
	जम्मा	९८४२	१००
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८			

छ. आर्थिक अवस्था विवरण

यस दुहुँ गाउँपालिका भित्र बसोवास गर्ने जनसमुदायको आर्थिक अवस्था सामान्य रहेको छ । जिल्ला सदरमुकामबाट यो गाउँपालिका नजिकै रहेकाले केही जनसंख्या ब्यापार व्यवसायमा संलग्न भए पनि बढी संख्या कृषि पशुपालनमा संलग्न रहेको पाइन्छ । प्रतिशतको मात्र पहुँच रहेको छ भने गैर वित्तीय क्षेत्रमा प्रतिशत र घरायसी कामकाजमा सबै भन्दा बढी प्रतिशतको सहभागिता रहेको छ। विस्तृत रूपमा गाउँपालिका भित्रका मानिसहरूले गर्ने आर्थिक कृयाकलापहरू तलको तालिकामा दिइएको छ ।

तालिका नं. ७

आर्थिक कृयाकलाप

क्र. सं.	आर्थिक क्रियाकलाप	संलग्न प्रतिशत
१	सरकारी सेवा	३.८
२	वित्तीय तथा बैंकिङ्ग क्षेत्र	०.१
३	गैर वित्तीय क्षेत्र	९.१
४	गैर नाफामूलक क्षेत्र	०.२
५	घरायसी कामकाज	८६.८
	कूल जम्मा	१००
स्रोत: राष्ट्रिय जनगणना २०७८		

ज. सडक यातायात तथा सञ्चार

यस गाउँपालिकाको पालिका कार्यालय केन्द्र रहेको स्थान सम्म तिकंर सडक र कच्ची सडकको पहुँच रहेको छ। तिकंर सडकको मुख्य सडक सबै वडाहरूका केन्द्र हुँदै गएको छ । सबै वडाहरूमा कच्ची सडकको विस्तार गरिएको छ। केहि विद्यालयहरूमा कच्ची सडकको पहुँच पुगेको छ । सञ्चार सुविधामा मोबाइल सेवाको पहुँच गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा पुगेको छ भने इन्टरनेट सेवा विस्तार भईरहेको छ ।

झ. शैक्षिक विवरण

अ. साक्षरताको अवस्था

वि. सं. २०७२ साल पौष १५ गते देशको २३ औं जिल्लाका रुपमा साक्षर जिल्ला घोषणा भएको भए तापनी वि. सं. २०७८ को राष्ट्रिय जनगणनाको तथ्याङ्क अनुसार यस दुहुँ गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७७.९ प्रतिशत रहेकोमा महिला साक्षरता दर ६८.९ प्रतिशत र पुरुष साक्षरता दर ८८.६ प्रतिशत रहेको छ।

आ. तहगत रुपमा विद्यालय तथा विद्यार्थी विवरण

तालिका नं. ८

विद्यालय तथा विद्यार्थी विवरण

क्र. सं.	संचालित कक्षा	सामुदायिक विद्यालय		संस्थागत विद्यालय		कैफियत
		विद्यालय संख्या	विद्यार्थी संख्या	विद्यालय संख्या	विद्यार्थी संख्या	
१	बाल विकास कक्षा	२०	२५५	२	१०५	
२	कक्षा १-३	१९	३४१	२	१४३	
३	कक्षा ४-५	१९	२८९	२	७०	
४	कक्षा ६-८	७	५३८			
५	कक्षा ९-१०	५	२४४			
६	कक्षा ११-१२	२	६६			
	जम्मा	१९	१७३३	२	३१८	

इ. तहगत शिक्षक तथा कर्मचारी विवरण

तालिका नं. ९

क्र.	विद्यालयको नाम	पालिका विकास	प्राथमिक तह दरबन्दी			मैममाध्यमिक तह दरबन्दी			माध्यमिक तह दरबन्दी			माध्यमिक तह दरबन्दी			हजकता	कर्मचारी	विद्यालय
			स्थायी	स्थायी	राहत	स्थायी	राहत	अनुदान	स्थायी	राहत	अनुदान	स्थायी	स्थायी	राहत			
१	श्री जनविकास मा वि बारबाज	१	४	०	१	४			२	४			४	२	२	१	१
२	श्री गौरिलमाण्डौ मावि हिकिला	१	५	०	०	३	१		४					२	७	१	१
३	श्री गणेश मा वि सिमली	०	१	०	०	१	१				३				७	१	१
४	श्री धारीपाटा मा वि धारी	१	४	०	०	१	१			३					४	१	१
५	श्री पिपलचौरी	१	५	०	०	१	१				३				४	१	१

	मा वि बिण																
६	श्री सोमनाथ आ वि सुत्खोला	१	२	१	०			१							३		१
७	श्री भूमिराज आ वि कम्दा	१	३	०	०			१							३		१
८	श्री टुडिखेल आ वि खर्चा	१	२	०	१										०		१
९	श्री भवानी आ वि भगनाडी	१	४	०	०										१		१
१०	श्री हुनैनाथ आ वि बस्पाली	१	२	१	०										०		१
११	श्री सोविधार आ वि सौंतोली	१	३	०	०										०		१
१२	श्री मष्टकेदार आ वि गोकुल	१	३	०	१										२		१
१३	श्री दहधार आ वि गुना	१	३	०	०										२		१
१४	श्री ब्रह्म आ वि पाँसु	१	२	०	१										१		१
१५	श्री महादेव आ वि फारा	१	३	०	०										१		१
१६	श्री भगवती आ वि पोक्से	१	२	१	१										१		१
१७	श्री दुर्गा आवि गरमोरा	१	३	०	०										०		१
१८	श्री दुर्गास्थान आ वि खेती	१	२	०	१										०		१
१९	श्री लटिनाथ आवि बोहरीगाउँ	१	३	०	०										०		१
२०	श्री रेनीस्पेक्ट्रम बोर्डिङ स्कुल हिकिला	०	०	०	०										९		१
२१	श्री सनसाइन बोर्डिङ स्कुल हिकिला	०	०	०	०										८		१
२२	श्री भूमिराज बालबिकास केन्द्र नरोली	१	०१	०	०										०		०

१.२ मुख्य समस्याहरु:

१. विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरुलाई पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्न नसक्नु।
२. विद्यार्थीहरुले नियमित रुपमा तह पूरा गर्न नसक्नु।
३. पाठ्यक्रमले तोकिए बमोजिमका सिकाई उपलब्धि हासिल गर्न नसक्नु।
४. बालमैत्री विद्यालय निर्माण गरि सिकाई बातावरण निर्माण गर्न नसक्नु।
५. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण गरि प्रभावकारि रुपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु।
६. विषयगत तथा कक्षागत रुपमा शिक्षकको दरबन्दी नहुनु।

७. विद्यालयमा गरिने शैक्षिक क्रियाकलापहरूमा सरोकारवालाहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्न नसक्नु ।
८. विद्यालय सुधार योजना तथा अन्य विद्यालय विकासका कार्यक्रमहरूमा अभिभावक तथा वि. ब्य. स. पदाधिकारीहरूको सक्रिय सहभागिता नहुनु ।
९. अभिभावकहरूलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धि सँग जोडन नसक्नु ।
१०. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँच नहुनु र प्रभावकारि रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
११. उपयुक्त भौतिक पूर्वाधारको विकास हुन नसक्नु ।
१२. वैकल्पिक सिकाइको प्रभावकारि रूपमा कार्यान्वयन गर्न नसक्नु ।
१३. अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण प्रणाली प्रभावकारी नहुनु ।

१.३ शिक्षा क्षेत्रका चुनौतीहरू:

१. गुणस्तरीय शिक्षाको अवसर सुनिश्चित गर्ने।
२. विद्यालय नक्साङ्कन सहित विद्यालय स्थापना र समायोजन गर्ने।
३. विद्यालय शिक्षक दरबन्दी व्यवस्थापन गर्ने।
४. निशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा कार्यान्वयन गर्ने।
५. पाठ्यक्रम, पाठ्यपुस्तक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली सुधार गर्ने।
६. शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने।
७. विपत व्यवस्थापन तथा वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरण गर्ने।
८. जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरहरू सुनिश्चित गर्ने।
९. उपयुक्त भौतिक पूर्वाधार निर्माण गर्ने।
१०. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमको पहुँचमा सुधार गर्नु।
११. सामुदायिक विद्यालयमा अभिभावकहरूको आकर्षण बढाउनु।
१२. शिक्षकहरूलाई पेसागत सहयोग प्रणालीको विकास गर्ने।
१३. शिक्षकलाई व्यावहारिक ज्ञान सहित व्यावसायिक बनाइ विद्यार्थीको सिकाइ प्रति उत्तरदायी बनाउनु।
१४. प्रयाप्त र सान्दर्भिक शैक्षिक सामग्रीको उपलब्धता र प्रयोगको व्यवस्था मिलाउनु।
१५. अपाङ्गता भएका बालबालिकाको विद्यालयमा पहुँच वृद्धि गर्ने।
१६. सामुदायिक विद्यालयमा अपनत्व वृद्धि गर्ने।
१७. शिक्षाको साझा अधिकार कार्यान्वयन गर्ने।

१.४ अवसरहरू:

१. शिक्षा क्षेत्रका लागि आवश्यक संवैधानिक तथा कानुनी आधारहरू भएको ।
२. तीन तहको सरकारहरूबीच समन्वय र सहकार्यका क्षेत्रहरू पहिचान भएको ।
३. विद्यालयमा क्रमशः खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट दक्ष र युवा जनशक्तिको बढ्दो प्रवेश ।
४. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले शिक्षाका अधिकारहरू स्थानीय तहमा प्रदान गरिएको ।
५. तीनवटै सरकार तथा अन्य संघसस्थाहरूबाट शिक्षामा लगानी गर्न सकिने वातावरण विकास भएको ।
६. शिक्षा क्षेत्रमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढ्दै गएको।
७. स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण तथा कार्यान्वयन भइरहेको ।
८. वैकल्पिक सिकाइ सहजीकरणका उपायहरूको खोजी तथा अवलम्बनको सुरुवात भएको ।
९. गुणस्तरीय शिक्षाप्रति अभिभावकहरूको मोह बढ्दै गएको ।
१०. सडक, विद्युतको विस्तार सँगै विद्यालयहरूमा सहज पहुँचको अवस्था रहेको ।
११. जिल्लासदरमुकामसङ्ग जोडिएको गाउँपालिकाभएकाले अन्तरनिकाय समन्वय तथा सहकार्यको सम्भावना रहेको।

१२. विद्यार्थीहरूको खुद भर्ना दरमा वृद्धि भएको ।

१३. लैङ्गिक समता सूचकाङ्क सकारात्मक हुदै गएको ।

१४. खुल्ला प्रतिस्पर्धाबाट प्रधानाध्यापक नियुक्तको प्रक्रियाको अभ्यासको थालनी सँगै कार्य सम्पादनमा आधारित करारको व्यवस्था सुरु भएको ।

१.५ शिक्षा योजना निर्माण प्रक्रिया

यस दुहुँ गाउँपालिकाको १० वर्षे शिक्षा योजना निर्माणका क्रममा देहायका प्रक्रियाहरू अपनाइएका छन् ।

क. **पूर्व तयारी :** एक प्रदेश तहमा एक पालिकामा शिक्षा योजना निर्माण गर्ने नीति अनुरूप WFP र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रको संयुक्त आयोजनामा स्थानीय तहकासामाजिक विकास समिति संयोजक, शिक्षा अधिकृत तथा शिक्षा क्षेत्रमा विज्ञहरू समेतको सहभागितामा ३ दिने योजना निर्माण सम्बन्धी कार्यशालाको आयोजना भई सोही कार्यशालाबाट प्राप्त मार्गनिर्देशनका आधारमा योजना निर्माणको आधारशीला बनेको हो ।

पूर्व तयारीका क्रममा गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरू :

- विद्यालयहरूबाट प्राप्त गर्नु पर्ने तथ्य तथा तथ्याङ्कहरूका लागि फर्म्याट विकास गरिएको,
- तथ्याङ्क विभाग तथा अन्य स्रोतहरूबाट सङ्कलन गर्नु पर्ने तथ्याङ्कहरूको एकीन तथा सोका लागि फर्म्याट विकास गरिएको,
- फर्म्याट अनुसार सम्बन्धित निकायहरूबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने कार्य गरिएको,
- गाउँपालिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षा शाखाका सम्पूर्ण कर्मचारी तथा विज्ञको उपस्थितिमामिति २०८२।०२।०७ मा बैठक बसि योजना निर्माणबारे प्रारम्भिक छलफल तथा सामाजिक समितिका संयोजकको संयोजकत्वमा ५ सदस्यीय योजना निर्माण कार्यदल गठन गरिएको।

ख. **योजना तर्जुमा :** योजना निर्माण कार्यदलको बैठक बसि योजना निर्माणको खाका विषयमा आवश्यक छलफल गरि विभिन्न सरोकारवालाहरूबाट समेत आवश्यक राय सुझाव लिई योजना निर्माणको कार्यलाई अगाडि बढाउने विषयमा छलफल गरिएको सोही छलफलका आधारमा देहाय बमोजिमका कार्यहरू भए गरिएका ।

योजना निर्माणका चरणमा गरिएका प्रमुख क्रियाकलापहरू :

निर्माण कार्यदलबाट योजना खाका अध्ययन गरिएको,

• WFP र गाउँपालिकाको आयोजनामा गाउँपालिका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, सबै वडा अध्यक्षहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, शिक्षाविद, प्रधानाध्यापक, वि. ब्य. स., शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरू, साझेदार संस्थाका प्रतिनिधि, शिक्षा शाखा र अन्य सम्बन्धित शाखाका पदाधिकारीहरू एवम् विज्ञको सहभागितामा पहिलोएक दिने कार्यशाला मिति २०८०।०३।१७मा सञ्चालन गरिएको थियो । कार्यशालामा शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न योजनाहरूको लक्ष्य उद्देश्यहरूको प्रस्तुति समीक्षा गरि स्थानीय तहमा शिक्षा क्षेत्र विशेष गरि विद्यालय शिक्षाका देखिएका समस्या चुनौती अवसरहरू प्राथमिकताका क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने कार्य गरिएको थियो । सोही कार्यशालाबाट रणनीति कार्यनीतिहरू पहिचान गर्ने कार्य गरिएको थियो।

निर्माण कार्यदलबाट निर्धारित लक्ष्य उद्देश्य रणनीति कार्यनीति क्षेत्रगत उद्देश्य रणनीति प्राथमिकताका क्षेत्र निर्धारण गर्ने कार्य सम्पन्न गरि उक्त लक्ष्य उद्देश्य प्राप्तिका लागि विषयक्षेत्र अनुसार क्रियाकलापहरू छनौट गरिएको । योजना निर्माण सम्बन्धी मार्गनिर्देशन २०७९ लाई आधार बनाई योजना निर्माण कार्यलाई अगाडि बढाउने क्रममा परिच्छेद १ र २ मा उल्लेख भए बमोजिम लक्ष्य रणनीति कार्यनीति विषय क्षेत्र बमोजिमका प्रमुख क्रियाकलापहरू पहिचान तथा छनौट गरि पुनः प्रथम कार्यशालामा सहभागिहरूकै सहभागिता थप गाउँ शिक्षा समितिका पदाधिकारीहरूको समेत सहभागितामा मिति २०८२।०३।२२ गतेमा दोस्रो एक दिने कार्यशाला आयोजना गरिएको । उक्त कार्यशालामा प्रारम्भिक खाका प्रस्तुति एवम् छलफल अन्तरक्रिया गरि प्राथमिकताका क्षेत्रहरू पहिचान गर्नुका साथै उपक्षेत्रगत रूपमा प्रमुख क्रियाकलापहरूको पहिचान तथा लगानीका स्रोतहरू पहिचान गर्ने कार्य गरिएको ।

लक्ष्य उद्देश्य रणनीति कार्यनीति प्रमुख कार्य सम्पादन सूचक विषय उपक्षेत्र बमोजिमका लक्ष्य उद्देश्य रणनीति क्रियाकलाप सहितको प्रारम्भिक खाका तयार गरि सोको जानकारी एवम् थप राय सुझाव सङ्कलनका लागि मिति २०८२।०३।२७ गतेदेखि

२९ गतेसम्मविश्व खाद्य कार्यक्रमका प्रतिनिधि, गाउँपालिका शिक्षा शाखा र मस्यौदा लेखन कार्यदलको सहभागितामा अन्तिम कार्यशालाको आयोजना गरि थप राय सुझाव सहित यस दुहुँ गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजनाको प्रारम्भिक खाकालाइ अन्तिम रूप दिने कार्य गरिएको छ । योजना निर्माणका क्रममा प्राविधिक धार समेत सञ्चालन भएको एक वटा माध्यमिक विद्यालय श्री जनविकास मा. वि. बारबाजमा गा.पा.अध्यक्ष, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, योजना निर्माण कार्यदलका सदस्यहरु समेतको सहभागितामा स्थलगत भ्रमण तथा प्रधानाध्यापक, शिक्षक, वि. व्य. स. पदाधिकारी, विद्यालय कर्मचारीहरूसँग छलफल तथा अन्तरक्रिया गरि राय सुझाव सङ्कलन गर्ने कार्य गरिएको।योजना निर्माणकै क्रममा दुहुँ गाउँपालिका भित्र रहेका संस्थागत विद्यालयका संस्थापक प्रिन्सिपल तथा सञ्चालक समितिका प्रतिनिधिहरु सँग बैठक बसि साझेदारीका क्षेत्रहरु पहिचान गर्ने कार्य गरिएको ।

ग. योजना स्वीकृति

गाउँ शिक्षा योजना निर्माण तथा सिफारिस समितिबाट गाउँ कार्यपालिकामा पेश गरिएको गाउँ शिक्षा योजना दुहुँ गाउँपालिकाको गाउँ कार्यपालिकाको मिति २०८२/०४/२३ गतेको निर्णयबाट अन्तिम स्वीकृतीका लागि गाउँ सभामा पेश गरिएको ।

घ. योजना निर्माणका आधारहरु

देहायका प्रमुख आधारहरु लिइ यस दुहुँ गाउँपालिकाको स्थानीय शिक्षा योजना निर्माण गरिएको हो :

१. नेपालको संविधान, २०७२
२. स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
३. शिक्षा ऐन, २०२८संसोधन सहित
४. शिक्षा नियमावली, २०५९ संसोधन सहित
५. निशुल्क तथा अनिवार्य शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५
६. राष्ट्रिय शिक्षा नीति, २०७६
७. विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजना २०७९-२०८९
८. सिकाइ आपुरण तथा द्रुत सिकाइ योजना २०७६,
९. दिगो विकास लक्ष्य राष्ट्रिय कार्यढाँचा, २०७६
१०. सुदुरपश्चिम प्रदेशको ५ वर्षे आवधिक योजना
११. विभिन्न समयमा नेपाल सरकार तथा सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकारबाट बजेट तथा कार्यक्रममा प्रस्तुत नीति कार्यक्रमहरु तथा मार्ग निर्देशनहरु ।
१२. गाउँ सभामा पेश भएका नीति तथा कार्यक्रमहरु
१३. निर्वाचनका क्रममा जनप्रतिनिधीहरुबाट गरिएका प्रतिबद्धताहरु ।

ङ. योजना दस्तावेजको स्वरूप

यस योजनाको पहिलो परिच्छेद परिचय खण्डमा यस दुहुँ गाउँपालिकाको पृष्ठभूमि अन्तरगत भौगोलिक अवस्थिति, जनसाङ्ख्यिकीय संरचना जस अन्तरगत वडागत महिला पुरुषको जनसङ्ख्या, उमेरगत जनसङ्ख्या, जातिगत जनसङ्ख्या आदि समावेश गरिएको छ । यस खण्डमा दुहुँ गाउँपालिका भित्रको जातजाति बिबरण, मुख्य धर्महरु तथा संस्कृतिको बारेमा उल्लेख गरिएको छ । यसका साथै पेशा व्यवसायमा कृषि उद्योगको अवस्थाको संक्षिप्त जानकारी राखिएको छ भने शैक्षिक अवस्था तर्फ विद्यालय, शिक्षक, विद्यार्थी बिबरण अन्तरगत भर्ना दर, तह पूरा गर्ने दर, पहुँच सहभागिता शैक्षिक उपलब्धि, साक्षरता दर सम्बन्धी तथ्याङ्कहरु प्रस्तुत गरिएको छ ।

परिचय खण्डमै दुहुँ गाउँपालिकाका शिक्षा क्षेत्र विशेष गरि विद्यालय शिक्षामा पहिचान भएका प्रमुख समस्याहरु, चुनौतीहरु अवसरहरुका बारेमा चर्चा गरिएको छ ।

परिच्छेद २ लक्ष्य निर्धारणमा दुहुँ गाउँपालिकाको १० बर्षे दीर्घकालिन सोच र लक्ष्य निर्धारण गरी सो बमोजिम उद्देश्य निर्धारण गर्दै उक्त उद्देश्यहरु प्राप्तिका लागि दुहुँ गाउँपालिकाको रणनीति तथा कार्यनीतिहरु र उक्त रणनीति तथा कार्यनीतिको

कार्यान्वयनबाट अपेक्षा गरिएका शैक्षिक उपलब्धिका विषयमा चर्चा गरिएको छ। खण्डमा योजना अवधिमा मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र सो सूचकहरूमा योजना अवधिभरको लक्ष्य निर्धारण गरिएको छ।

परिच्छेद ३ मा विद्यालय शिक्षा क्षेत्रका विभिन्न उपक्षेत्रहरू बालविकास तथा शिक्षा, आधारभुत शिक्षा, माध्यमिक शिक्षा, पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन, शिक्षक व्यवस्थापन र विकास अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाका लक्ष्य, उद्देश्य रणनीति तथा प्रमुख क्रियाकलापहरू उल्लेख गरिएको छ।

परिच्छेद ४ मा विद्यालय शिक्षा क्षेत्र सँग अन्तरसम्बन्धित विषयहरू शैक्षिक समता तथा समावेशीकरण, दिवाखाजा सहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम, आपतकालिन अवस्थामा शिक्षा, विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास तथा विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको अवस्था योजना अवधिको लक्ष्य रणनीति प्रमुख क्रियाकलापहरू उल्लेख गरिएको छ।

परिच्छेद ५ मा विद्यालय शिक्षामा सुशासन तथा व्यवस्थापन अन्तरगत संस्थागत क्षमता विकास, स्थानीय तहको शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध योजनाको अनुगमन मूल्याङ्कनका लागि गरिने प्रमुख क्रियाकलापहरू उल्लेख गरिएको छ।

परिच्छेद ६ मा योजनाको महत्वपूर्ण खण्ड लगानी तथा स्रोत व्यवस्थापन अन्तरगत लगानी र स्रोत व्यवस्थापनको वर्तमान अवस्था उद्देश्यहरू लगानी रणनीति उपलब्धि तथा विभिन्न उपक्षेत्रहरू र अन्तरसम्बन्धित विषय क्षेत्रहरूमा निर्धारण क्रियाकलाप बमोजिम बजेट विनियोजन एवम् बजेटका स्रोतहरू उल्लेख गरिएको छ।

अन्तिम परिच्छेद ७ मा राष्ट्रिय प्रादेशिक र स्थानीय तहका वर्तमान प्रमुख शैक्षिक उपलब्धि सूचकहरूको तुलनात्मक विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

परिच्छेद २ लक्ष्य निर्धारण

२.१ दूरदृष्टि:

यस दुहुँ गाउँपालिकाले देहायको दीर्घकालिन सोच सहित गाउँपालिकाको शिक्षा क्षेत्रलाई अगाडि बढाउन खोजिएको छ:

"निःशुल्क, समावेशी, जीवनोपयोगी र गुणस्तरीय शिक्षा: दुहुँ गाउँपालिकाको अपेक्षा"

२.२ ध्येय/लक्ष्य:

यस दुहुँ गाउँपालिकाले माथि उल्लिखित सोचलाई साकार पार्न निम्न बमोजिमको लक्ष्य/ध्येय राखेको छ।

"बालमैत्री, समावेशी सिकाइ वातावरण विकास गर्दै सुशासनयुक्त शैक्षिक प्रणालीको स्थापना गरी प्रभावकारी शैक्षिक सेवा प्रवाहको माध्यमबाट गुणस्तरीय, प्रविधिमैत्री, व्यावहारिक शिक्षा प्रदान गरी नैतिकवान, सिर्जनशील, प्रतिस्पर्धी र सक्षम नागरिक तयार गर्ने"

यस दुहुँ गाउँपालिकाले तय गरेको दूरदृष्टि तथा लक्ष्य प्राप्तिका लागि निर्धारण गरिएका उद्देश्य रणनीति तथा कार्यनितीलाई देहायको तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

२.३ उद्देश्य	२.४ रणनीतिहरू	२.५ कार्यनीतिहरू
१. सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर र पहुँच सुनिश्चित गरी विद्यालय शिक्षामा पहुँच, सहभागिता र गुणस्तर सहित तह पूरा गर्ने वातावरणको सुनिश्चितता गर्नु	१. विद्यालय तथा समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्रहरूको विस्तार तथा सुदृढीकरण गर्ने। २. प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालनबाट बालविकास उमेर समूहका बालबालिकाहरूको बालविकास शिक्षामा पहुँच वृद्धि गर्ने। ३. विद्यालय नक्साङ्कन गरी आवश्यकताका आधारमा विद्यालय स्थापना, समायोजन तथा पूनर्वितरण गरी विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने। ४. विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा	१. नक्साङ्कनका आधारमा कम्तीमा एक विद्यालय एक बालविकास केन्द्रको स्थापना गरिनेछ। २. प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्रहरूलाई थप सुदृढ गरि विद्यार्थी भर्ना तथा टिकाई राख्न लाई जनप्रतिनिधिहरूको समेत सहभागितामा विद्यार्थी भर्ना अभियान कार्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गरिने छ। ३. विभिन्न कारणले विद्यालय बाहिर रहेका बालविकास उमेर समूहका बालबालिकाहरूका लागि समुदाय स्तरमै बालविकास सहजकर्ता शिक्षकको

	शिक्षकको आवश्यकताको पहिचान तथा व्यवस्थापन गर्ने । ५. सरोकारवाला सबैको सहयोग र समन्वयमा शिक्षक अभिभावक तथा समग्र विद्यालयहरूको क्षमता विकास तथा शैक्षिक गुणस्तर प्रवर्द्धन गर्ने/गराउने ६. विद्यालयहरूको प्राविधिक तथा व्यावसायिक क्षमता विकास गरि निःशुल्क प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्ने।	व्यवस्था गरिनेछ। ४.सहजकर्ताहरूका लागि विभिन्न प्रोत्साहनका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ५. विद्यालय तथा समुदायमा संचालित बालविकास केन्द्रहरूको क्षमता विकासका लागि तालिम तथा बाल विकास केन्द्र सबलीकरण कार्यक्रम मार्फत बालमैत्री वातावरण सिर्जना गरिनेछ।६.विद्यालय नक्साङ्कनका आधारमा आवश्यकता अनुसार विद्यालय स्थापना तथा समायोजन गरिनेछ। ७. विद्यार्थी संख्या, विद्यालयको तह तथा अध्यापन गराइने विषय समेतका आधारमा विषयगत तहगत शिक्षक दरबन्दी पूर्णवितरण तथा थप व्यवस्थापन गरिनेछ। ८. विद्यालयमा लगानीको वातावरण तयार गरि सरकारी, गैर सरकारी संघसंस्था र सरोकारवाला सबैको सहभागितामा शैक्षिक विकासका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिनेछ। ९. विव्यस र शिक्षक अभिभावक संघको क्षमता अभिवृद्धि गरी विद्यार्थीको शैक्षिक गुणस्तर विकासमा जवाफदेही बनाइनेछ। १०. गाउँपालिका भित्रका विद्यालयहरूमा गरिएका असल अभ्यासहरूको अनुभव आदान प्रदान गर्न विद्यालयहरूमा अवलोकन भ्रमणको व्यवस्था मिलाइनेछ। ११. स्थानीय उपजमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई थप व्यवस्थित गरी कक्षा ८ सम्म विस्तार गरिनेछ। १२. विद्यालय तहमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि सह तथा अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन गरिनेछ। १३. माध्यमिक विद्यालयहरूमा आधुनिक प्रविधियुक्त गणित प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला, ICT Lab, र पुस्तकालय व्यवस्थापन गरिनेछ। १४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा निशुल्क पहुँचका लागि विभिन्न अनुदान तथा छात्रवृत्ती उपलब्ध गराइनेछ। १५. आवश्यकतानुसार थप प्राविधिक विद्यालयहरू सञ्चालन गरिनेछ।
--	---	---

		१६. युवाहरुलाई लक्षित गरी विभिन्न छोटो अवधिका व्यावसायिक तथा सिपमूलक तालिमका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ । १७. प्रत्येक वर्ष विद्यालय शिक्षाको स्थानीय तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रबोधिकरणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी पाठ्यक्रमले तोकेका शैक्षिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ। १८. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको सान्दर्भिकता वृद्धिका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ। १९. स्थानीय पाठ्यक्रम अनुसारका पाठ्यसामग्रीको विकास गरिनेछ। २०. विद्यालयका विभिन्न कक्षाहरुमा प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा अर्धवार्षिक रुपमा सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ । २१. स्तरीकृत परीक्षा प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ। २२. सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ। २३. आन्तरिक तथा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ।
२. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बनाइ पूर्ण सिकाइको सुनिश्चितता गर्नु	७. विद्यालय तहमा लागु गरीएको पाठ्यक्रमको प्रबोधिकरण तथा स्थानीय पाठ्यक्रम निर्माण र कार्यान्वयनका माध्यमबाट विद्यालय तहको पाठ्यक्रमको सान्दर्भिकता र प्रयोगमा अभिवृद्धि गर्ने ८. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी बनाइ शिक्षण सिकाइलाई मूल्याङ्कनसँग आबद्ध गर्ने ।	२४. प्रत्येक वर्ष विद्यालय शिक्षाको स्थानीय तथा राष्ट्रिय पाठ्यक्रमको प्रबोधिकरणका कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरी पाठ्यक्रमले तोकेका शैक्षिक उद्देश्य प्राप्तिका लागि आवश्यक सहजीकरण गरिनेछ। २५. पाठ्यक्रम तथा पाठ्यपुस्तकको सान्दर्भिकता वृद्धिका लागि आवश्यक कार्यक्रमहरु सञ्चालन गरिनेछ। २६. स्थानीय पाठ्यक्रम अनुसारका पाठ्यसामग्रीको विकास गरिनेछ। २७. विद्यालयका विभिन्न कक्षाहरुमा प्रत्येक शैक्षिक सत्रमा अर्धवार्षिक रुपमा सिकाइ उपलब्धिको परीक्षण गर्ने व्यवस्था मिलाइने छ । २८. स्तरीकृत परीक्षा प्रणालीको प्रयोग गरिनेछ। २९. सुधारात्मक तथा उपचारात्मक शिक्षणको व्यवस्था गरिनेछ। ३०. आन्तरिक तथा निरन्तर मूल्याङ्कन

		प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरिनेछ।
३. बालबालिकालाई बालमैत्री वातावरणमा सिकाइ क्रियाकलापमा सहभागी हुनसक्ने गरी भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण सुधार गर्नु	९. विद्यालयमा पर्याप्त र सुविधा सम्पन्न भौतिक पूर्वाधारको विकास गर्ने। १०. सिकाइ गुणस्तर विकासका लागि आवश्यक शैक्षिक वातावरण सुनिश्चित गर्ने।	३१. आवश्यकतानुसार भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा मर्मत सम्भार गरिनेछ। ३२. विद्यालयका कक्षाकोठाहरु प्रविधिमैत्री बनाइनेछ। ३३. विद्यालयमा बालसुलभ फर्निचर र बसाइ व्यवस्थापनको प्रबन्ध मिलाइनेछ। ३४. हरित विद्यालय कार्यक्रम अन्तर्गत प्रत्येक विद्यालयमा बालबगैँचा निर्माण गरिनेछ।
४. सबै नागरिकका लागि वैकल्पिक सिकाइका माध्यमबाट जीवन पर्यन्त सिकाइका अवसरहरु प्रदान गर्नु	११. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरुको सुदृढीकरण गरि साक्षरता तथा ब्यवहारिक शिक्षाको विस्तार गर्ने। १२. साक्षरोत्तर शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरु प्रदान गर्ने।	३५. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरुको सबलीकरण गरी प्रविधिमैत्री बनाइनेछ। ३६. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रका परिचालकहरुको क्षमता विकास गरी साक्षर तथा साक्षरोत्तर शिक्षाका कक्षाहरु सञ्चालन गरिनेछ। ३७. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र मार्फत जिवनोपयोगी सिप विकासका तालिमहरु सञ्चालन गरिनेछ।
५. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक दक्ष र तालिम प्राप्त मानव संसाधनको विकास, व्यवस्थापन तथा उपलब्धता सुनिश्चित गर्नु।	१३. शिक्षकको व्यावसायिकतामा सुधारका लागि शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास गरि शिक्षकलाई उत्प्रेरित र जवाफदेही बनाइने। १४. विद्यालयहरुमा आवश्यकता अनुसार दक्ष जनशक्तिको व्यवस्थापन गर्ने। १५. शिक्षक तथा कर्मचारीहरुको क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने।	३८. विद्यार्थी संख्या, विद्यालयको तह तथा अध्यापन गराइने विषय समेतका आधारमा विषयगत तहगत शिक्षक दरबन्दी पूर्णवितरण तथा थप व्यवस्थापन गरिनेछ। ३९. प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक विद्यालयलाई नमुना विद्यालयको रुपमा विकास गरिनेछ। ४०. शिक्षक पुनर्ताजगी तथा क्षमता विकास तालिम सञ्चालन गरिनेछ। ४१. शिक्षक सहायताका लागि विज्ञ समूह परिचालन गरिनेछ। ४२. शिक्षकहरुलाई कार्यसम्पादनका आधारमा प्रोत्साहन गरिनेछ। ४३. विद्यालयमा कार्यरत जनशक्तिको सेवा तथा सुविधामा विस्तार गरिनेछ। ४४. शिक्षक पेसागत विकास प्रणालीको स्थापना गरिनेछ। ४५. शिक्षित बेरोजगार युवाहरुको रोष्टर बनाइ विद्यालयको आवश्यकता अनुसार छोटो अवधिका लागि स्वयंसेवक शिक्षकका रुपमा परिचालन गर्ने।

२.६ अपेक्षित उपलब्धि:

माथि उल्लेखित रणनीति कार्यनीतिको कार्यान्वयनबाट देहाय बमोजिमका उपलब्धिहरूको अपेक्षा गरिएको छ:

१. सबै बालबालिकाहरूका लागि गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर र पहुँच सुनिश्चित भएको हुनेछ।
२. विद्यालय शिक्षामा सबै बालबालिकाहरूलाई पहुँच, सहभागिता र गुणस्तरको सुनिश्चितता भएको हुनेछ।
३. विद्यालय तहको पाठ्यक्रम सान्दर्भिक तथा मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई एक्काइसौ शताब्दी सुहाउँदो प्रविधिमैत्री र रोजगारउन्मुख नागरिक उत्पादन भएको हुनेछ।
४. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा बालबालिकाहरूको पहुँच तथा सहभागितामा वृद्धि भएको हुनेछ।
५. बालबालिकालाई बालमैत्री वातावरणमा सिकाइ कृयाकलापमा सहभागी हुनसक्ने गरी भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण सुधार भएको हुनेछ।
६. सबै नागरिकका लागि वैकल्पिक सिकाइका माध्यमबाट जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्रदान गर्ने वातावरण निर्माण भएको हुनेछ।
७. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक दक्ष र तालिम प्राप्त मानव संसाधनको विकास, व्यवस्थापन तथा उपलब्धता सुनिश्चित भएको हुनेछ।
८. विद्यालयहरूमा विभेदमुक्त, भय रहित, समावेशी तथा लैङ्गिकमैत्री शिक्षण सिकाइ वातावरणको विकास गरि विद्यालय शिक्षा प्रणालीमा प्रभावकारीता र सुशासनको प्रत्याभूति भएको हुनेछ।
९. विभिन्न विभेद तथा विपदबाट प्रभावित बालबालिकाहरूको विद्यालय शिक्षामा सहज पहुँचसँगै शिक्षण सिकाइमा भएको क्षतिको पुनर्लाभ भएको हुनेछ।
१०. विद्यालयमा खुल्ला प्रतिस्पर्धा मार्फत प्रधानाध्यापकको व्यवस्थापन सहित विद्यालय शिक्षा प्रणालीमा सुशासन कायम भएको हुनेछ।

२.७ मुख्य कार्यसम्पादन सूचक र लक्ष्य निर्धारण:

क्र. सं.	सूचक		आधार वर्ष २०८१	२०८२	२०८३	२०८४	२०८५	२०८६	२०९१	कार्यसम्पादन सम्बन्धी सूचनाको स्रोत
१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा									
	प्रारम्भिक बाल विकास र शिक्षामा कूल भर्नादर %		१२९.९	११७.०	१०९.२	१०५.१	१०३.२	१००.	१००.०	भर्ना अभिलेख Flash
	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका %		९८.८	९८.८	९९.०	९९.८	१००.	१००.	१००.	भर्ना अभिलेख
२										
	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद भर्नादर %		९५.३	९४.५	९६.८	९७.९	९९.०	१००.०	१००.०	भर्ना अभिलेख
	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर %		१०५.४	१०४.४	१०३.३	१०३.१	१०२.०	१०१.०	१००.०	भर्ना अभिलेख

आधारभूत तह कक्षा १-५ मा खुद भर्नादर %		९६.४	९७.४	९७.९	९८.०	९९.०	१००.०	१००.०	भर्ना अभिलेख
आधारभूत तह कक्षा १-५ मा कूल भर्नादर %		१०४.७	१०४.७	१०३.५	१०३.०	१०२.०	१०१.०	१००.०	भर्ना अभिलेख
आधारभूत तह कक्षा ५ को खुद प्रवेशदर %		९७.४	९७.४	९७.९	९८.४	९९.०	१००.०	१००.०	भर्ना अभिलेख
आधारभूत तह कक्षा ५ को कूल प्रवेशदर %		१०२.०	१०१.८	१०१.५	१०१.०	१००.०	१००.०	१००.०	Result Sheet
आधारभूत तहको कक्षा ५ सम्मको कूल टिकाउदर %		९८.०	९८.५	९८.९	९९.०	१००.०	१००.०	१००.०	Attendance &Exam Appear report
आधारभूत तह कक्षा ५ पूरा गर्ने दर%		९८.५	९८.७	९८.९	९९.०	१००.०	१००.०	१००.०	दैनिक हाजिरी तथा अन्तिम परीक्षा नतीजा
आधारभूत तह कक्षा १-५ मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका %		११.२३	१०.२०	८.१०	५.००	३.००	१.००	१.००	भर्ना अभिलेख
आधारभूत तह कक्षा १-५ को कूल भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क		०.८४	०.८७	०.९०	०.९४	०.९९	०.९९	०.९९	प्रगति प्रतिवेदन
आधारभूत तह कक्षा १-८ मा खुद भर्नादर %		९६.४	९७.०	९७.४	९८.०	९८.५	९९.५	९९.५	
आधारभूत तह कक्षा १-८ मा कूल भर्नादर %		१२५.६	११५.२	११०.०	१०५.०	१००.०	१००.०	१००.०	
आधारभूत तह कक्षा ८ सम्मको टिकाउदर %		८०	८४	८८	९५	९९	१००	१००	
आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भइ कक्षा ८ पूरा गर्नेको दर %		७८.५	८१.५	८५.०	९४.५	९८.०	९९.०	१००.०	
आधारभूत तह कक्षा १-८ को कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक		०.७४	०.७९	०.८४	०.८९	०.९५	०.९७	०.९९	
कक्षा ५ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका बालबालिकाको	नेपाली	९७	९८	९९	१००	१००	१००	१००	
	गणित	८४.६	८६.०	८८.५	९०.०	९२.०	९५.०	१००.०	

	प्रतिशत%	अंग्रेजी	८७.४	८८.५	९०.०	९२.०	९५.०	९८.०	१००.०	
	कक्षा ८ मा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका बालबालिकाको प्रतिशत%	नेपाली	९८	९९	१००	१००	१००	१००	१००	
		गणित	८५.५	८७.५	८९.०	९१.५	९५.५	९८.०	१००.०	
		विज्ञान	९०	९२.०	९५.०	९८.०	१००.०	१००.०	१००.०	
	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका %	आधार भूत तह १-५	१.२५	१.०	०.७५	०.५०	०.२५	०.०	०.०	
		आधार भूत तह १-८	३.४	३.०	२.४	१.५	१.०	०.५	०.०	
	आधारभूत तह कक्षा १-८ मा अध्यापनरत कूल शिक्षकमध्ये महिला शिक्षकको संख्या %		३४.११	३६.१२	३९.१०	४०.७५	४३.८०	४५.०	५०.०	
३										
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा खुद भर्नादर %		५४.२	५५.५	५८.०	५९.९९	६३.५	६५.०	७०.०	
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा कूल भर्नादर %		६९.५९	७०.५९	७२.५०	७४.५५	७७.५०	७९.५५	८५.५०	
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा कूल भर्नादरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क		०.६२	०.६५	०.७०	०.७५	०.७९	०.८५	०.९५	
	आधारभूत तहबाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर %		५८.९	६०.०	६२.०	६५.०	६८.०	७०.५	७३.५	
	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर %		७१	७२	७५	७८	७२	८५	९९	
	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिकामध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर %	४२.५	४५.७	४८.५	५२.०	५७.०	६२.५	७०.५	९०.०	
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा कार्यरत महिला शिक्षक संख्या %		१.६	१.६	२.६	२.६	३.६	३.६	५.६	शिक्षक अभिलेख

	माध्यमिक तह ९-१२ मा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूमध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी संख्या %	विज्ञान								
		प्रा. व्या.	३७	३९	४३	४७	५०	५०	६०	विद्यालय अभिलेख
४	जीवनपर्यन्त शिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा									
	साक्षरता दर १५ वर्ष भन्दा माथि %		९१.१२	९२.१०	९३.३२	९५.५०	९७.०	९८.०	९९.०	
	साक्षरता दर ६ वर्षभन्दा माथि %		९३.४५	९३.०२	९५.०	९६.०	९८.३०	९९.५०	१००.०	राष्ट्रिय जनगणना २०७८
	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर) %		९८.७८	९९.०	९९.०	९९.५	१००.०	१००.०	१००.०	
	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष माथि) %		७०	७५	८०	८५	९०	९५	१००	
५	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र सिप विकास तालिम									
	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सिप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रुपले सकृय जनशक्ति %		१२	१५	२०	२३	२५	२८	३०	
	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा/प्रिडिप्लोमा उत्तीर्ण जनशक्ति (वार्षिक संख्या) %		३२	३४	३५	४०	४२	४५	५०	
६	सुशासन तथा व्यवस्थापन									
	आधारभूत तह कक्षा १-५ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१:१२	१:१२	१:१४	१:१५	१:१५	१:१८	१:२०	विद्यालय अभिलेख
	आधारभूत तह कक्षा ६-८ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१:३१	१:३१	१:२८	१:२८	१:२५	१:२५	१:२५	विद्यालय अभिलेख

	आधारभूत तह कक्षा १-८ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१:१६	१:१६	१:१८	१:१८	१:१८	१:२०	१:२०	विद्यालय अभिलेख
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१० मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१:१७	१:१७	१:१८	१:२०	१:२२	१:२५	१:२५	विद्यालय अभिलेख
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा विद्यार्थी शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		१:१३	१:१३	१:१३	१:१५	१:१८	१:१८	१:२०	विद्यालय अभिलेख
७										
	उच्च शिक्षामा कूल भर्नादर %		२३.५							
	उच्च शिक्षामा महिला सहभागिता अनुपात		०.८२	०.८४	०.८५	०.८५	०.८८	०.९०	१००.०	
	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्नादर %		२५	२५	३०	३५	३५	४०	५०	
८										
	कूल बजेटमध्ये शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट %		११.७	११.७	१२.५	१३.०	१५.०	१७.०	२०.०	बजेट खर्च बिवरण
	आधारभूत तह कक्षा १-८ मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)		४००००/-	४००००/-	४००००/-	५००००/-	५००००/-	५००००/-	६००००/-	५ प्रतिशतका दरले बृद्धि
	माध्यमिक तह कक्षा ९-१२ मा प्रतिविद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)		६००००/-	६००००/	७००००/	७००००/	७००००/	८००००/	८००००/	

परिच्छेद: ३ विद्यालय क्षेत्रका मुख्य उपक्षेत्रहरू

३.१ बालविकास र शिक्षा

३.१.१ परिचय

मानव जीवनको आधारशीलाका रूपमा रहेकाले प्रारम्भिक बाल्यावस्था वा बाल्यकालको विकास महत्वपूर्ण हुन्छ । त्यसैले सरकारले आफ्ना नागरिकको सर्वाङ्गीण विकास लागि विशेष लगानी गरेको हुन्छ । नेपालको संविधानको धारा ३९(२) मा प्रत्येक बालबालिकालाई परिवार तथा राज्यबाट शिक्षा, स्वास्थ्य, पालनपोषण, उचित स्याहार, खेलकूद, मनोरन्जन तथा सर्वाङ्गीण व्यक्तित्वको हक हुनेछ भन्ने व्यवस्थाले बालबालिकाको हकलाई सुनिश्चित गरेको छ । यसै गरी ३९(३) मा प्रत्येक बालबालिकालाई प्रारम्भिक बालविकास तथा बाल सहभागिताको हक हुनेछ भनी उल्लेख गरिनु र शिक्षा ऐन २०२८ को आठौँ संसोधनले बाल विकास र शिक्षालाई विद्यालय शिक्षाको अभिन्न अङ्गका रूपमा मान्यता दिनुले उसको आवश्यकता र औचित्य थप पुष्टि भएको छ । बालबालिकाको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक, सामाजिक तथा नैतिक एवं सिर्जनात्मक पक्षको विकासमा सघाउँदै उनीहरूलाई आधारभूत शिक्षाका लागि तयार गर्ने उद्देश्यले संचालित यो कार्यक्रम विद्यालय शिक्षाको पहिलो पाइला भएकाले पनि यसलाई सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बनाउनु आवश्यक रहेको कुरालाई मध्यनजर गर्दै यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षालाई सर्वसुलभ, व्यवस्थित र गुणस्तरीय बनाउने गरी विभिन्न कार्यक्रमहरू समावेश गरीएको छ।

३.१.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकामा हाल १९ वटा सामुदायिक र २ वटा संस्थागत गरी २१ वटा विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन्। यी सबै बालविकास केन्द्रमध्ये सामुदायिक विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रमा १३२ छात्र र १२३ छात्रा गरी २५५ जना तथा संस्थागत विद्यालयमा आधारित बालविकास केन्द्रमा ६० छात्र र ४५ छात्रा गरी १०५ जना गरी जम्मा ३६० जना र ३-५ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरू अध्ययन गरिरहेका छन्। Flash Report २०८१ को तथ्याङ्क अनुसार प्रारम्भिक बालविकास कक्षामा सहजै देखिने भर्नादर प्रतिशत तथा खुद भर्नादर प्रतिशत रहेको छ। हाल सञ्चालनमा रहेका केही बालविकास केन्द्रहरू न्यूनतम मापदण्ड अनुसार नभएको हुनाले तिनीहरूको सुभारका लागि कार्यहरू गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ। विद्यालयमा प्रारम्भिक बालविकास कक्षा सञ्चालन गर्नु र प्रारम्भिक बालविकास सहजकर्ताहरूका लागि तालिम तथा पेसागत विकासका अवसरहरूको व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

३.१.३ उद्देश्य

- क. तोकिएको उमेर समूहका सबै बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास र आधारभूत शिक्षाको तयारीका लागि प्रारम्भिक बालविकास सेवामा पहुँच बढाउनु,
- ख. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका सेवाहरूमा गुणस्तर सुनिश्चित गर्नु,
- ग. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षालाई भौतिक पूर्वाधारको सबलीकरण गरी बालमैत्री बनाउनु,
- घ. सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालशिक्षाको अनुभवसहित कक्षा १ मा भर्ना गराउनु।

३.१.४ रणनीतिहरू

- क. सबै बालबालिकाको पहुँचका लागि सङ्घीय सरकारले निर्धारण गरेको मापदण्ड अनुसार प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा सञ्चालन गर्ने,
- ख. बालविकास केन्द्रहरूको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण र आवश्यकता अनुसार नयाँ केन्द्र स्थापना गर्ने,
- ग. पाठ्यक्रमको परिमार्जन तथा अनुकूलन गर्ने,
- घ. लागत सहभागिता अभिवृद्धि गर्ने,
- ङ. कार्यक्रमको प्रभावकारिता वृद्धिका लागि परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघसंस्था, निजी क्षेत्र र विद्यालयहरूसँग सहकार्य गर्ने,
- च. ऐन र कार्यविधिमा उल्लेख भए बमोजिमको मापदण्ड पूरा गर्ने,
- छ. बालविकास केन्द्रमा कार्यरत जनशक्तिको वृत्ति विकास तथा क्षमता विकास गर्ने,

- ज. स्थानीय तहको आवश्यकतामा आधारित हुने गरी प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका लागि सुपरिवेक्षण र सहजीकरणका लागि थप छुट्टै अधिकार सम्पन्न संयन्त्र बनाइने
- झ. पाठ्यक्रम र मापदण्डलाई समयानुकूल स्थानीयकरणकालागि सुझाव पेस गर्ने,
- ञ. अपाङ्गता भएका तोकिएका उमेर समूहलाई सम्बोधन गर्ने गरी नीतिगत व्यवस्था गर्ने,
- ट. बालविकास र शिक्षालाई बालमैत्री र अपाङ्गतामैत्री पूर्वाधारयुक्त बनाइने।

३.१.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरु, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

सबै बालबालिकाहरूलाई गुणस्तरीय प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अवसर सुनिश्चित भएको हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकालाई एक वर्षको प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षामा सहज पहुँच पुगेको हुने,
- ख. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा उमेरका सबै बालबालिकाहरूलाई प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको अनुभव सहित कक्षा १ मा प्रवेश गर्ने अवसर प्राप्त भएको हुने,
- ग. सबै प्रारम्भिक बालविकास केन्द्रहरूमा न्यूनतम योग्यता र तालिम प्राप्त शिक्षक तथा बालबालिकाको हेरचाह तथा सहयोगका लागि सहायक कर्मचारी सहित केन्द्रले न्यूनतम मापदण्ड पुरा गरेको हुने,
- घ. बालबालिकाहरूको विकासात्मक तथा सिकाइ आवश्यकता सम्बोधन हुने पाठ्यक्रम समायोजन तथा अनुकूलन भएको हुने,
- ङ. भौगोलिक जटिलता रहेका तथा अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई समेट्न आवश्यकतामा आधारित जस्तै घरमा आधारित, समुदायमा आधारित, कार्यक्षेत्र तथा घुम्ती बालविकास तथा शिक्षा कार्यक्रमका नमुना विकास हुने,
- च. प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाको कार्यान्वयनमा परिवार, समुदाय, गैर सरकारी संघसंस्था र विद्यालयहरूसँग सहकार्य भएको हुने।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृयाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)					भौतिक लक्ष्य		कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरूको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	पटक	१					१	२	
प्रारम्भिक बाल विकास केन्द्र स्थापना	संख्या	१	१	१	१	१	५	५	
महिला बालबालिका तथा स्वास्थ्य शाखा र जनप्रतिनिधिको सहभागितामा बालविकास शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकाहरूको विद्यालय भर्ना कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकहरूका लागि बालमैत्री सिकाइ तथा शैक्षिक सामग्री निर्माण सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण	पटक	१	-	-	-	-			
दिवा खाजा कार्यक्रम	केन्द्र	२१	२१	२२	२२	२२	२२	२२	
अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकको सेवा तथा सुविधामा विस्तार	जना	२१	-	-	-	-	२१	२१	
बाल विकास केन्द्र सबलीकरण	संख्या	४	४	५	५	५	२२	२२	
परिवार, समुदाय, निजीक्षेत्र तथा गैर सरकारी संघसंस्थाहरूको सहभागिता, संलग्नता र जिम्मेवारीमा वृद्धि	पटक	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	
घर तथा समुदायमा आधारित बालविकास केन्द्र स्थापना	संख्या								आव श्यक तानुसा र
बाल विकासका लागि परिवार, समुदाय, सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्था र विद्यालयबीच सहकार्य र समन्वय		निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	
गाउँपालिकामा कार्यक्षेत्र भएका विकास साझेदार निकायसंग बालविकासका क्षेत्रमा सहयोग, समन्वय, सहकार्य तथा लगानी वृद्धि गर्न प्रोत्साहन		निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	निर न्तर	
बालबालिकाको अभिलेखीकरण	प्रतिश त	१००	१००	१००	१००	१००	१००	१००	
प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक नमूना बालविकास केन्द्र निर्माण तथा सञ्चालन	संख्या	१	२	२	२	२	९	९	

उत्कृष्ट प्रारम्भिक बाल विकास कक्षालाई प्रोत्साहन अनुदान	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
प्रारम्भिक बालविकास कक्षाका लागि कार्यपुस्तक विकास तथा प्रकाशन	पटक	१					१	२	
बालविकास सहजकर्ता तलब भत्ता व्यवस्थापन	जना	५१	५१	५१	५१	५१	५१	५१	

३.२ आधारभूत शिक्षा

३.२.१ परिचय

विद्यालय क्षेत्र सुधार योजना २०६६-२०७२ ले विद्यालय शिक्षाको पुनर्संरचना गरेर कक्षा १-८ लाई आधारभूत तह र कक्षा ९-१२ लाई माध्यमिक तहका रूपमा परिभाषित गरेको छ। साविकको प्राथमिक तह कक्षा १-५ र निम्न माध्यमिक तह कक्षा ६-८ लाई समायोजन गरी बनाइएको आधारभूत तह कक्षा १-८ का लागि ५ वर्ष देखि १२ वर्ष सम्मको उमेर समूह निर्धारण गरिएको छ। आधारभूत शिक्षाले बालबालिकाको सर्वाङ्गीण विकास, गुणस्तरीय जीवन र सामाजिक समायोजन तथा माध्यमिक शिक्षामा प्रवेशका लागि आधारशिला खडा गर्दछ। यसले व्यक्तिलाई निरन्तर सिकाइको मार्ग प्रशस्त गरी मुलुकको सामाजिक तथा आर्थिक रुपान्तरणमा सहभागी हुने अवसर प्रदान गर्दछ। नेपालको संविधान २०७२ ले प्रत्येक व्यक्तिको आधारभूत शिक्षामा सहज पहुँच हुने र यो तहको शिक्षा सबैका लागि अनिवार्य र निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ। यसैगरी अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा सम्बन्धी ऐन, २०७५ ले आधारभूत तह सम्मको शिक्षा प्रदान गर्ने दायित्व र तत्सम्बन्धी आवश्यक व्यवस्था मिलाउने जिम्मेवारी नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार र स्थानीय तहको हुने र आधारभूत शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकालाई विद्यालय पठाउनु प्रत्येक नागरिकको कर्तव्य हुनेछ भन्ने उल्लेख गरेको छ।

३.२.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकामा आधारभूत तहको शिक्षा प्रदान गर्न १-८ सम्मका कक्षा संचालित सामुदायिक विद्यालय संख्या १९ र संस्थागत विद्यालय संख्या २ रहेको छ। विद्यालय उमेरका २०५१ विद्यार्थीहरू हाल यी विद्यालयहरूमा अध्ययनरत रहेका छन्। जनसंख्याको असमान वितरण र गाउँपालिकाको सामाजिक, आर्थिक तथा भौगोलिक अवस्थाका कारण विद्यालयहरूमा विद्यार्थीहरूको वितरण पनि असमान रहेको छ। विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण र शैक्षिक जनशक्ति तथा सेवा सुविधाको उपलब्धताको आधारमा सदरमुकाम र आसपास क्षेत्रका केही विद्यालयमा विद्यार्थीको उच्च चाप रहेको तथा ग्रामीण क्षेत्रका विद्यालयहरू रित्तिने अवस्थामा रहेका छन्। भौगोलिक कठिनाई र छरीएर रहेको मानवीय बसोबासका कारण आधारभूत शिक्षामा पहुँचका लागि बालबालिकाहरूले दैनिक कठिन परिश्रम गर्नु परे तापनी गम्भीर खाले अपाङ्गता भएका र आर्थिक विपन्नता रहेका १४ प्रतिशत बालबालिका बाहेक अधिकांश बालबालिकाहरूको आधारभूत शिक्षामा पहुँच रहेको छ। कक्षा १-५ को खुद भर्नादर ९६.४ प्रतिशत र कक्षा ६-८ को खुद भर्नादर ९३.२ प्रतिशत रहेको छ। यस तहमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कक्षा १-५ मा १:१२ र कक्षा ६-८ मा १:३१ रहेको छ। कक्षा ६-८ संचालित २ विद्यालयमा शुन्य दरबन्दी रहेको छ भने ११ वटा संघीय शिक्षण अनुदान प्राप्त भएको छ। साथै दरबन्दी नभएका विद्यालयहरूमा स्थानीय सरकारले विषयगतरूपमा र कक्षागतरूपमा सहजकर्ता शिक्षकको व्यवस्था गरि जनशक्तिको आपूर्ति गरेको छ।

३.२.३ उद्देश्य

- आधारभूत तहको शिक्षामा सबैको समतामूलक पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरूको पठन सिप अभिवृद्धि गर्नु,
- अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाको कार्यान्वयन गर्नु,
- सबै बालबालिकाहरूलाई आधारभूत तह पूरा गर्ने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,
- सबै बालबालिकाहरूमा न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल हुने अवस्था सुनिश्चित गर्नु,

- च. आधारभूत विद्यालयको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
- छ. विद्यालय शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु,
- ज. विद्यालय पद्धतिलाई विविधता अनुकूल, उत्थानशील र जवाफदेही बनाउनु,
- झ. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु,
- ञ. अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुहरूलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नु।

३.२.४ रणनीतिहरू

- क. विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने,
- ख. अनिवार्य तथा निःशुल्क आधारभूत शिक्षाका लागि आवश्यक स्रोतको व्यवस्था गर्ने,
- ग. प्रारम्भिक कक्षा पढाइ सम्बन्धी क्रियाकलापहरूको लागि स्रोत व्यवस्थापन र कार्यान्वयन गर्ने,
- घ. विद्यालय बाहिर रहेका विद्यालय उमेरका बालबालिकाहरूको यथार्थ विवरण सङ्कलन गरी पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यक व्यवस्था मिलाइने,
- ङ. न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने,
- च. शिक्षकलाई प्रधानाध्यापक तथा प्रधानाध्यापकलाई स्थानीय तहप्रति कार्यसम्पादन करार गरी जवाफदेही बनाउने,
- छ. विद्यालयहरूमा खानेपानी, शौचालय तथा सरसफाइको उचित प्रबन्धसहित न्यूनतम भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्ने,
- ज. विद्यालयमा बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित सिकाइ वातावरण तयार गर्ने,
- झ. शिक्षण सिकाइका नवीनतम विधि अवलम्बन गर्ने,
- ञ. प्रारम्भिक कक्षाहरूमा कक्षा शिक्षणलाई प्रबर्द्धन गर्ने,
- ट. शिक्षकका लागि आवश्यक तालिमको तयारी तथा प्रोत्साहनका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- ठ. मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा प्रयोगमा ल्याउने,
- ड. कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कनसँग सम्बन्धित क्षमता विकास गर्ने,
- ढ. शिक्षामा काम गर्ने सबै जनशक्तिको क्षमता विकास गरी उत्प्रेरित गर्ने,
- ण. विद्यार्थीको पोषण तथा स्वास्थ्यमा सुधार ल्याउने कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- त. विद्यालयमा आधारित शैक्षिक तथा मनोसामाजिक परामर्श उपलब्ध गराइने,
- थ. स्थानीय उत्पादनमा आधारित पौष्टिक तथा स्वस्थकर दिवाखाजाको प्रबन्धलाई थप व्यवस्थित गर्ने,
- द. विद्यालय शिक्षालाई विविधता अनुकूल, समावेशी र समतामूलक बनाउन स्थानीय परिवेशअनुकूल सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन, भाषिक विविधता अनुकूलको माध्यम भाषाको उपयोग तथा सामाजिक साँस्कृतिक विविधताको सम्मान र समावेश हुनेगरी सिकाइ सामग्री, विधि तथा प्रक्रिया प्रयोग गर्ने,
- ध. दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित व्यवहार कुशल सिपहरूलाई सिकाइ क्रियाकलापमा एकीकृत गर्ने,
- प. अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरी सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सिकाइ सामग्री, विधि तथा क्रियाकलापमा परिमार्जन र सुधार गर्ने,
- फ. शिक्षक दरबन्दी पुनर्वितरण तथा समायोजन गर्ने,
- ब. नतिजाप्रति जवाफदेहिता सुनिश्चित हुने गरी विद्यालय तथा शैक्षिक निकायको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय पद्धतिमा सुधार गर्ने,
- भ. अभिभावकहरूलाई आफ्ना बालबालिका अनिवार्य रूपमा विद्यालयमा भर्ना गर्न आवश्यक नीति अवलम्बन गर्ने,
- म. विद्यालयको कार्यसम्पादन र विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धी परीक्षण गरी जवाफदेहिता सुनिश्चित गर्ने,
- य. विद्यार्थी र विद्यालयको सिकाइ उपलब्धिमा अभिभावकको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने,

र. आवश्यकतानुसार विपन्न, दलित, अपाङ्ग, सहिद परिवार, द्वन्द्व पीडित तथा सुविधा वन्चित आदिवासी जनजाति विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्तिको व्यवस्था गर्ने।

३.२.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरु, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षामा पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित भई गुणस्तरमा वृद्धि हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. सबै बालबालिकाको आधारभूत शिक्षामा पहुँचको सुनिश्चितता भएको हुनेछ,
- ख. सबै विद्यालयले प्राथमिकता प्राप्त न्यूनतम सक्षमता (PMEC) पूरा गरेको हुनेछ,
- ग. आधारभूत तहका विद्यालयहरुको न्यूनतम मापदण्ड पूरा भएको हुनेछ,
- घ. शिक्षकले शिक्षण सिकाइमा बिताउने समयावधीमा सुधार भएको हुनेछ,
- ङ. आवश्यक संख्यामा योग्य, सक्रिय तथा उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भएको हुनेछ,
- च. बालमैत्री र समावेशी वातावरणमा सिकाइ भएको हुनेछ,
- छ. पौष्टिकयुक्त दिवाखाजाको प्रबन्धबाट बालबालिकाको पोषण तथा स्वास्थ्यको अवस्थामा सुधार भएको हुनेछ,
- ज. बालबालिकाले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुनेछ,
- झ. आधारभूत शिक्षाको भर्ना, सहभागिता तथा सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, भौगोलिक, सामाजिक तथा आर्थिक समता सूचकमा सुधार भएको हुनेछ,
- ञ. विद्यालय शिक्षा प्रणाली प्रकोप, सङ्कट तथा महामारीलगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुनेछ,
- ट. सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइमा सहयोग पुगेको हुनेछ,
- ठ. जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य क्रियाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
विद्यालय नक्साङ्कन, एकीकरण तथा समायोजन	पटक	१	-	१	-	-	२	४	
दरबन्दी पूनर्वितरण तथा समायोजन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
सरोकारवालाहरुको सहभागितामा सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना तथा स्वागत अभियान	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरुका	विद्यालय	४५	४५	४५	४५	४५	४५	४५	

लागि पठन सामग्री वितरण									
प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण सम्बन्धी शिक्षक तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	वटा	२	२	२	२	२	१०	२०	
विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
एक वडा एक नमूना विद्यालय निर्माण	वटा	१	२	२	२	२	९	९	
विद्यालय पोषण तथा दिवा खाजा प्रबन्ध	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
विपन्न बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामग्री वितरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली, सुधारात्मक र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
विव्यस र शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास र अभिभावक शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
उत्कृष्ट विद्यालय अनुदान कार्यक्रम	संख्या	२	२	२	२	२	१०	१०	
निशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन	विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै विद्यार्थी
सरोकारवालाहरुको सहयोगमा विद्यालयस्तरमा विद्यालय विकास कोष स्थापना गरी परिचालन गर्ने	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
शिक्षक तलब भत्ता व्यवस्थापन	संख्या	१०६	१०६	१०६	१०६	१०६	६३०	१२६०	

३.३ माध्यमिक शिक्षा

३.३.१ परिचय

नेपालको संविधान २०७२ ले शिक्षा सम्बन्धी हकलाई मौलिक हकका रूपमा प्रत्याभूत गर्दै माध्यमिक तह सम्मको शिक्षा निःशुल्क हुने व्यवस्था गरेको छ साथै आम नागरिकका लागि गुणस्तरीय शिक्षा सुनिश्चित गर्न तीनै तहका सरकारलाई जिम्मेवार बनाउने स्पष्ट दिशा निर्देश पनि गरेको छ। विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ ले कक्षा ९ देखि कक्षा १२ सम्मको शिक्षालाई माध्यमिक शिक्षाको परिभाषाभित्र समेटेको छ। माध्यमिक शिक्षालाई साधारण र प्राविधिक तथा व्यावसायिक गरी दुई धारमा छुट्याउँदै एकल पथीय पाठ्यक्रमको अवधारणालाई आत्मसात गरेको छ। अनिवार्य तथा निशुल्क शिक्षा अन्तर्गत सबै बालबालिकाले कक्षा ८ सम्मको गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गरिसकेपछि विद्यार्थीको रुची र क्षमता अनुसार माध्यमिक तहमा प्राविधिक वा साधारण धारको छनोट गर्ने अवसर प्रदान गर्नुपर्दछ। यस तहको शिक्षालाई जीवनोपयोगी, उत्पादनमूलक, प्रविधियुक्त, सीपमूलक र व्यावहारिक बनाउनु पर्दछ। यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास तथा उच्च शिक्षाकालागि तयारीको आधार पनि हो। यीनै कुराहरुलाई ख्याल गरेर यस योजनामा माध्यमिक तहको शिक्षालाई सिपमूलक, प्रविधियुक्त, निःशुल्क समावेशी तथा बालमैत्री बनाउने गरी उद्देश्य तथा रणनीतिहरु निर्धारण गरिएको छ।

३.३.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकामा माध्यमिक तहको शिक्षा प्रदान गर्न कक्षा १० सम्म संचालित ३ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु छन् भने कक्षा ९-१२ संचालित २ वटा सामुदायिक विद्यालयहरु रहेका छन्। कक्षा ९-१२ संचालित विद्यालयमध्ये १ वटा विद्यालयमा प्राविधिक धार तर्फ कृषि (प्रि. डिप्लोमा/डिप्लोमा) का कक्षाहरु संचालित छन्। माध्यमिक तह संचालित ५ सामुदायिक विद्यालयमध्ये ३ वटा विद्यालयहरु राहत अनुदान वा शुन्य दरबन्दीमा संचालित छन् भने २ वटा माध्यमिक विद्यालयमा स्थायी दरबन्दी रहेका विद्यालयहरुमा पनि गणित र विज्ञान विषयका विषयगत रूपमा पर्याप्त जनशक्तिको उपलब्धता छैन। माध्यमिक तहतर्फ स्थायी ६ जना र राहत तथा प्रशिक्षक गरी जम्मा २१ सरकारी दरबन्दी रहेको छ। कक्षा ९-१० मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१७ र कक्षा ९-१२ मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:२० रहेको छ। शुन्य तथा न्यून दरबन्दीमा संचालित विद्यालयहरुले संघीय सरकारको शिक्षण सहयोग अनुदान, स्थानीय सरकारको अनुदानकाे व्यवस्थापन गरी न्यूनतम जनशक्तिको भरमा कक्षा सञ्चालनगरिरहेका छन्। माध्यमिक शिक्षामा छात्र छात्राको समावेशी उपस्थिति रहेको छ भने सिकाइ उपलब्धि न्यून रहेको देखिन्छ। सामुदायिक विद्यालयको शैक्षिक वातावरण व्यवस्थापनमा सरोकारवाला समुदायको उदासीनता रहेको देखिन्छ।

३.३.३ उद्देश्य

- क. माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच तथा सहभागिता सुनिश्चित गर्नु,
- ख. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार गर्नु,
- ग. विद्यालयहरुको भौतिक तथा शैक्षिक वातावरण बालमैत्री, समावेशी र सुरक्षित बनाउनु,
- घ. शासकीय तथा व्यवस्थापकीय प्रबन्धमा सुधार ल्याउनु।

३.३.४ रणनीतिहरु

- क. माध्यमिक तहमा सबै बालबालिकाको पहुँच सुनिश्चित गर्न विद्यालयहरुको नक्साङ्कन, पुनर्वितरण, समायोजन तथा स्थापना गर्ने,
- ख. निःशुल्क माध्यमिक शिक्षामा पहुँच अभिवृद्धि गर्ने,
- ग. माध्यमिक तहमा खुद भर्नादर र टिकाउदर बढाइने,
- घ. विद्यार्थी प्रोत्साहन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- ङ. वैकल्पिक सिकाइका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,
- च. सबै विद्यालयमा न्यूनतम सिकाइ वातावरण सुनिश्चित गर्ने,
- छ. माध्यमिक तहमा दक्ष विषयगत शिक्षकको व्यवस्था गर्ने,
- ज. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा अभिभावक तथा सरोकारवालाहरुको सहभागिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि गर्ने।

- झ. शिक्षक पेसागत विकास तथा सहयोगको व्यवस्था गर्ने,
- ञ. शिक्षकहरूका लागि अभिप्रेरणाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- ट. शिक्षण सिकाइ पद्धतिमा सुधार गर्ने,
- ठ. हरेक विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि विस्तार गर्ने,
- ड. विद्यालयहरूलाई प्रकोप, सङ्कट तथा महामारी लगायतका परिस्थिति प्रति उत्थानशील बनाउने,
- ढ. गणित तथा विज्ञान विषय अध्ययनका लागि विद्यार्थीहरूलाई आकर्षित गर्न पूर्वाधार सहितको व्यवस्था गर्ने,
- ण. सक्षम र उत्प्रेरित प्रधानाध्यापक व्यवस्था गर्ने,
- त. आवधिक रूपमा सिकाइको मूल्याङ्कन गरी विद्यार्थीको सिकाइमा जवाफदेही हुने प्रणाली विकास गर्ने,
- थ. शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई स्वयंसेवक शिक्षकमा आकर्षित गर्ने।

३.३.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित भई सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. शिक्षण सिकाइ तथा विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धिमा लैङ्गिक, सामाजिक तथा आर्थिक लगायतका सूचकहरूमा सुधार भएको हुने।
- ख. सबै बालबालिकाहरूलाई निःशुल्क माध्यमिक तहको शिक्षामा पहुँच सुनिश्चित भई खुद भर्ना दर तथा टिकाउ दरमा वृद्धि भएको हुने।
- ग. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा अभिवृद्धि भएको हुने।
- घ. सबै माध्यमिक विद्यालयहरूले आधारभूत मापदण्ड पुरा गरेको हुने।
- ड. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूको सहभागिता र जवाफदेहिता अभिवृद्धि भएको हुने।
- च. माध्यमिक शिक्षा पूरा गर्ने बालबालिकाहरूले न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेको हुने।
- छ. विद्यालय शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि लगायतका प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार तथा सहज उपयोग भई सिकाइ सहजिकरणलाई सहयोग पुगेको हुने।
- ज. शैक्षिक निकायमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई माध्यमिक तहमा गुणस्तरीय शिक्षा प्रवाह तथा शैक्षिक सुशासन कायम भएको हुने।
- झ. माध्यमिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तर विकासका लागि पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामाग्रीको उचित व्यवस्थापन, उत्प्रेरित शिक्षकको व्यवस्थापन, प्रविधिको समुचित प्रयोग र सिकाइ वातावरणको निर्माण भएको हुने।
- ञ. माध्यमिक विद्यालयहरू प्रकोप, संकट तथा महामारी लगायतका परिस्थितिप्रति उत्थानशील भएको हुने।
- ट. माध्यमिक विद्यालयहरूमा अध्यापन गरिने विभिन्न विधाका विषयहरूमा सुदृढिकरण भएको हुने।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य क्रियाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कै फिय त
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
		२	३	४	५	६		१० वर्ष	

विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	पटक		१	-	-	-	१	२	
माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्ने आवश्यकतानुसार विद्यालय बसको व्यवस्था गर्ने	विद्यालय	-		१	निरन्तर	निरन्तर	१	२	
विद्यालयमा न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास (भवन तथा कक्षाकोठा, फर्निचर, खानेपानी, खेलमैदान, घेरवार, शौचालय)	विद्यालय	२	३	३	३	३	१४	२८	
शिक्षक तालिम तथा क्षमता विकास	संख्या	४०	४०	४०	४०	४०	२००	२००	
विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
विव्यस, पिटीए लगायतका पदाधिकारीहरूको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालय उत्थानशील योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	पटक	-	१	-	-	-	१	२	
सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२०	
अपाङ्गता तथा न्यून आय भएका बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामग्री सहयोग		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
सिकाइ सुदृढीकरण र पृष्ठपोषण सहितको कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
अभिभावक अभिमुखीकरण तथा सहायता	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
प्रधानाध्यापक क्षमता विकास तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विपदबाट परेको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरणका लागि वैकल्पिक तथा खुला सिकाइ तथा अतिरिक्त कक्षाको प्रबन्ध गर्ने	पटक	आवश्यकतानुसार						आवश्यकतानुसार	
लक्षित बालबालिकाका लागि आवासीय प्रबन्ध	संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	२०	५०	
गणित प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इ लाइब्रेरी व्यवस्थापन	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयमा प्रतिभा पहिचानका लागि सह तथा अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन	विद्यालय	२१	२१	२१	२१	२१	२१	२१	
कूलत, वालविवाह न्यूनीकरण सम्बन्धी विद्यार्थी सचेतना कार्यक्रम	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	२०	
शिक्षक तलब भत्ता व्यवस्थापन	संख्या	४२	४२	४५	४८	५०	२२७	४५४	

३.४ स्थानीय पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

३.४.१ परिचय

शिक्षा पद्धतिलाई मार्ग निर्देशन गर्ने मुख्य आधार पाठ्यक्रम हो। यसले अपेक्षित ज्ञान, सीप अभिवृत्ति हासिल गर्न र गराउन विद्यार्थीलाई मद्दत गर्दछ। कुन कक्षा र कुन तहमा के सिकाउने, के कस्ता क्रियाकलापका माध्यमबाट अपेक्षित सक्षमता हासिल गरेको र विद्यार्थीले सिकेको वा नसिकेको कुरा सुनिश्चित गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्न के कसरी मूल्याङ्कन गर्ने भन्ने कुरा निर्धारण गर्दछ। पाठ्यक्रमको माध्यमबाट प्राप्त हुने शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिलाई समाज तथा विश्व परिवेश अनुकूल समायोजन हुन, सक्रिय र सुसूचित नागरिक जीवन व्यतीत गर्न, रोजगारी प्राप्त गर्न, पेसा तथा व्यवसाय छनोट तथा सञ्चालन गर्न र आर्थिक क्रियाकलापमा सरिक हुन सहयोग प्राप्त हुनुपर्दछ। यसका साथै पाठ्यक्रमले सामाजिक मूल्यमान्यता तथा व्यवहारलाई सान्दर्भिकरण सहित आत्मसात गर्न, आफ्नो पहिचानप्रति गौरव भाव राख्दै विभेदरहित, समतामूलक र समावेशी दृष्टिकोण अनुरूप व्यवहार गर्न, आफ्नो र अरुको अधिकार र कर्तव्यप्रति सचेत रहन र सिर्जनात्मक तथा तथ्यपरक ढङ्गबाट सोच्न र निर्णय गर्न सहयोग गर्नुपर्छ।

३.४.२ वर्तमान अवस्था

विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय तहमा नयाँ पाठ्यक्रम विकास गरी वि.सं. २०७७ देखि कक्षा १ र ११ मा कार्यान्वयन सुरु गरी शैक्षिक सत्र २०८० बाट विद्यालय तहका सबै कक्षाहरू अर्थात् कक्षा १-१२ मा यो पाठ्यक्रम कार्यान्वयनमा रहेको छ। विद्यालय तहको पाठ्यक्रमलाई सान्दर्भिक तथा प्रभावकारी बनाउन कक्षा १-३ मा एकीकृत पाठ्यक्रमको अवधारणाबमोजिम अन्तरसम्बन्धित विषयवस्तुलाई एकीकृत गरिएको, व्यवहारकुशल तथा जीवनोपयोगी सिपहरू समावेश हुने गरी सिकाइ क्रियाकलाप तर्जुमा गर्ने रणनीति लिइएको, आधारभूत तह कक्षा १-८ मा स्थानीय कला, संस्कृति, भाषा, इतिहास, परम्परा, सिप तथा ज्ञानमा आधारित स्थानीय पाठ्यक्रम स्थानीय तहले विकास गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने र सबै कक्षाका विषयवस्तुलाई यथासम्भव स्थानीय परिवेश तथा दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराई सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिएको छ। प्रत्येक विषयमा विषयवस्तुको स्वरूपअनुसार विद्यार्थीलाई २५ देखि ५० प्रतिशतसम्म भारको प्रयोगात्मक कार्य, परियोजना कार्य वा सामुदायिक कार्यलगायतका व्यावहारिक अभ्यास गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। त्यसैगरी यसले सिकाइमा प्रयोग गरिने माध्यम भाषाले सिकाइमा बाधा नपर्ने गरी आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषाको प्रयोग गरी सिकाइ सहजीकरण गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई जीवनोपयोगी तथा व्यवहारकुशल सिपका रूपमा एकीकृत गर्नुका साथै सिकाइको माध्यमका रूपमा प्रयोगलाई विस्तार गर्ने र विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइ सुधारका लागि निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने गरी प्रयोग गर्ने नीति लिएको छ। पाठ्यक्रममा सामाजिक तथा नागरिक शिक्षा दिने, विद्यालय तह पूरा गरेपछि पेसा, व्यवसाय तथा रोजगारीमा जान चाहनेलाई सहयोग गर्ने र उच्च शिक्षा प्रवेश गर्न चाहनेहरूका लागि तयारी गराउने गरी माध्यमिक तहमा अनिवार्य तथा विभिन्न ऐच्छिक विषयहरू समावेश गरिएको छ भने प्राविधिक धार अध्ययन गर्न सक्ने व्यवस्था पनि गरिएको छ। विद्यालय तहको कक्षा ९ देखि नै प्राविधिक धारको पाठ्यक्रम कार्यान्वयनको जटिलताको विश्लेषण गरी यस धारको पाठ्यक्रममा सुधार तथा समायोजन गर्नु जरुरी भएको छ।

प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको पाठ्यक्रम, शिक्षणसिकाइ तथा मूल्याङ्कनसम्बन्धी व्यवस्थामा सुधारको खाँचो देखिएको छ। विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा सुधार गरी आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केही कक्षाका केही विषयमा स्तरीकृत परीक्षाको प्रारम्भ गरी परीक्षण र मूल्याङ्कनमा पनि सुधारको प्रयास सुरु गरिएको छ। तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गका रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्राप्त गरी सिकाइ सुधार गर्ने कार्यमा प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्ने र परीक्षालगायत मूल्याङ्कनका साधन तथा विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको आवश्यकता रहेको छ। कक्षा ८, १० र १२ को अन्तमा सञ्चालन हुने सार्वजनिक परीक्षालाई थप विकेन्द्रित गर्दै व्यवस्थित, वैध र विश्वसनीय बनाउनुपर्ने छ। विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनका नतिजा विश्लेषणको प्राप्तिलाई प्रयोग गर्ने कार्य व्यवस्थित बनाउन आवश्यक भएको छ।

विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइको अभिन्न अङ्गको रूपमा स्थापित गर्न नसकिनु गुणस्तर सुधारको प्रमुख समस्याको रूपमा रहि आएको छ। निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरी कक्षोन्नती गर्ने नीति विद्यार्थीलाई कुनै पनि हालतमा अनुत्तीर्ण गर्न नहुने

भन्ने बुझाइले यथार्थ धरातलमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिले सार्थकता पाएको छैन। त्रैमासिक, अर्धवार्षिक र वार्षिक लिखित परीक्षा जस्ता औपचारिक मूल्याङ्कनमा क्रमशः सुधार गरी आधारभूत तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन, आन्तरिक र बाह्य मूल्याङ्कनको व्यवस्था, केही कक्षाका केहि विषयमा स्तरीकृत परीक्षाको प्रारम्भ, अक्षरांकन मूल्याङ्कन पद्धति अनुसार नतिजा प्रकाशन गर्ने परिपाटीको सुरुवात भई परीक्षण र मूल्याङ्कनमा सुधारको प्रयास नभएको होइन। तापनि मूल्याङ्कनलाई शिक्षण सिकाइ क्रियाकलापको अभिन्न अङ्गको रूपमा सिकाइमा निरन्तर पृष्ठपोषण प्रदान गरी सिकाइ सुधार गर्ने कार्य तथा परीक्षण लगायत मूल्याङ्कनका साधन र विधिहरूलाई प्रभावकारी बनाउने कार्यमा सुधारको खाँचो रहेको छ। कक्षा ८, १० र १२ मा सञ्चालन हुने बाह्य परीक्षालाई थप व्यवस्थित, वैध र विश्वसनीय बनाउन आवश्यक छ। विद्यालयमा आधारित मूल्याङ्कनको नतिजा विश्लेषण र प्रबोधीकरणको कार्यलाई सुदृढ, व्यवस्थित र अनिवार्य गर्न सकिएको छैन, जसले गर्दा मूल्याङ्कन औपचारिकतामा मात्र सीमित छ। कोभिड-१९ को प्रभावले सिकाइमा भएको अवरोधले शिक्षण सिकाइ तथा मूल्याङ्कनमा अन्य वैकल्पिक विधि र माध्यम आवश्यक देखिएको सन्दर्भमा डिजिटल सिकाइ सामग्रीको विकास तथा पहुँच बढाउनु आवश्यक देखिएको छ। पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि शिक्षक तयारी, विकास र विषयगत शिक्षकको व्यवस्था, विद्यालयमा आधारित पेसागत सहयोग पद्धति स्थापना र सञ्चालन आवश्यक छ।

दुहुँ गाउँपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रम

स्थानीय स्रोत साधनको उपयोग गरी स्थानीय विज्ञहरूको सहकार्यमा तयार पारि स्थानीय स्तरमै कार्यान्वयन गरिने पाठ्यक्रम स्थानीय पाठ्यक्रम हो। सोहि कुरालाई आत्मसाथ गरी दुहुँ गाउँपालिकाले कक्षा १-८ मा कार्यान्वयनका लागि स्थानीय पाठ्यक्रम “हाम्रो दुहुँ” तयार पारेको छ। स्थानीय पाठ्यक्रमले समग्र दुहुँ गाउँपालिकाको संस्कृति, चालचलन, रहनसहन, भेषभुषा, जीवनशैली, जडिबुटी, स्थानीय प्रविधि, भूगोल, ऐतिहासिक धार्मिक, पुरातात्विक सम्पदाहरू तथा पर्यापर्यटनको विकास र पहिचान गरी तिनको संरक्षण र विकासमा टेवा पुर्याउने छ।

स्थानीय पाठ्यक्रमको ऐतिहासिक सन्दर्भ नियाल्दा प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ मा कक्षा १-३ सम्म एउटा विषय स्थानीय भाषामा पठनपाठन गर्न सकिने व्यवस्था गरिएको पाइन्छ भने प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ र २०६५ ले प्राथमिक तह कक्षा १-५ मा स्थानीय विषय / मातृभाषा विषयलाई पाठ्यक्रम ४ र पूर्णाङ्क १०० कायम गरिएको थियो। राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०६३ मा स्थानीय पाठ्यक्रमको विषय र विषयवस्तु छनौटको सम्पूर्ण जिम्मा स्थानीय तहमा नै दिने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यसैगरी स्थानीय पाठ्यक्रम प्रारूप, नेपालको संविधान २०७२, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप २०७५, आधारभूत तह (कक्षा १-३) को पाठ्यक्रम २०७६, पन्ध्रौँ योजनाको अवधारणा पत्र २०७६/०७७-२०७९/८० मा पनि स्थानीय पाठ्यक्रमको बारेमा विविध कुराहरू व्यक्त गरिएकाले तिनै सामग्रीलाई आधार बनाएर पाठ्यक्रम विकासका सम्पूर्ण सिद्धान्तको उपयोग गरी दुहुँ गाउँपालिकाको स्थानीय पाठ्यक्रम तयार पारी शैक्षिक सत्र २०८० देखि आधारभूत तह कक्षा १-८ का सबै कक्षामा एक साथ कार्यान्वयनमा लिएको छ।

३.४.३ उद्देश्य

- क. पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- ख. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण दिनु,
- ग. सिकाइलाई दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित गराउनु,
- घ. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्व परिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण गर्नु,
- ङ. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धतिको कार्यान्वयन गर्नु,
- च. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन गर्नु।

३.४.४ रणनीतिहरू

- क. राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र तदनुसारका पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन गर्ने,
- ख. विकास गरिएका पाठ्यक्रम तथा पाठ्यसामग्रीलाई सम्बन्धित शिक्षक तथा सरोकारवालाहरूलाई प्रबोधिकरण गर्ने,
- ग. पाठ्यक्रम कार्यान्वयनका लागि अत्यावश्यक संरचनागत तथा पेसागत सक्षमता अभिवृद्धि गर्ने,
- घ. विपद्, महामारी तथा सङ्कटको अवस्थामा वैकल्पिक विधिबाट शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने,

- ड. शिक्षकका लागि शिक्षक निर्देशिका तथा स्रोत सामग्री तथा विद्यार्थीका लागि सिकाइ सामग्री, स्वाध्यायन तथा सन्दर्भ सामग्रीहरू उपलब्ध हुने व्यवस्था गर्ने,
- च. शिक्षकको पेसागत सक्षमता विकास गर्ने,
- छ. सहभागितामूलक, अन्तरक्रियात्मक, खोजमूलक एवम् समस्या समाधान केन्द्रित शिक्षण विधिको प्रयोगलाई संस्थागत गर्ने,
- ज. माध्यम भाषाका रूपमा आवश्यकताअनुसार मातृभाषा, स्थानीय भाषा, बहुभाषा प्रयोग गर्ने,
- झ. विद्यालया आधारित सहयोग पद्धति विकास गर्ने,
- ञ. पाठ्यक्रम, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप र मूल्याङ्कन पद्धतिकाबीच सहसम्बन्ध कायम गर्ने,
- ट. सहपाठी सिकाइ समूह गठन गरी कमजोर सिकाइ क्षमता भएका बालबालिकालाई सहयोग गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- ठ. शिक्षण सिकाइमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग बढाउने,
- ड. स्थानीय तथा मातृभाषाको पाठ्यक्रम र पाठ्य सामग्रीको विकास तथा प्रयोगलाई व्यवस्थित गर्ने,
- ढ. विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिलाई शिक्षकको वृत्ति विकाससँग आबद्ध गरी पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने वातावरण सृजना गर्ने

३.४.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

पाठ्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनबाट दैनिक जीवनका लागि आवश्यक आधारभूत सक्षमता सहित सृजनशील, सकारात्मक सोच भएको, निरन्तर सिकाइप्रति प्रतिबद्ध र रोजगार उन्मुख नागरिक तयार हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन प्रभावकारी रूपमा भएको हुनेछ।
- ख. पाठ्यक्रम विकास तथा परिमार्जनका लागि पृष्ठपोषण उपलब्ध भएको हुनेछ,
- ग. सिकाइ कृयाकलाप दैनिक जीवनसँग सम्बन्धित भएको हुनेछ।
- घ. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइद्वारा स्थानीय र आधुनिक विश्व परिवेश अनुसार सिकारुमा ज्ञान, सिप र व्यवहार विकासमा सहजीकरण भएको हुनेछ।
- ड. सिकारुका सिकाइ समस्याको समाधान उन्मुख निरन्तर, आवधिक तथा स्तरीकृत मूल्याङ्कन पद्धति लागु हुनेछ।
- च. पाठ्यक्रममा आधारित शिक्षण सिकाइ मूल्याङ्कन पद्धतिको विकास भएको हुनेछ।
- छ. स्थानीय पाठ्यक्रम र पाठ्यसामग्री निर्माण तथा कार्यान्वयन भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
विद्यालय शिक्षाको राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप, २०७६ र त्यस अनुरूप निर्मित पाठ्यक्रमको कार्यान्वयन र अनुगमन र निरीक्षण	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
कक्षागत र विषयगत शिक्षक निर्देशिका उपयोगको अनुगमन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
स्थानीय पाठ्यक्रम विकास तथा अद्यावधीकरण	पटक		१	-	-	-	१	२	

पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामग्री सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
स्थानीय पाठ्यक्रम कार्यान्वयन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
अभिभावक शिक्षाको पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन	पटक		१	-	-	-	१	२	
आधारभूत तह उत्तीर्ण परीक्षा सञ्चालन, नतिजा प्रकाशन र विश्लेषण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
परीक्षण तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी नमुना विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
कक्षाकोठामा आधारित मूल्याङ्कन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
आवधिक मूल्याङ्कन	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
स्थानीय पढाइ सामग्री तथा अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण र प्रयोग	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
सबै बालबालिकाका लागि पाठ्यसामग्री तथा सन्दर्भ सामग्रीको उपलब्धता	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	
स्थानीय पाठ्यक्रम संसोधन तथा परिमार्जन	पटक	१				१	२	आवश्यकतानुसार	

३.५ शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

३.५.१ परिचय

गुणस्तरीय शिक्षाका लागि शिक्षक योग्य, व्यावसायिक रुपमा दक्ष, पेसाप्रति उत्प्रेरित, समर्पित, प्रतिवद्ध र विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही हुन आवश्यक छ । शिक्षकमा भएको विषयवस्तुको पर्याप्त ज्ञान, शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालनमा दक्षता र नमूना व्यक्तित्व प्रदर्शनले विद्यार्थीहरूको सिकाइमा सकारात्मक प्रभाव पार्दछ । सबै तहको शिक्षामा योग्य, दक्ष, समर्पित र अभिप्रेरित शिक्षकहरूको व्यवस्थापनबाट नै शिक्षाको गुणस्तर सुनिश्चित गर्न सकिन्छ । यसका लागि शिक्षक व्यवस्थापन र विकास प्रभावकारी हुन आवश्यक छ । नेपालमा विद्यालय तहको शिक्षामा पहुँच, गुणस्तर, समता, सान्दर्भिकता, सुशासन, प्रवर्द्धन गर्नका लागि विगतमा संचालित विभिन्न योजना, परियोजना तथा कार्यक्रमहरूले शिक्षक व्यवस्थापन र शिक्षकको पेशागत क्षमता अभिवृद्धिलाई उच्च प्राथमिकता दिई विभिन्न कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरेको पाइन्छ ।

वर्तमान अवस्थामा शिक्षक तयार पार्ने कामहरू विभिन्न विश्वविद्यालय तथा विद्यालयहरूले गरेका छन्। शिक्षक अध्यापन अनुमति पत्रको वितरण, परीक्षा सञ्चालन, शिक्षक पदपूर्तिको लागि परीक्षा सञ्चालन तथा नियुक्तिका लागि सिफारिस गर्ने र शिक्षक बहुवा सम्बन्धी काम शिक्षक सेवा आयोगले गर्दै आएको छ । यसै गरी अस्थायी, करार तथा राहत शिक्षकको रिक्त दरबन्दीमा शिक्षक छनोट गरी नियुक्त गर्ने, शिक्षकको कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने काम स्थानीय तहहरूले गर्दै आएका छन् । शिक्षकको पेसागत विकासका लागि नीति निर्माण गर्ने शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालयले पाठ्यक्रम निर्माण गर्ने र प्रशिक्षक तयार गर्ने काम शिक्षा तथा मावन स्रोत विकास केन्द्रले तथा शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धिका लागि तालिम सञ्चालन शिक्षा तालिम केन्द्रहरूले गर्दै आएका छन् ।

यति हुँदाहुँदै पनि शिक्षक तयारी कार्यलाई आवश्यकता र अनुसन्धानमा आधारित बनाउन सकिएको छैन। सरकारका विभिन्न निकाय र विद्यालय तथा विश्वविद्यालय बीचमा शिक्षक तयारी गर्ने क्रममा प्रभावकारी सम्बन्ध र सहकार्य हुन सकिरहेको छैन

।देशमा विभिन्न तरीका बाट नियुक्त भएका शिक्षकहरू स्थायी, अस्थायी, राहत अनुदान, स्वयंसेक गाउँपालिका अनुदानका शिक्षक, निजी स्रोतका शिक्षक आदि छन् । विभिन्न तरिकाबाट नियुक्त भएका शिक्षकहरूको सेवाको सर्त र सुविधाहरू पनि फरक फरक छन् । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन पनि शिक्षक बढुवाका लागि मात्र भएको तर यसलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिसँग जोडिएको छैन ।

३.५.२ वर्तमान अवस्था

पेसागत रुपमा दक्ष र अभिप्रेरित शिक्षकबाट नै कक्षाकोठाको सिकाइमा सुधार आउन सक्छ। यसका निम्ति शिक्षकहरूलाई पेसागत विकासका अवसरहरू उपलब्ध हुन आवश्यक छ। शिक्षकको पेसागत विकासका विभिन्न तौर तरिकाहरू छन् । शिक्षक तालिम कार्यशाला, सेमिनार, कन्फरेन्स, कार्यमूलक अनुसन्धान, शिक्षकहरूको सिकाइ सञ्जाल, अवलोकन, भ्रमण आदिबाट शिक्षकमा पेसागत विकास सम्भव छ। शिक्षकको क्षमता अभिवृद्धि गरी कक्षाकोठाको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउन नेपालमा विभिन्न परियोजना तथा कार्यक्रमहरू सञ्चालनमा आए। सरकारले विभिन्न कार्यक्रम मार्फत् शिक्षकहरूका लागि विभिन्न खालका तालिमहरू सञ्चालन गरेको छ। त्यसै गरी स्थानीय सरकारहरूले पनि विद्यालयमा आवश्यकता अनुसार शिक्षकहरूको क्षमता विकासमा सहयोग गर्ने आएको छ।

शैक्षिक गुणस्तर सुधारका लागि शिक्षक व्यवस्थापनको पाटोमा यस गाउँपालिकाले विभिन्न प्रयासहरू गर्दै आएको छ। यस क्रममा आ. व. २०७५/०७६ देखि प्राथमिक तहमा निम्न माध्यमिक तहमा र माध्यमिक तहमा क्रमशः ४२ जना शिक्षक गाउँपालिकाको अनुदानबाट व्यवस्थापन गरेको छ। यसै गरी प्रारम्भिक बाल शिक्षालाई पूर्व विद्यालय तहमा शिशु कक्षा थपे पछि तथा कक्षा १ मा बाल कक्षाको अनुभव सहित भर्ना हुने व्यवस्था मिलाउन एवं सामुदायिक विद्यालय प्रति आकर्षण बढाउन बाल शिक्षा सहजकर्ताको लागि प्रोत्साहन कार्यको व्यवस्था गरिएको छ। यस गाउँपालिकामा २० वटा शिशु विकास केन्द्रहरू सञ्चालनमा छन् । प्रारम्भिक बाल शिक्षालाई बाल मैत्री बनाउन शिशु विकास केन्द्र सवलीकरणका कार्यहरू निरन्तररुपमा अगाडि बढीरहेको छ।

यस दुहुँ गाउँपालिकामा सामुदायिकविद्यालयको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१४ रहेको छ र राष्ट्रिय रूपमा १:२४ रहेको छ। दुहुँ गाउँपालिकामा बालविकास केन्द्रमा २०, प्राथमिक तहमा दरबन्दी तर्फ ६३ र राहत तर्फ ५ जना, निम्न माध्यमिक तहमा साधारण दरबन्दी तर्फ १२ जना र राहत दरबन्दीमा ५ जना, माध्यमिक तहमा ७ जना साधारण दरबन्दीमा र ६ जना राहत दरबन्दी शिक्षक संख्या रहेको छ । माध्यमिक तह ११-१२ मा ८ जना शिक्षक दरबन्दीको व्यवस्था रहेको छ । विद्यालयमा कार्यरत सबै प्रकारका जनशक्तिहरूको लागि निरन्तर पेसागत विकास र उन्नयनका लागि क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू विभिन्न संघसंस्था, मानव श्रोत तथा संसाधन केन्द्र, प्रदेश सरकार लगायत स्थानीय सरकारबाट पनि सञ्चालन हुदै आएका छन् । शिक्षकहरूलाई सूचना प्रविधि, विद्यालयमा गरिने लेखा व्यवस्थापन, सार्वजनिक खरिद र जिन्सी व्यवस्थापन लगायतका विषयहरूमा थप क्षमता विकासको आवश्यकता आँकलन गरिएको छ र सोहि अनुसार मानव श्रोत विकास केन्द्र सानोठिमी भक्तपुरबाट माध्यमिक तहका प्रधानाध्यापक तथा विद्यालय कर्मचारीहरूलाई (लेखा) तालिम प्रदान गरिदै आएको छ ।

३.५.३ उद्देश्य

१. सिकाइ सुधारका लागि आवश्यक शिक्षकको व्यवस्थापन गर्नु,
२. पालिका स्तरबाट हुने शिक्षक नियुक्तिलाई थप प्रभावकारी तथा सुदृढ बनाउनु,
३. विद्यालय सुपरीवेक्षण तथा शिक्षकको पेसागत सहयोगका लागि स्थानीय तहमा एक प्रणालीको विकास तथा कार्यान्वयन गर्नु,
४. विद्यार्थी सिकाइ प्रक्रियामा सहजीकरण गर्न शिक्षकको योग्यता तथा पेसागत सक्षमताको अभिवृद्धि गर्नु,
५. योग्य र सक्षम शिक्षक उपलब्ध गराउन शिक्षक दरबन्दी मिलानलाई अध्यावधिक गर्नु,
६. आवश्यक प्रोत्साहन, निरन्तर पेसागत विकास र सिकाइ आदान प्रदान कार्यक्रमका माध्यमबाट सबै तहमा शिक्षकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु ।

३.५.४ रणनीतिहरू

१. शिक्षकको पेसागत विकासका सम्बन्धमा स्थानीय सरकार, शिक्षा शाखा तथा स्थानीय स्तरका नेतृत्व गर्ने विद्यालयहरूलाई उत्तरदायी बनाउने,
२. विज्ञान, गणित तथा अंग्रेजी जस्ता शिक्षक अभाव भएका विषयका शिक्षक आपूर्तिका लागि शिक्षक तयारीका कार्यक्रम तथा उच्च शिक्षामा विद्यार्थी छात्रवृत्ति कार्यक्रम सञ्चालनमा ल्याउने,
३. शिक्षक विद्यार्थीको अनुपातको आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान, दरबन्दी पुनर्वितरण तथा थप गर्ने,
४. विद्यालयहरूमा रिक्त हुने शिक्षक दरबन्दीलाई चाँडै पदपूर्ति गर्ने व्यवस्था मिलाइने,
५. स्थानीय शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत विज्ञ शिक्षकको सहभागितामा शिक्षक पेसालाई निरन्तर सहयोग उपलब्ध गराइने,
६. स्थानीय तहमा विषयगत शिक्षक सञ्जाल तथा आवश्यकता अनुसार अनुभवी शिक्षकबाट सहयोग तथा मनिटरिङको पद्धति विकास गर्ने,
७. शिक्षकको उपस्थिति, नियमितता र कार्य सम्पादनमा सुधार गरी नतिजाप्रति जवाफदेही हुने पद्धतिको विकास गर्ने,
८. प्रधानाध्यापक तथा शिक्षकको वृत्तिविकासलाई विद्यार्थीको सिकाइ सुधारसँग सम्बन्धित गराइने,
९. शिक्षक नियुक्ति, सरुवा, तालिम तथा पेशागत विकासमा सहभागिता गराउँदा एवम् शिक्षकले १५ दिन भन्दा लामो विदामा बस्दा विद्यार्थीको सिकाइमा कम अवरोध हुने गरी पद्धति विकास गर्ने,
१०. सूचना तथा संचार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रुपमा स्वीकार गर्दै प्रविधि मैत्री, व्यावहारिक र नतिजामूलक बनाउने र साथै IEMIS को सुदृढीकरण गर्ने,
११. विद्यालयमा विषयगत शिक्षकको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक सहयोग गरी विद्यालय शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गरिने,
१२. शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई विद्यालयको आवश्यकता अनुसार छोटो अवधिका लागि स्वयंसेवक शिक्षकका रुपमा परिचालन गर्ने।

३.५.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

सक्षम र स्वअभिप्रेरित शिक्षकको व्यवस्था भई विद्यार्थीको सिकाइमा सुधार हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. शिक्षण पेसा थप प्रतिस्पर्धी तथा सम्मानित भएको हुनेछ।
- ख. पेसागत विकासका प्रावधानहरूको विस्तार र सुदृढीकरण भई स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली मार्फत निरन्तर पेसागत सहयोग प्राप्त भएको हुनेछ।
- ग. शिक्षकको उपस्थिति, शिक्षण विधि तथा तौर तरिकाहरू र कार्य सम्पादनमा सुधार भएको हुनेछ।
- घ. शिक्षक, विद्यार्थी अनुपातका आधारमा तहगत, क्षेत्रगत र विषयगत रुपमा शिक्षक दरबन्दी मिलान तथा पुनर्वितरण हुने तथा शिक्षकको आपूर्ति नियमित रुपमा भएको हुनेछ।
- ङ. लिडर विद्यालयस्तरीय तथा क्लष्टर स्तरीय विषयगत शिक्षक सहयोग समिति मार्फत् शिक्षकले पेसागत सहयोग प्राप्त गरी बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

मुख्य कृयाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
अस्थायी करार तथा नीजिस्रोतमा नियुक्त हुने शिक्षक व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड र निर्देशिका निर्माण	संख्या	१	-	-	-	-	१	२	
नव प्रवेशी स्थायी करार शिक्षकहरुलाई तालिम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
असल अभ्यास आदान प्रदानका लागि अन्तर विद्यालय अवलोकन भ्रमण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा	शिक्षक	५	५	५	५	५	२५	५०	
प्रधानाध्यपक नेतृत्व विकास तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
शिक्षक मार्फत कार्यमूलक अनुसन्धान	संख्या	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	
सहपाठी कक्षा अवलोकन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
विद्यालय सुपरीवेक्षण र पेसागत सहयोग		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
शिक्षण सिकाइमा पृष्ठपोषण प्राप्त गर्न नतिजा विश्लेषण	वार्षिक	१	१	१	१	१	५	१०	
शिक्षकको शैक्षिक विकासका लागि इ-संजाल बनाउने		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
शिक्षक सहायताका लागि विज्ञ समूह परिचालन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
शिक्षण सिकाइ समूह/घुम्ती शिक्षक बैठक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
प्रधानाध्यापक बैठक	पटक	६	६	६	६	६	३०	६०	
शिक्षक पेसागत विकास तालिम सञ्चालन	जना	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१५०	
शिक्षक पुनर्ताजगी	जना	२५	२५	२५	२५	२५	१२५	२५०	

तालिम सञ्चालन									
शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली विकास र कार्यन्वयन	संख्या	१	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	१	२	
शैक्षिक सामग्री निर्माण कार्यशाला सञ्चालन	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	विद्यालयस्तर
कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन एवम् उपचारात्मक शिक्षक पद्धति लागु गर्ने	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
शिक्षकसंग कार्यसम्पादन करार गरी प्रधानाध्यापकबाट नियमित रुपमा शिक्षकको कार्यसम्पादनको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने।	वार्षिक	१	१	१	१	१	५	१०	प्रत्येक वर्ष
प्रत्येक विद्यालयबाट कम्तीमा एक जना शिक्षकलाई सूचना प्रविधिको आधारभूत सिप विकास तालिम सञ्चालन गर्ने	संख्या	१५	१५	१५	१०	-	५५	५५	
विद्यार्थीको चापका आधारमा प्रधानाध्यापकको कक्षा व्यवस्थापनका लागि सट्टा शिक्षक व्यवस्थापन	विद्यालय	२	२	२	२	२	२	२	
आवश्यकता र उपलब्धताका आधारमा विद्यालय शिक्षाका विभिन्न विषयमा सहजीकरणका लागि उच्च शिक्षामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूलाई स्वयंसेवक शिक्षकका रुपमा परिचालन	संख्या								आवश्यकतानुसार

३.६ अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ

३.६.१ परिचय

औपचारिक शिक्षा प्रणालीको संरचना भन्दा बाहिर मानव जीवनका लागि आवश्यक ज्ञान, सीप र प्रकृत्याको प्रशोधन गर्ने जीवन पर्यन्त अर्थात आजिवन सिकाइ प्रणाली अनौपचारिक शिक्षा हो। अनौपचारिक शिक्षाले समाजमा विद्यमान विभिन्न किसिमका समुहका लागि विभिन्न लक्ष्य बनाई सेवा प्रदान गर्दछ। निरक्षरका लागि साक्षरता, साक्षरका लागि साक्षरोत्तर, सिकाइ अवसरका लागि स्तरवृद्धि, शिक्षासँग सिप र आम्दानी जोड्दै शिक्षित समाजको विकासका लागि अनौपचारिक एवम् आजीवन शिक्षाले काम गर्दछ।

संविधानले सुनिश्चित गरेको शिक्षा पाउने हक, राष्ट्रिय शिक्षा नीतिले अवलम्बन गरेको सिद्धान्त, दिगो विकासका लक्ष्य ४ तथा आवधिक योजनाले अपेक्षा गरेको, प्रत्येक नागरिकले शिक्षा पाउने हकको कार्यान्वयन गर्न औपचारिक शिक्षासँगै अनौपचारिक शिक्षा प्रणालीले योगदान गर्दछ। सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसर दिगो विकासको मुल मर्म रहेकोले दुहुँ गाउँपालिका शिक्षा क्षेत्रको योजना २०८१-०९१ विगतको साक्षरताका कार्यक्रमबाट साक्षर बनेका नवसाक्षरहरूका लागि मागमा आधारित निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ अवसर उपलब्ध गराउनुपर्दछ। विशेष गरी शिक्षाको औपचारिक संरचना बाहिर ठूलो संख्यामा रहेका युवा, महिला र प्रौढहरूका लागि कार्यमुलक साक्षरता, आयआर्जन, समूह साझेदारी Digital Literacy लगायतका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सकिन्छ। औपचारिक र अनौपचारिक शिक्षाका बीचमा Cross Ventilator को व्यवस्था गरी शिक्षा प्राप्तिलाई लचकदार र व्यक्तिको आवश्यकता र अनुकूलतामा आधारित बनाउँदै लैजानुपर्ने देखिन्छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले नेपाललाई पूर्ण साक्षर मुलुक तुल्याई अनौपचारिक, वैकल्पिक, परम्परागत र खुला शिक्षाका माध्यमबाट आजीवन सिकाइ संस्कृतीको विकास गर्नु सबै प्रकारका अपांगता भएका व्यक्तिका लागि गुणस्तरीय शिक्षाको पहुँच सुनिश्चित गरी जीवनपर्यन्त शिक्षाका माध्यमबाट मर्यादित जीवनयापन गर्न सक्षम र प्रतिस्पर्धी नागरिक तयार पार्ने उद्देश्य निर्धारण गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको जिम्मेवारी स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको छ। सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्ड २०७८ जस्ता नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ।

३.६.२ वर्तमान अवस्था

यस दुहुँ गाउँपालिकामा २ हजार १ सय ९६ घरधुरी र जनसंख्या ९८४२ रहेको छ। यस पालिकामा ३ वटा सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरू सञ्चालनमा रहेका छन्। यस पालिकामा सञ्चालनमा रहेका सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको स्थलगत अनुगमन, निरीक्षण भै परिचालन गरिएको छ। केन्द्रिय तथ्यांक विभागको २०७८ सालको जनगणना अनुसार दुहुँ गाउँपालिकाको साक्षरता दर ७७.९ प्रतिशत रहेको छ। जसमा महिला साक्षरता दर ६८.९ प्रतिशत र पुरुषको साक्षरता दर ८८.६ प्रतिशत रहेको छ। २०७२ साल पुस १५ गते दार्चुला जिल्ला नेपालको तेइसौँ साक्षर जिल्ला घोषणा भैसकेको छ।

साक्षर जिल्ला घोषणा भइसके तापनी २०७८ को जनगणनाले अझै १७ प्रतिशत मानिसहरू निरक्षर रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक गरेको छ भने निरक्षरहरूमा पनि महिला निरक्षरताको अवस्था अझै ३१ प्रतिशत रहेको देखिन्छ। साक्षर भइरहेका व्यक्तिहरूका लागि पनि निरन्तर सिकाइ र साक्षरोत्तर शिक्षाका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने अवस्था देखिएको छ। साथै साक्षरता शिक्षाका माध्यमबाट निरन्तर सिकाइ, जीवनोपयोगी सिप र तालिम प्रदान गर्नु आवश्यक देखिन्छ।

३.६.३ उद्देश्य

- क. सबै नागरिकका लागि समावेशी तथा समतामूलक साक्षरता र आजीवन सिकाइका अवसर सुनिश्चित गर्नु,
- ख. औपचारिक, अनौपचारिक तथा अतिरिक्त शिक्षाकाबिच अन्तरसम्बन्ध स्थापित गर्नु,
- ग. आजीवन सिकाइ संस्कृति सापेक्ष अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइका लागि संस्थागत सुदृढीकरण गर्नु,

३.६.४ रणनीतिहरू

- क. मौलिक एवम् परम्परागत ज्ञान तथा सीपको पहिचान, संरक्षण, प्रवर्द्धन, आधुनिकीकरण एवम् हस्तान्तरण सम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,

- ख. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको पुनर्संरचना तथा पुनर्वितरण गर्ने
- ग. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र, विद्यालय, स्थानीय गैर सरकारी सङ्घ संस्थाहरू, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम, अभिभावक परिचालन गरी साक्षरता तथा निरन्तर सिकाइ/साक्षरोत्तर कक्षाहरू सञ्चालन गर्ने,
- घ. सिकारूका आवश्यकताअनुसार तहगत पाठ्यक्रम, सिकाइ मोडुलहरू र भाषिक विविधता अनुरूपका सामग्रीको प्रयोग गर्ने,
- ङ. सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय, सहकार्य र साझेदारीमा अनौपचारिक प्रौढ विद्यालय, वैकल्पिक, खुला तथा परम्परागत विद्यालयहरूको सुदृढीकरण गर्ने,
- च. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रलाई आधारभूत सुविधा सम्पन्न विद्युतीय पुस्तकालय, सामुदायिक सूचना केन्द्र र सेवा प्रवाह गर्ने बहुउद्देश्यीय संयन्त्रका रूपमा सुदृढीकरण गरी समावेशी एवम् समतामा आधारित निरन्तर सिकाइको थलोका रूपमा विकास गर्ने।

३.६.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसर प्राप्त हुनेछन्।

प्रमुख नतिजा:

- क. सबै नागरिकका लागि साक्षरता, निरन्तर शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइका अवसरहरू प्राप्त भएको हुनेछ।
- ख. अनौपचारिक शिक्षा तथा आजीवन सिकाइको व्यवस्थापनका लागि आवश्यक संरचनागत व्यवस्था तयार भई सञ्चालन भएको हुनेछ।
- ग. सिकारूको आवश्यकताअनुसार जीवनपर्यन्त सिकाइका सामग्रीहरू कार्यान्वयन भएको हुनेछ।
- घ. सामुदायिक सिकाइ केन्द्र जीवनपर्यन्त सिकाइको केन्द्रका रूपमा विकास भएको हुनेछ।
- ङ. अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइबाट आर्जित ज्ञान तथा सिपको पहिचान एवम् प्रमाणीकरण गरी समकक्षता प्रदान हुनेछ।
- च. अनौपचारिक तथा जीवनपर्यन्त सिकाइसम्बन्धी तथ्याङ्क अद्यावधिक भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
घरघुरी सर्वेक्षण र साक्षरता तथ्याङ्क संकलन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम/ अनुदान	केन्द्र संख्या	२	२	२	२	२	२	२	प्रत्येक वर्ष सबैलाई
प्रौढ शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइ कक्षा सञ्चालन	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा कक्षा सञ्चालन
प्रौढ शिक्षामा सिप विकास र आयआर्जनका कार्यक्रम सञ्चालन	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	प्रत्येक वडामा कम्तिमा एउटा कक्षा

कार्यक्रमको प्रभावकारिता मूल्याङ्कन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
सिकाइ केन्द्र मार्फत व्यावसायिक तालिम सञ्चालन	संख्या	३	३	३	३	३	१५	३०	स्वरोजगारमूलक तालिम सञ्चालन गर्ने
सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सबलीकरण गरी जीवनपर्यन्त सिकाइ थलो (Learning Hub) का रुपमा विकास गर्ने	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्युतीय पुस्तकालयको स्थापना र सञ्चालन	संख्या		१	१	१	१	४	८	
सामुदायिक सूचना केन्द्रको स्थापना र सञ्चालन	संख्या		१	-	१	१	३	६	

३.७ प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

३.७.१ परिचय

नेपालमा विद्यालय शिक्षालाई जीवन उपयोगी बनाउने उद्देश्यले विद्यालय तहमा व्यावसायिक सिप र ज्ञान सिकाउने औपचारिक प्रयास वि. सं. २००४ सालमा आधार स्कुलको स्थापना भए देखि नै शुरु भएको पाइन्छ। यद्यपि जयस्थिति मल्लको पालाबाटै अनौपचारिक रुपमा व्यावसायिक शिक्षाको विकास भएको इतिहासले प्रष्ट्याउँछ। वि. सं. २०१५ देखि २०२५ सम्म बहुउद्देश्यीय माध्यमिक विद्यालय र नयाँ शिक्षा योजनामा अनिवार्य व्यावसायिक माध्यमिक शिक्षा कार्यक्रम (वि. सं. २०२८-२०३७) मार्फत व्यावसायिक शिक्षालाई जोड दिइएकोमा देशमा आधारभूत तथा मध्यमस्तरका प्राविधिक जनशक्ति उत्पादन गर्न प्राविधिक शिक्षालय नीति २०३६ र प्राविधिक शिक्षालय योजना २०३७ का आधारमा प्राविधिक शिक्षालयहरूको स्थापना गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमलाई संस्थागत गर्ने प्रयास गरेको छ। साथै प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद ऐन २०४५ पारित भई देशमा प्राविधिक शिक्षाको विकास र विस्तारका लागि प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद नामक स्वायत्त संस्थाको गठन गरीएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले "प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिमका अवसरहरूलाई व्यापक विकास गरी सबै इच्छुक नागरिकहरूका लागि समावेशी एवं समतामूलक पहुँच स्थापित गर्दै देश विकासका लागि योग्य, सक्षम, सीपयुक्त र उद्यमशील जनशक्ति तयार गर्ने" उद्देश्य राखी उक्त उद्देश्य प्राप्तिका लागि विभिन्न रणनीतिहरूको व्यवस्था गरी कार्यान्वयन गर्ने नीति लिएको पाइन्छ।

विद्यालय शिक्षाका सन्दर्भमा माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१२ ले मानवीय मूल्यका साथै कला, संस्कृति, विज्ञान र प्रविधि क्षेत्रका आधारभूत मूल्य मान्यता ज्ञान, सिप तथा दृष्टिकोण तथा व्यवहारहरू आर्जन गरेका सक्षम जनशक्ति उत्पादन गर्ने लक्ष्य राख्दछ। यो तहको शिक्षा कामको संसारमा प्रवेश गर्न सक्ने सिप सहितको नागरिक विकास गर्ने आधार पनि हो। विज्ञान प्रविधि तथा नवप्रवर्तन नीति २०७६ ले विद्यालय तहदेखि नै परम्परागत मौलिक ज्ञान प्रविधि तथा सिपका बारेमा अध्ययन अध्यापन गरी वैज्ञानिक चिन्तन तथा सिर्जनशीलता अभिवृद्धि गर्ने रणनीति लिएको छ। माध्यमिक तहमा साधारण, परम्परागत र प्राविधिक धारमा शिक्षाका कार्यक्रम सञ्चालन गरी कक्षा १२ को अन्तमा श्रम बजारको माग अनुसार आधारभूत तथा मध्यमस्तरीय जनशक्ति उत्पादन गर्ने गरी प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको व्यवस्था गरीएको छ। राष्ट्रिय शिक्षा नीति २०७६ ले माध्यमिक तहमा प्राविधिक धारलाई विशेष जोड दिई विद्यालयमा सञ्चालन गरीने, प्राविधिक धारको शिक्षा कक्षा १० पछि

प्रयोगात्मक तथा कार्य क्षेत्र अनुभव सहित तीन वर्षको अवधिको बनाइ यी कार्यक्रम र प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम केन्द्र अन्तर्गत संचालित सम्बन्धित कार्यक्रमबिच सामन्जस्य कायम गरिने उल्लेख गरेको छ। विगतका वर्षहरूमा राज्यले साधारण शिक्षामा मात्र जोड दिँदा शैक्षिक संस्था बेरोजगार उत्पादन गर्ने कारखानाका रूपमा चित्रित भएको अवस्थामा विद्यालय तह देखि नै प्राविधिक धारका आधारभूत ज्ञान र सीप प्रदान गर्ने समयानुकूल सकारात्मक नीति राज्यले लिएको पाइन्छ। एसइई पार गरेका परीक्षार्थीका लागि विभिन्न क्षेत्रमा स्वरोजगार बन्ने अवसर प्रदान गर्न शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र CEHRDले विविध क्षेत्रमा अध्ययन र तालिमको अवसर प्रदान गर्दै आएको छ।

३.७.२ वर्तमान अवस्था

नेपाल सरकारले देशका सबै स्थानीय तहमा प्राविधिक शिक्षाको संस्थागत पहुँच पुर्याउने नीति लिएकोमा हालसम्म प्राविधिक माध्यमिक शिक्षा कक्षा ९-१२ गाउँपालिका मातहतका एक विद्यालयमा र प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषदका कार्यक्रम अन्तर्गत बाली विज्ञान कार्यक्रम एक विद्यालयमा सञ्चालनमा रहेको छ। माध्यमिक तह ९-१२ मा अध्ययनरत विद्यार्थीको प्रतिशत विद्यार्थीले मात्रै प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षामा पहुँच पाएका छन् भने माध्यमिक शिक्षा प्राप्त गर्न योग्य विद्यार्थीको ठूलो समूह गुणस्तरीय प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाबाट बन्चितकरणमा परेको छ। गाउँपालिका मातहतका एउटा विद्यालयमा प्राविधिक शिक्षा सञ्चालन गरीएतापनी प्रयाप्त देखिएको छैन।

देशको कूल बजेटको १० प्रतिशत रकम शिक्षा क्षेत्रमा खर्च हुने परिस्थितिमा व्यावसायिक शिक्षामा बजेट व्यवस्थापनको अवस्था झन दयनीय छ भने स्थानीय तथा प्रदेश सरकारले प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको नारा जतिसुकै लगाएतापनि उक्त कार्यक्रमका लागि प्रयाप्त बजेट विनियोजन गर्न सक्ने ल्याकत अहिले सम्म देखिएको छैन।

३.७.३ उद्देश्य

- क. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा र तालिममा समतापूर्ण पहुँच विस्तार गर्नु।
- ख. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रणालीमा गुणस्तर, समयसापेक्षता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु।
- ग. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने शिक्षालयहरूको शैक्षिक तथा भौतिक व्यवस्थापनको प्रभावकारिता र दक्षता अभिवृद्धि गर्नु।

३.७.४ रणनीति

- क. सबै भौगोलिक क्षेत्र एवम् समुदायको आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्ने गरी प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- ख. निशुल्क/न्यून शुल्कमा व्यावसायिक तथा प्राविधिक माध्यमिक शिक्षामा सहज पहुँच र समावेशी सहभागिता सुनिश्चित गर्न सरोकारवाला सबैको समन्वयात्मक कार्यढाँचामा माध्यमिक विद्यालयहरूको क्षमता विकास गर्ने,
- ग. प्राविधिक शिक्षाको विकासका लागि आवश्यक पूर्वाधार विकास गरीनेछ।
- घ. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम प्रदायकहरूलाई आपसी साझेदारी र समन्वयमा प्राथमिकता प्राप्त क्षेत्रमा कार्य गर्न प्रोत्साहन गर्ने,
- ङ. व्यावसायिक तथा प्राविधिक शिक्षाका प्रशिक्षक तथा सहजकर्ताहरूको क्षमता विकासका लागि तालिम तथा पेसागत विकासका अवसरहरूको सिर्जना गर्ने,
- च. प्राविधिक धारका विद्यालयमा अध्ययनरत गरीब, जेहेन्दार तथा अल्पसंख्यक विद्यार्थीका लागि निशुल्क पाठ्यपुस्तक, पोसाक तथा छात्रवृत्ति लगायतका प्रोत्साहन कार्यक्रमको व्यवस्था गर्ने।

३.७.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य कृयाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धिहरू

१. प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिमका अवसरहरूको व्यापक विस्तार भइ सबै इच्छुक नागरिकहरूको लागि समावेशी र समतामूलक पहुँच स्थापना भएको हुने,
२. प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा प्रदान गर्ने विद्यालयहरूको आवश्यक पूर्वाधार विकास भएको हुने,
३. प्राविधिक शिक्षाको सान्दर्भिकता र गुणस्तरमा सुधार भएको हुने,

प्रमुख नतिजाहरु

१. माध्यमिक शिक्षाका कम्तीमा ४० प्रतिशत विद्यार्थीका लागि प्राविधिक शिक्षामा पहुँच पुगेको हुनेछ।
२. प्राविधिक शिक्षा संचालित विद्यालयहरुको भौतिक तथा शैक्षिक संरचना व्यवस्थित र सुदृढ भएको हुनेछ।
३. प्राविधिक शिक्षामा सरकारी तथा नीजि क्षेत्रको सहभागितामा वृद्धि भएको हुनेछ।
४. प्राविधिक शिक्षामा सबैको समावेशी तथा समतामूलक पहुँच स्थापित भएको हुनेछ।
५. प्राविधिक शिक्षालयमा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास भई गुणस्तरीय र प्रभावकारी शिक्षा प्रवाह भएको हुनेछ।
६. १० वर्ष भित्रमा गाउँपालिका मातहतका कम्तीमा २ वटा थप विद्यालयमा माध्यमिक शिक्षामा प्राविधिक धार अन्तर्गत ईन्जिनियरिङ, नर्सिङ, सूचना तथा संचार प्रविधि र वन विज्ञान विषयको अध्ययन अध्यापन कार्य सञ्चालन भएको हुनेछ।
७. गाउँपालिकाभित्र सञ्चालन हुने भौतिक निर्माणका कार्यक्रममा सम्बन्धित निकायसंगको समन्वयमा प्राविधिक धारका विद्यार्थीहरुको सहभागितामा प्रयोगात्मक अभ्यास गराइएको हुनेछ।

प्रमुख कृयाकलाप तथा लक्ष्य निर्धारण

क्र. सं.	प्रमुख कृयाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (पहिलो ५ वर्ष)						भौतिक लक्ष्य (१०वर्ष)	कैफियत
			२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा सञ्चालनका लागि आवश्यक पर्ने कानून, कार्यविधि तथा निर्देशिकाहरुको तयारी	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
२	प्राविधिक धार संचालित विद्यालयहरुको न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक व्यवस्थापन	प्रतिशत	५०	२५	२५	-	-	१००	२००	
३	माध्यमिक विद्यालयमा थप प्राविधिक विषय अध्यापन गराउने	संख्या	-	१	-	१	-	२	४	
३	प्राविधिक धारमा विद्यार्थी भर्ना दर बृद्धि गर्ने	प्रतिशत	१६	२०	२७	३२	३५	३५	४०	
४	प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति सहयोग	विद्यार्थी संख्या	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	
५	प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि निःशुल्क पाठ्यपुस्तक	कक्षा	कक्षा ९	कक्षा ९-१०	कक्षा ९- ११	कक्षा ९- १२	-	कक्षा ९- १२	कक्षा १२ सम्म	

६	युवाहरुका लागि विभिन्न विधामा छोटो अवधिका व्यावसायिक सिपमुलक तालिम सञ्चालन	जना	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	
७	प्राविधिक शिक्षालयमा अध्यापनरत जनशक्तिका लागि क्षमता विकास तथा व्यवस्थापन तालिम	पटक	१	-	१	-	-	२	४	
८	गाउँपालिकाभित्र सञ्चालन हुने भौतिक निर्माणका कार्यक्रममा सम्बन्धित निकायसंगको समन्वयमा बालि विज्ञानका विद्यार्थीहरुको सहभागितामा प्रयोगात्मक अभ्यास गराउने	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१०	
९	युवाहरुलाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरु सञ्चालन	संख्या	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	

परिच्छेद ४ अन्तरसम्बन्धित विषय तथा क्षेत्रहरु

४.१ शैक्षिक समता र समावेशीकरण

४.१.१ परिचय

शिक्षा पाउनु सबै बालबालिकाको नैसर्गिक अधिकार हो। नेपालको संविधानको धारा ३१ ले यो अधिकारलाई स्थापित गरेको छ। सबै वर्ग र क्षेत्रका बालबालिकाको सामाजिक न्याय, पहुँच र प्रतिनिधित्वका लागि समावेशी शिक्षा आजको उपयुक्त र सान्दर्भिक मुद्दा बनेको छ। अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरुको अधिकारसम्बन्धी महासन्धि, २००६ को धारा २४ ले अपाङ्गता भएका बालबालिकाले अन्य बालबालिकासँगै समान आधारमा समावेशी शिक्षा पाउने अधिकारलाई सुनिश्चित गरेको छ। समावेशी शिक्षा भन्नाले विभिन्न भाषाभाषी, वर्ग, क्षेत्र र अपाङ्गता भएका बालबालिकाले हाँस्दै, खेल्दै घर नजिकैको विद्यालयमा जाने, समान आधारमा सबै बालबालिकासँगै सिक्न पाउने वातावरण सिर्जना गर्नु नै हो। यस पद्धतिले बालकेन्द्रित शिक्षामा जोड दिन्छ। बालबालिकाको रुचि, क्षमता र वैयक्तिक आवश्यकताका आधारमा उनीहरुलाई सुहाउँदो शिक्षा अरू बालबालिकासँगै उपलब्ध गराउने कार्य समावेशी शिक्षा हो । यस कार्यलाई सबैका लागि शिक्षा भन्ने बहुचर्चित शिक्षा अभियानले पनि अङ्गीकार गरेको छ। अवसर पाएमा सबै बालबालिकाले पढ्न र सिक्न सक्छन् भन्ने मान्यताका साथ समावेशी शिक्षाले अरू थप बहिष्करण हुनबाट रोक्छ र समाजसँगै हुर्कने, बढ्ने र पढ्ने एवं प्रतिस्पर्धी बन्ने अवसर उपलब्ध गराउने नयाँ उपायहरु सुझाउँछ। विविध वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, क्षमता, आर्थिक-सामाजिक परिवेशका बालबालिकालाई एउटै कक्षामा राखी शिक्षा दिँदा बालबालिकाले एकले अर्कोबाट सिक्ने मौका पाउँछन् र एकले अर्काको सम्मान, कदर गर्न सिक्छन्। नेपाल सामाजिक सांस्कृतिक रूपमा विविधता भएको मुलुक हो। यहाँ विभिन्न भाषिक, सांस्कृतिक तथा जातजातिगत समुदायहरुको बसोवास छ। विविधताको सम्मान र समता तथा समावेशिताको अभिवृद्धि गरी शिक्षामा सबैको सहज पहुँचसहित अर्थपूर्ण

सहभागिता कायम गर्न र सिकाइ सुनिश्चित गर्नका लागि यसका कारण तथा बाधाहरू पहिचान गरी ती बाधाहरू हटाउनु आवश्यक छ।

४.१.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था नियाल्दा विद्यालय तहमा सरकारी दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकहरूमध्ये २.८३ प्रतिशत दलित शिक्षक, ४.७१ प्रतिशत जनजाति शिक्षक, २३.५८ प्रतिशत महिला शिक्षक रहेका छन्। यस दुहुँ गाउँपालिकाको प्राथमिक तहमा महिला शिक्षकहरूको अनुपात १:३ प्रतिशत रहेको छ भने माथिल्लो तहमा महिला शिक्षकको उपस्थिति अति न्यून रहेको छ। प्राथमिक बाहेकका माथिल्लो तहमा दलित शिक्षकको उपस्थिति शुन्य छ। विद्यालयतहमा अध्ययनरत छात्र छात्रा मध्ये कक्षा ०-१२ मा छात्रा ६० प्रतिशत छ। दलित विद्यार्थीको उपस्थिति १५ प्रतिशत छ। विद्यालय तहमा अध्ययनरत बालबालिकामध्ये ०.३ प्रतिशतमा कुनै न कुनै किसिमको अपाङ्गता रहेको छ। अझै पनि हाम्रा विद्यालयहरू पूर्ण रूपमा लैङ्गिकमैत्री र अपाङ्गमैत्री बन्न सकेका छैनन्। विद्यालय संरचना अपाङ्गमैत्री बनेका ठाउँमा पनी भौगोलिक वस्तुस्थितिका कारण विद्यालयसम्म जाने बाटो अपाङ्गमैत्री बनाउन सकिएको छैन। झण्डै ५० प्रतिशत भन्दा बढी विद्यालयमा अझै पनि छात्र र छात्राका लागि छुट्टै व्यवस्थित शौचालयको व्यवस्थापन गर्न सकिएको छैन। यी विविध परिस्थितिका बावजुद शिक्षा क्षेत्रमा समता र समावेशीता वृद्धि गरी लक्षित समूहको शिक्षामा सहज पहुँच र गुणस्तरको सुनिश्चितता प्रदान गर्नु आवश्यक छ।

४.१.३ उद्देश्य

- क. लक्षित समूहका व्यक्तिहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित गर्नु,
- ख. लक्षित समूहका बालबालिकाहरूको सिकाइमा सहभागिता वृद्धि तथा सिकाइ उपलब्धि सुधार गर्नु,
- ग. विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद तथा दुर्व्यवहार नहुने सुनिश्चितता गरी बालबालिकाको नियमित उपस्थिति, सहभागिता र सिकाइ सहज हुने वातावरण सिर्जना गर्नु।

४.१.४ रणनीतिहरू

- क. विद्यालयमा सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक तथा शैक्षिक अवस्थाहरू पूरा गरी अपाङ्गतामैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउने। यसका लागि बालमैत्री विद्यालय प्रारूप (CFSE) तथा निर्धारित सिकाइका लागि आवश्यक पूर्वाधार पूरा गर्ने।
- ख. अपाङ्गताको किसिम तथा स्वरूप पहिचान गरी उपयुक्त समावेशी शिक्षाको व्यवस्थाका साथै आवश्यकताअनुसार विशेष विद्यालयको प्रबन्ध गर्ने।
- ग. छात्रवृत्तिका लागि विपन्न लक्षित गरी आर्थिक रूपले विपन्न, सुविधाविहीन, कठिन परिस्थितिमा रहेका र अपाङ्गता भएका बालबालिकाहरू सहभागी हुने व्यवस्था गर्ने।
- घ. कार्यविधि तयार गरी आवश्यकताअनुसार थप विद्यार्थीलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्न सक्ने व्यवस्था गर्ने।
- ङ. विद्यालयमा सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षाको प्रबन्ध तथा किशोरीहरू लक्षित महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी सेवा तथा शिक्षा प्रदान गर्ने।
- च. आधारभूत तहमा मातृभाषा, स्थानीय भाषा वा बहुभाषा प्रयोग गरी सिकाइको अवसर प्रदान गर्न प्राथमिकता दिने।
- छ. पाठ्यक्रममा स्थानीय भाषा, संस्कृति, भूगोल, इतिहास तथा नागरिक ज्ञान तथा सिपका साथै बृहत् यौनिकता शिक्षा तथा प्रजनन स्वास्थ्यसम्बन्धी विषयवस्तु समावेश गरी सिकाइलाई जीवनोपयोगी सिपसँग आबद्ध गर्ने।
- ज. सिकाइ क्रियाकलापलाई सहभागितामूलक बनाई विद्यार्थीका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने गरी विविधता कायम तथा विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार र हेपाइ नहुने सुनिश्चिततासहित बालमैत्री वातावरण सिर्जना गर्ने।

४.१.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

लक्षित समूहका व्यक्तिहरूको शिक्षामा समतामूलक पहुँच सुनिश्चित भई सिकाइ उपलब्धिमा सुधार आएको हुनेछ।

प्रमुख नतिजा:

शारीरिक रूपमा कमजोर र सामाजिक रूपमा पछाडि परेका बालबालिकाहरूको सिक्न पाउने अधिकारको पहुँच सुनिश्चित भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृत्याकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौति क लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८ २	२०८२/८ ३	२०८३/८ ४	२०८४/८ ५	२०८५/० ८६	ज म्मा	१० वर्ष	
बालबालिकाहरु को विविधताको अभिलेखीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
बालबालिकाहरु शिक्षाको अवसरबाट बन्चित हुनुका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता र सिकाइ शैली अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रम तथा सहायता प्रणाली तर्जुमा गरी कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
आधारभूत शिक्षाको उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरु लाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

बालकेन्द्रित शिक्षण, बालमैत्री शैक्षणिक वातावरण, शिक्षक विद्यार्थीबीच सुमधुर सम्बन्ध विकास, सिकाइमुखी शिक्षण पद्धति, कक्षाकोठा, सम्मानपूर्ण व्यवहार जस्ता उपायहरूको अवलम्बन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
बालबालिकाहरूको सिकाइ आवश्यकता अनुरूपका सिकाइ सामग्री तथा अन्य आवश्यक सामग्री विकास तथा पेसागत विकासका कार्यक्रममा समता तथा समावेशीकरणका विषयवस्तुहरूलाई समावेश		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
विद्यालयका सबै भौतिक संरचनाहरू अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिकमैत्री बनाउने		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
विद्यालयमा कुनै पनि प्रकारको विभेद, दुर्व्यवहार, हेपाइ नहुने सुनिश्चित गर्न यस सम्बन्धी शिक्षा तथा संयन्त्र स्थापना		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

विद्यार्थीहरूमा सामाजिक साँस्कृतिक एकता भाव निर्माण गरी साँस्कृतिक संरक्षण र आदानप्रदानका लागि विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको सहभागितामा साँस्कृतिक संग्रहालय निर्माण गर्ने	संख्या	-	-	१	-	१	२	२	
पाठ्यक्रम तथा सिकाइ सामग्रीलाई अपाङ्गमैत्री तथा लैङ्गिक उत्तरदायी बनाउँदै सबै बालबालिकाको सिकाइ सुनिश्चित गर्ने।		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
पाठ्यक्रम, पाठ्यसामग्री, विद्यालय वातावरण तथा सिकाइ प्रकृयालाई समता र समावेशिताका दृष्टिले परीक्षण तथा सुधार गर्ने।	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
शिक्षामा समता र समावेशीकरणका क्षेत्रमा कार्यरत सरकारी तथा गैरसरकारी सङ्घसंस्थाहरूबीच जवाफदेहिता सहितको कार्यगत समन्वय		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

निर्देशिका अनुसार छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण (अपाङ्गता भएका तथा विभिन्न किसिमका आवासीय छात्रवृत्तिसमेत)	विद्यार्थी संख्या	५२२	विद्यार्थी संख्या अनुसार	विद्यार्थी संख्या अनुसार	विद्यार्थी संख्या अनुसार	विद्यार्थी संख्या अनुसार			निर्देशिकाले तोके अनुसार
विपन्न तथा लक्षित वर्गका विद्यार्थीका लागि उनीहरूको नतिजामा आधारित विशेष छात्रवृत्ती तथा प्रोत्साहन	विद्यार्थी संख्या	८५	९०	९५	९८	१००	४६८	९३६	
अति विपन्न विद्यार्थीको शैक्षिक अभिभावकत्व ग्रहणका लागि प्रोत्साहन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
लक्षित समुदायका बालबालिकाको शिक्षामा पहुँच तथा गुणस्तर अभिवृद्धिका लागि अभिभावक सचेतना कार्यक्रम		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
अपाङ्गताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका लागि सहयोगी सामग्री वितरण	पटक								आवश्यकतानुसार
अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शिक्षण गर्ने शिक्षकका लागि विशेष शिक्षा सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम	पटक								आवश्यकतानुसार

४.२ दिवा खाजासहित स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम

४.२.१ परिचय

स्वस्थ शरीरमा नै स्वस्थ दिनाग रहन्छ भन्ने भनाइ प्रचलित रहेको छ । बालबालिकाको विकास तथा सिकाइसँग उनीहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको प्रत्यक्ष सम्बन्ध हुन्छ । स्वास्थ्य तथा पोषणको राम्रो अभ्यासले बालबालिकामा सिकाइ सहभागीतामा वृद्धि गराइ उपलब्धि सुधार गर्न प्रोत्साहित गर्दछ। त्यसका लागि विद्यालयले स्वच्छ खानेपानी, सफा शौचालय, हरियाली, सफा वातावरण, स्वच्छ सफा घरको व्यवस्था गर्ने पर्छ। बालबालिकालाई मानसिक, शारीरिक र बौद्धिक रूपमा तयार गरीसके पछि मात्र विद्यालय शिक्षण सिकाइमा प्रभावकारीता र सिकाइमा दिगोपना ल्याउन सकिन्छ । साथै विद्यालय कक्षा छाड्ने दर घटाउन र विद्यालयमा टिकाइ राख्न सकिन्छ । त्यसैले यस विषयलाई गम्भिर रूपमा लिएर विद्यालयमा दिवा खाजा स्वास्थ्य सहित पोषण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न अति आवश्यक छ। तसर्थ नेपालमा सन् १९७४ देखि विश्व खाद्य कार्यक्रमको खाद्यान्न अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रम छानिएका जिल्लाका निर्धारित विद्यालयहरूमा उञ्चालनमा आइ कर्णाली र सुदुरपश्चिमका आठ जिल्लामा थप गरिएको छ। सन् २००८ देखि केहि छानिएका प्राथमिक विद्यालयमा सरकारले नगद अनुदानमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई विस्तार गरी २०७७/०७८ मा सम्पूर्ण सामुदायिक विद्यालयहरूमा पूर्व प्राथमिक कक्षादेखि कक्षा ६ सम्मका सबै विद्यार्थीका लागि दिवा खाजा व्यवस्था गरेको छ। हाल यो कार्यक्रम आव २०८१/०८२ मा कक्षा ८ सम्म विस्तार भएको छ।

४.२.२ वर्तमान अवस्था

दिवा खाजा

दुहुँ गाउँपालिकाले आर्थिक वर्ष २०७६/०७७ मा सामुदायिक विद्यालयको बालविकास कक्षामा अध्ययनरत बालबालिकालाई विद्यालय दिवा खाजा अन्तरगत मेनु अनुसार स्थानीय उत्पादनमा आधारित प्रति विद्यार्थी दिवा खाजा विद्यालयमै खुवाउने काम सुरु गरेको थियो। त्यसैगरी नेपाल सरकारको सबैका लागि खाद्य सम्प्रभुताको हक, दिगो विकास, गरिबी उन्मुलन तथा भोक उन्मुलन र सबैका लागि गुणस्तरीय शिक्षामा पहुँच सुनिश्चितता सम्बन्धमा भएको नीति अनुसार यस गाउँपालिकाले सामुदायिक विद्यालयमा दिवा खाजा कार्यक्रम कार्यविधि २०७७ जारी गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको छ। हाल दुहुँ गाउँपालिकाका १९ वटा सामुदायिक विद्यालयमा नेपाल सरकार र विश्व खाद्य कार्यक्रमको सहयोगमा दिवा खाजा कार्यक्रम संचालनमा रहेको छ जसबाट बाल विकास कक्षा देखि कक्षा ८ सम्मका १५२३ बालबालिका प्रभावित भएका छन्।

स्वास्थ्य, सरसफाइ र स्वच्छता

विद्यालयमा हुने सरसफाई तथा स्वच्छताको अभ्यास तथा शिक्षाले बालबालिकाको स्वास्थ्यमा सकारात्मक प्रभाव पार्ने स्पष्ट छ। तत्कालिन शिक्षा विभागले २०७४ मा तयार गरी २०७६ मा परिमार्जन गरिएको विद्यालयहरूमा खानेपानी तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यविधि २०७४ ले उल्लेख गरे अनुसार सबै विद्यालयहरूमा हुनुपर्ने खानेपानी सरसफाइ तथा स्वच्छता सुविधाहरूमा स्वच्छ पिउने पानी, बाल मैत्री, लिङ्ग मैत्री र अपाङ्गता मैत्री शौचालय र धारा, वातावरणीय सफाई, हरियाली वातावरण, महिनावारी स्वच्छता व्यवस्थापन, स्वच्छ तथा सफा खाजा घर र सरसफाई तथा स्वच्छता प्रवर्धन र दिगोपनाका लागि संस्थागत व्यवस्था गरेको छ। तसर्थ तत्कालिन जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट खानेपानी तथा सरसफाई कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरिएका थिए। त्यसै गरी छात्रछात्राका लागि अलगअलग शौचालयको निर्माणका योजनाहरू विद्यालयहरूमा वितरण भए सकेका छन्। वर्तमान अवस्थामा आवश्यकतामा आधारित रहेर यस गाउँपालिका अन्तरगतका विद्यालयहरूमा शौचालय र खानेपानीका कार्यक्रमहरूको योजना विद्यालयहरूमा वितरण गर्ने व्यवस्था मिलाइएको छ।

४.२.३ उद्देश्य

- क. विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूलाई स्वस्थ तथा पोषणयुक्त आहाराको सुनिश्चित गर्नु,
- ख. विद्यालयमा कार्यान्वयनमा रहेको खाजा कार्यक्रमको कार्यान्वयन पक्षमा सुधार गर्नु,
- ग. विद्यालयमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य पोषण तथा सरसफाइ सम्बन्धी सकारात्मक व्यवहारको विकासमा सुधार ल्याउनु,

- घ. अभिभावक, स्थानीय सरकार तथा अन्य सरोकारवालाहरूको समन्वय तथा सहभागिता सुदृढ गरी पोषण, स्वास्थ्य कार्यक्रममार्फत बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धिमा सुधार गर्नु,
- ङ. विद्यालयमा विद्यार्थी नियमितता वृद्धि गरी बालबालिकाको सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्नु।

४.२.४ रणनीतिहरू

- क. दिवा खाजा कार्यक्रम कार्यान्वयन कार्यविधि, २०८० लाई स्वास्थ्य तथा पोषण कार्यक्रम थप गरी आवश्यकता अनुसार संशोधन गर्ने,
- ख. दिवा खाजाका लागि विद्यालयमा नै सफा, ताजा र पोसिलो खाजा तयार गर्नका लागि चाहिने भान्सा तथा भण्डार कक्ष एवम् भान्सेको उचित व्यवस्था गर्ने,
- ग. स्थानीय उपजमा आधारित दिवा खाजा कार्यक्रमलाई थप प्रोत्साहित गर्ने,
- घ. दिवा खाजा कार्यक्रमलाई आधारभूत तहका सम्पूर्ण बालबालिकाहरूका लागि विस्तार गरी अभिभावकहरूको सहकार्य र संलग्नतामा यस कार्यलाई कक्षा १० सम्म विस्तार गर्ने,
- ङ. विद्यार्थी संख्याको आधारमा प्रयाप्त पानी, साबुन तथा लिङ्ग अनुसार अगल अलग शौचालय र छात्राहरूका लागि चेन्ज रुमको व्यवस्था गर्ने,
- च. विद्यालयमा प्राथमिक उपचार किट र किशोरीहरूको महिनावारीको स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याड वितरणलाई नियमित तथा प्रभावकारी बनाउने,
- छ. दिवा खाजा लगायत स्वास्थ्य, पोषण तथा स्वच्छता सम्बन्धी कार्यक्रमको अनुगमन तथा मूल्याङ्कनलाई प्रभावकारी बनाउने।

४.२.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

विद्यालयमा अध्ययन गर्ने सम्पूर्ण बालबालिकाहरूको स्वास्थ्य तथा पोषणको अवस्थामा सुधार भई स्वच्छ खानेपानी तथा सरसफाईमा सचेत भएको हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. आधारभूत तहका सबै कक्षामा निशुल्क दिवा खाजा कार्यक्रम कार्यान्वयन भएको हुने।
- ख. प्रत्येक विद्यालयमा विद्यार्थी संख्याको आधारमा सफा खानेपानी, छात्र छात्राका लागि शौचालय, चेन्ज रुम, हात धुने धारा तथा सरसफाईका सामग्रीको उपलब्धता भएको हुने।
- ग. प्रत्येक विद्यालयमा प्राथमिक उपचार किट र किशोरीहरूको लागि स्यानिटरी प्याड वितरण तथा व्यवस्था मिलाइएको हुने।
- घ. विद्यालयहरूमा स्थानीय उपजमा आधारित दिवा खाजा व्यवस्थापन भएको हुने।
- ङ. प्रत्येक विद्यालयमा दिवा खाजाका लागि छुट्टै भान्से तथा भान्सा व्यवस्थापन भएको हुने।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	

स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाइ तथा स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
दिवा खाजाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१९	
माध्यमिक तह ९-१० सम्म स्वस्थकर तथा पौष्टिक दिवा खाजाको प्रबन्ध	विद्यार्थी								सबै विद्यार्थीका लागि
तालिम, प्रचार-प्रसार, मेनु तयारी र आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्ति गर्ने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्यकुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयमा विद्यार्थी सङ्ख्याको अनुपातमा पर्याप्त पानी, साबुन तथा	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	

सफाइ सामग्रीसहितको शौचालय व्यवस्थापन									
आवश्यक सङ्ख्यामा छात्र र छात्राका लागि अलग अलग शौचालय तथा युरिनल व्यवस्थापन	संख्या	२	२	२	२	२	१०	२०	
किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबाराको व्यवस्था	संख्या								आवश्यकतानुसार
कक्षा ६ देखि १२ सम्मका किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्थापन	विद्यार्थी	छात्रा सबै	छात्रा सबै	छात्रा सबै	छात्रासबै	छात्रा सबै			
आवधिक स्वास्थ्य जाँच, जुकाको औषधि र सूक्ष्मपोषक तत्व प्रदायक ट्याब्लेटहरू (भिटामिन ए र आइरन, फोलिक एसिड आदि प्रदान)	विद्यार्थी	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै			
विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
सबै विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी शिक्षा	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

विद्यार्थी संख्या बढी भएका विद्यालयमा भान्से व्यवस्थापन	संख्या	२	२	२	२	२	१०	४६	
दिवा खाजा व्यवस्थापनका लागि भान्सेलाई तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयको भान्साकोठा व्यवस्थापन	संख्या	२	२	२	२	२	१०	१९	थप आवश्यकतानुसार

४.३ आपतकालीन तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा

४.३.१ परिचय

युद्ध, द्वन्द्व महामारी तथा प्राकृतिक प्रकोपको अवस्थामा पनि बालबालिकाको सिक्न पाउने अधिकारलाई संरक्षण गर्दै सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपाय सहितका शैक्षिक कार्यक्रमलाई आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको रूपमा लिने गरिन्छ । यसको मुल उद्देश्य विभिन्न कारणले उत्पन्न संकटकालीन अवस्थामा बालबालिका लगायत हिंसा सग सम्बन्ध व्यक्तिहरूको जीवन रक्षा, प्रकोपबाट सिर्जित संकटको व्यवस्थापन, सामाजिक द्वन्द्व तथा हिंसा र दुरुपयोगबाट बालबालिकालाई सुरक्षित राख्नुका साथै समग्र शिक्षा क्षेत्रलाई निर्वाद रूपमा क्रियाशिल हुने गरी शैक्षिक कार्यक्रमहरूको तयारी तथा सञ्चालन गर्नु हो । आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शिक्षाको अवधारण बाल अधिकारको रूपमा स्वीकार गरिएको छ । यसमा प्राकृतिक प्रकोप जोखिम न्यूनीकरण, महामारी, युद्ध, द्वन्द्व व्यवस्थापन आदि कुराहरू समावेश गरिन्छ ।

४.३.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको वर्तमान संविधानले बालबालिका माथि हुने सबै किसिमका विभेद सजाय र दुराचारलाई निषेध गरेको छ। अनिवार्य तथा निःशुल्क शिक्षा ऐन २०७५ तथा नियमावली २०७७ ले छात्रवृत्ति, दिवा खाजा, सुविधा विहिनका लागि विशेष सहयोग, मातृभाषामा शिक्षा पाउने अधिकार उल्लेख गरेको छ। विद्यालय शान्ति क्षेत्र, राष्ट्रिय कार्य ढाँचा र कार्यान्वयन निर्देशिका २०६८ ले विद्यालयलाई सशस्त्र गतिविधि र हिंसाबाट मुक्त गर्ने, दलगत राजनीतिक हस्तक्षेपबाट मुक्त राख्ने, भेदभाव दुर्यवहार र शोषणबाट मुक्त राख्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। कोभिड-१९ को विश्वव्यापी महामारीको अवस्थाबाट भएको शैक्षिक क्षतिलाई न्यूनीकरण गर्न वैकल्पिक माध्यमबाट शिक्षण सिकाइ गर्न विभिन्न नीतिगत कार्यक्रमहरू हुँदै आएका छन्। जसमध्ये सिकाइ सहजीकरण निर्देशिका २०७७, विद्यालय शिक्षा सम्बन्धी आकस्मिक कार्ययोजना २०७७, विद्यालय सञ्चालन कार्यढाँचा, पाठ्यस्तु समायोजन ढाँचा २०७७, एसइइ नतिजा प्रकाशन तथा प्रमाणिकरण कार्यविधि २०७७ जारी भएको छ। यस दुई गाउँपालिकाले कोभिड-१९ तथा अन्य महामारीको अवस्थामा सिकाइलाई निरन्तरता दिन प्रतिकार्य योजना बनाई लागु गरेको छ।

४.३.३ उद्देश्य

- क. औपचारिक तथा अनौपचारिक शिक्षाको माध्यमबाट सम्भावित विपद्को पूर्व सावधानी र तयारीको वातावरण तयार गर्नु,
- ख. सम्भावित विपद्को व्यवस्थापन तथा उत्थानशीलता प्रणाली विकासको लागि भौतिक, मानवीय तथा आर्थिक स्रोतको तयारी गर्नु,
- ग. विपद् व्यवस्थापन प्रतिकार्यको संयन्त्र र कार्यढाँचा विकास गर्नु,

घ. शिक्षा क्षेत्रको अल्पकालीन र दीर्घकालीन पुर्नस्थापना गर्नु।

४.३.४ रणनीतिहरू

- क. विपद्को समयमा शिक्षा निरन्तरता गर्न पूर्वतयारी, व्यवस्थापन, प्रतिकार्य, पुर्नस्थापना सम्बन्धी आवश्यक नीति, मार्गदर्शन तथा कार्यविधिहरू तयार गर्ने,
- ख. सम्भावित प्रकोप तथा विपद्सम्बन्धी पूर्वावधानी, प्रकोपबाट बच्ने उपायहरूको बारेमा जानकारी तथा सिप विकास गर्ने,
- ग. प्रकोपबाट शिक्षा क्षेत्रलाई जोगाउन आवश्यक तयारी गर्ने,
- घ. कोभिड-१९ लगायतका महामारीबाट बच्न पूर्वावधानी, रोकथाम तथा उपचारको आवश्यक तयारी गर्ने,
- ङ. महामारीका समयमा शिक्षण सिकाइलाई निरन्तरता दिने वैकल्पिक उपायहरूको तयारी गर्ने,
- च. शिक्षा क्षेत्रमा प्रभाव पार्न सक्ने विपद् वा संकटहरूको पूर्वानुमान तथा त्यसको प्रभावको मूल्याङ्कन तथा विश्लेषण गर्ने,
- छ. संकटासन्नता (Vulnerability) को मूल्याङ्कनका आधारमा पूर्वानुमान तथा प्रतिकार्यको वृहत योजना तयार गर्ने,
- ज. विद्यालयस्तरीय प्रतिकार्य योजना तयार गर्ने,
- झ. विपद् प्रतिरोधी भौतिक पूर्वाधारको निर्माण तथा पुर्नस्थापना गर्ने,
- ञ. शैक्षिक सेवा निरन्तरताको लागि आवश्यक हुने यन्त्र उपकरण, खाद्यान्न, पोशाक तथा अन्य राहत सामग्रीको प्रबन्ध गर्ने,
- ट. विपद् व्यवस्थापनको लागि स्थानीय तह र विद्यालयको क्षमता विकास गर्ने,
- ठ. विपद् तथा प्रकोप र शान्ति सुरक्षा र अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सरकारी तथा अर्धसरकारी निकायहरूबीच वडा तहसम्म समन्वय र जिम्मेवारीको संयन्त्र बनाउने,
- ड. विपद् व्यवस्थापनको राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सफल अभ्यासलाई स्थानीयकृत गर्ने,
- ढ. हरित विद्यालय अभियान, जलवायु परिवर्तन शिक्षा तथा दिगो विकासका निम्ति शिक्षा जस्ता कार्यक्रमहरू कार्यान्वयन गर्ने।

४.३.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा पनि बालबालिकाको सुरक्षासहित शिक्षा प्राप्त गर्ने अधिकार सुनिश्चित हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. विद्यालय र शिक्षा प्रणालीमा विपद् तथा प्रकोप व्यवस्थापनको लागि पूर्वतयारी, प्रतिकार्य, पुनर्स्थापना तथा पुनर्उत्थान योजना तथा क्षमता विकास भएको हुनेछ।
- ख. भौतिक, मानवीय र आर्थिक स्रोत व्यवस्थापन सहित विद्यालय तथा शिक्षा प्रणाली उत्थानशील भएको हुनेछ।
- ग. विपद् तथा संकटपूर्ण अवस्थामा शैक्षिक क्रियाकलापहरू निरन्तररूपमा सञ्चालन भएको हुनेछ।

प्रमुख कृयाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८०/८१	२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	जम्मा	१० वर्ष	

उत्थानशिलताका लागि Whole School Approach का आधारमा सचेतना विकास कार्यक्रम	विद्यालय	२	५	५	४	३	१९	१९	
संकटकालीन अवस्थामा सिकाइ निरन्तरताका लागि शिक्षक तथा विद्यार्थी तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	आवश्यकता अनुसार थप
स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण र अद्यावधिकरण	पटक	१	-	१	-	२	३	६	
स्थानीय तह र विद्यालयको विपद प्रतिकार्य सम्बन्धी क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	आवश्यकतानुसार
निरन्तर र सुरक्षित सिकाइका लागि शिक्षक विद्यार्थी सम्मिलित कार्य समूह निर्माण र परिचालन	वटा								आवश्यकतानुसार
एक विद्यालय एक उद्यान कार्यक्रम मार्फत हरित, सफा र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्द्धन	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	निरन्तर
शिक्षाका सबै उपक्षेत्रमा उल्लेखित आपतकालीन तथा संकटपूर्ण अवस्थामा गर्न सकिने विधिमा वैकल्पिक उपाय सहित योजना बनाउने	पटक	१	-	-	-	-	१	२	आवश्यकता नुसार
कोभिड १९ तथा अन्य प्रकोपको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरणका लागि विभिन्न माध्यमबाट सिकाइ निरन्तरता	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	आवश्यकतानुसार

तथा पुनर्लाभ कार्यक्रम सञ्चालन (ReAL Plan अनुसार)									
शैक्षिक क्षतिको तथ्याङ्क संकलन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
ReAL Plan अभिमूखीकरण तथा कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
अभिभावक सचेतना तालिम	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
एक माध्यमिक विद्यालय एक स्वास्थ्यकर्मी कार्यक्रम	संख्या	२	२	२	२	२	१०	१०	
विपद् प्रतिरोधी विद्यालय संरचना निर्माण		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			निरन्तर

४.४ विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

४.४.१ परिचय

बालबालिका विद्यालयमा भर्ना हुनका लागि सुरक्षित विद्यालय, पढ्नका लागि कक्षाकोठा, खेल्नका लागि खेलमैदान, शौचका लागि शौचालय, सफाइ र पिउनका लागि खानेपानी जस्ता भौतिक पूर्वाधार विद्यालयका आधारभूत संरचना हुन् । एक विद्यार्थीका लागि सुविधाजनक रूपमा पठनपाठनमा सहभागी हुनको निमित्त प्रारम्भिक बालविकास तथा आधारभूत तहका प्रारम्भिक कक्षाका लागि प्रतिविद्यार्थी ०.७५ वर्गमिटर र उच्च आधारभूत तह तथा माध्यमिक तहका लागि प्रतिविद्यार्थी १.०० वर्गमिटर बराबरको क्षेत्रफलको मापदण्ड शिक्षा नियमावली २०५९ को नियममा तोकिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षानीति २०७६ ले विद्यालयहरूमा भवन, कक्षा कोठा, फर्निचर, प्रयोगशाला, शौचालय, पानी, पुस्तकालय, बुक कर्नर जस्ता भौतिक पूर्वाधार तयार गर्ने, विद्यालय भवनलगायत सम्पूर्ण भौतिक पूर्वाधार विपद् जोखिममुक्त बनाउँदै सबै विद्यालयलाई सुरक्षित एवं बालमैत्री, हरित विद्यालयका रूपमा विकास गर्ने लगायतका नीतिगत व्यवस्थापन गरिएको छ । राष्ट्रिय शिक्षानीतिले आत्मसात् गरेको सबैका लागि सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास एवं विस्तारको नीति र हालसम्मको अभ्यासका आधारमा भएको सिकाइ अनुभवका आधारमा शिक्षाक्षेत्रको यस योजनामा भौतिक पूर्वाधार विकासको कार्यक्रम तर्जुमा गरिएको छ ।

४.४.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकाको वर्तमान अवस्था मूल्याङ्कन गर्दा अझै पनि झण्डै २० प्रतिशत विद्यालयमा नियमित शैक्षिक कृयाकलाप सञ्चालनका लागि कक्षाकोठाको अभाव रहेको देखिन्छ। २५ प्रतिशत विद्यालयमा शिक्षक तथा विद्यार्थीका लागि प्रयाप्त फर्निचरको उपलब्धता छैन। बालमैत्री धारा, छात्र छात्राका लागि अलग्गै शौचालय, अपाङ्गमैत्री विद्यालय पूर्वाधार, तथा विद्यालय खेल मैदान र घेर पर्खालको अभाव छ। विद्यालयमा भौतिक पूर्वाधार अभाव कै कारण विद्यार्थीको भर्ना तथा टिकाउदर कम रहेको पाइन्छ।

४.४.३ उद्देश्य

- क. विद्यालय शिक्षाका लागि आवश्यक मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन गरी सुरक्षित विद्यालय पूर्वाधार विकास गर्नु,
- ख. सबै विद्यालयमा सिकाइका लागि आवश्यक भौतिक सुविधा सुनिश्चित गर्न पूर्वाधार विकास, मर्मत सम्भार तथा प्रबलीकरण गर्नु।

४.४.४ रणनीतिहरू

- क. भौतिक पूर्वाधार विकासका लागि सञ्चालित विद्यालयको तह, विद्यार्थी सङ्ख्याको प्रक्षेपण र भौगोलिक क्षेत्रका आधारमा मापदण्ड विकास तथा कार्यान्वयन गर्ने।
- ख. एक विद्यालयमा पूर्वाधार विकासका सबै कार्य एकैपटक गर्ने गरी पूर्ण विद्यालय निर्माणको अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने।
- ग. विद्यालय पूर्वाधार विकासका लागि संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको लागत साझेदारीका आधारमा स्रोत व्यवस्थापन गरी सरोकारवालाको सहभागितामा कार्यान्वयन हुने प्रबन्ध गर्ने।
- घ. विद्यालयलाई सुरक्षित बनाउन आवश्यकतानुसार प्रबलीकरण तथा पुनर्निर्माण एवम् मर्मत सम्भार गर्ने।
- ङ. पूर्वाधार निर्माणसँगै सुरक्षित विद्यालय एवम् वातावरणीय पक्षलाई एकीकृत प्रणालीको विकास गरी संस्थागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने।

४.४.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

सबै विद्यालयमा पर्याप्त रूपमा बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित भौतिक संरचना निर्माण हुने।

प्रमुख नतिजा:

- सबै विद्यालयहरूमा सुविधासम्पन्न बालमैत्री, अपाङ्गमैत्री र सुरक्षित भौतिक पूर्वाधार विकास भएको हुनेछ।
- विद्यालयहरूमा बनेका संरचनाहरूको संरक्षण, संवर्द्धन एवम् नियमित मर्मत सम्भार र सबलीकरण पद्धतिको विकास भएको हुनेछ।

मुख्य कृयाकलापहरू:

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
विद्यालय भवन निर्माण (४ कोठे)	संख्या	२	२	२	२	२	१०	२०	
विद्यालय भवन मर्मत सम्भार तथा सबलीकरण	संख्या	५	५	५	५	५	२५	५०	
फर्निचर व्यवस्थापन	संख्या		५०	५०	५०	५०	२५०	५००	
छात्रा र छात्रका लागि अलग्गै शौचालय व्यवस्थापन	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
बालमैत्री धारा निर्माण	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
अपाङ्गतामैत्री संरचना निर्माण	संख्या	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	सबै	
दिवा खाजाका लागि भान्सा निर्माण तथा व्यवस्थापन	संख्या	२	२	२	२	२	१०	२०	

विद्यालय घेर पर्याल निर्माण (हरित घेर पर्याल सहित)	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन	संख्या	१	१	१	१	१	५	१०	
एक विद्यालय एक उद्यान निर्माण	संख्या	२	२	२	२	२	१०	२०	
पुस्तकालय, विज्ञान प्रयोगशाला निर्माण तथा मर्मत	संख्या	१	१	१	१	१	५	५	

४.५ विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि

४.५.१ परिचय

नेपालको संविधान, २०७२ ले सूचनाको हकमा प्रत्येक नागरिकलाई आफ्नो वा सार्वजनिक सरोकारका कुनै पनि विषयका सूचना माग्ने र प्राप्त गर्ने हक हुनेछ भनि मौलिक हकमा उल्लेख गरेको छ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विकास तथा प्रयोगले सबै विद्यार्थीका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको आधारभूत पहुँच पुर्याइ डिजिटल भिन्नता कम गर्ने, सूचना तथा सञ्चार प्रविधिलाई शिक्षण सिकाइका साधनका रूपमा पयोग गरी सिकाइ सुधार गर्ने, सबैका लागि शिक्षामा पहुँच पर्याउन र शिक्षाका व्यवस्थापकीय तथा शासकीय पद्धतिलाई कुशल र प्रभावकारी बनाइ सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगलाई सहयोग पुर्याउनु पर्दछ। त्यसैगरी नेपालको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि नीति, २०७२ ले सूचना तथा सञ्चारका संरचनामा पहुँच पुर्याउने विषयमा नीति निर्धारण गरेको छ भने शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना कार्यान्वयन गर्ने लगायतका नीतिहरू उल्लेख गरेको छ। डिजिटल नेपालको कार्यढाँचा, २०७६ ले विद्यालय तथा क्याम्पसहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षा, जियोस्प्यासियल र जिआइएस शिक्षा प्रदान गर्ने र शिक्षा क्षेत्रको सूचना तथा सञ्चार प्रविधि शिक्षासम्बन्धी क्षमता विकास गर्ने र सबैका लागि सूचना प्रविधिसम्बन्धी साक्षरता प्रदान गर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपाल सरकारले २०७६ सालमा स्वीकृत गरेको राष्ट्रिय शिक्षा नीति र विज्ञान तथा प्रविधि प्रवर्धन नीतिमा पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगसम्बन्धी नीतिहरू उल्लेख गरिएको छ। उक्त शिक्षा नीतिमा सबै विद्यालय तथा शिक्षणसंस्थाहरूमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी संरचना तयार गर्ने, कनेक्टिभिटी पुर्याउने, तालिम, शिक्षणसिकाइ तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीको व्यवस्थापन र जनशक्ति संरचना तयार पार्ने जस्ता विषय उल्लेख गरिएको छ। शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिसम्बन्धी गुरु योजना, २०१३-२०१७ ले १० हजार विद्यालयमा शिक्षणसिकाइका लागि इन्टरनेट कनेक्टिभिटी सहित सूचना प्रविधिको संरचनाको विकास तथा प्रयोग गर्न, शिक्षक तथा शिक्षा क्षेत्रका अन्य जनशक्तिका लागि सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका प्रयोग गर्न; सबै सात केन्द्रहरूमा डिजिटल डाटा केन्द्र स्थापना गर्ने, निरन्तर सिकाइको प्रबन्ध गर्ने, सूचना प्रविधि विषय पाठ्यक्रममा समावेश गर्ने, अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्री तयार गर्ने, शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणालीलाई डिजिटलाइज गर्ने, स्रोतकेन्द्रलाई सूचना प्रविधिका केन्द्रका रूपमा विकास गर्ने लगायतका कार्यक्रमहरू निर्धारण गरिएका थिए।

४.५.२ वर्तमान अवस्था

शिक्षामा प्रविधिको प्रयोग आजको शिक्षा प्रणालीभित्रको महत्वपूर्ण अवयवको रूपमा रहन गएको छ। कक्षा कोठामा प्रविधि प्रयोगका कारण हाम्रो परम्परागत पठनपाठनको सिद्धान्तलाई विस्थापित गरी नयाँ अवधारणाको शुरुवात भएको पाइन्छ। युगानुकूल सूचना र प्रविधिको विकास तथा प्रयोगमा अगाडि बढेका मुलुकको शैक्षिक, आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक, पर्यटकीय एवम् अन्य क्षेत्रमा भएको प्रगति उल्लेखनीय छ भने सूचना र प्रविधिमा कम पहुँच हुने मुलुकहरूको बीचमा ठूलो खाडल रहेको आभाष हुन्छ। यही असमानतालाई मध्यनजर गर्दै नेपालले पनि शिक्षामा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पहुँचको अभावले सिर्जना गरेको खाडललाई कम गर्दै लैजाने प्रयासको थालनी गरेको छ। शैक्षिक संस्था तथा शिक्षकले प्रविधिको प्रयोगमार्फत आफ्ना पठनपाठनका कार्यहरू गर्नुपर्ने भएको छ। रेडियो, टेलिभिजन, कम्प्युटर, प्रोजेक्टर, डिजिटल क्यामेरा तथा

इमेल इन्टरनेट जस्तो सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका उपकरणहरू शिक्षण सामग्रीका रूपमा परम्परागत सामग्रीभन्दा बढी सान्दर्भिक, उपयुक्त, दक्ष र प्रभावकारी रूपमा प्रयोग गर्न सकिन्छ।

आधारभूत शिक्षा (कक्षा ६-८) को पाठ्यक्रम २०७७ मा विज्ञान तथा प्रविधि विषयमा सूचना र विचारहरूको आदानप्रदान, विश्लेषण तथा सूचना प्रविधिको समुचित प्रयोग गर्न सक्ने सक्षमता निर्धारण गरी सूचना तथा सञ्चार प्रविधि ३० कार्य घण्टाको समय निर्धारण गरेको छ। माध्यमिक तहमा ऐच्छिक विषयका रूपमा कम्प्युटर अध्ययन गर्न सकिने छ।

दुहुँ गाउँपालिका अन्तर्गतका सम्पूर्ण सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरूमा नियमित रूपमा IEMIS व्यवस्थापन तथा अद्यावधिकरण कार्य निरन्तर रूपमा सञ्चालित छ। दुहुँ गाउँपालिकामा ५ वटा विद्यालयहरूमा प्रोजेक्टर र ३ वटा विद्यालयमा स्मार्ट बोर्डको माध्यमबाट शिक्षण सिकाईमा प्रविधिको प्रयोग गरिएको छ। सबै विद्यालयहरूमा इन्टरनेट जडानको प्रकृया अगाडि बढिरहेको छ। सबै सामुदायिक विद्यालयहरूमा इन्टरनेट सुविधाका लागि अनुदानको व्यवस्था गरिएको छ। १ वटा माध्यमिक विद्यालयमा इ हाजिरीको व्यवस्था गरिएको छ। अघिल्ला आर्थिक वर्षहरूमा सामुदायिक विद्यालय ९ वटा आधारभूत तथा माध्यमिक विद्यालयमा ICT Lab र १० वटा आधारभूत विद्यालयमा १/१ सेट डेस्कटप र प्रिन्टर प्रदान गरिएको छ। अधिकांस विद्यालयहरूमा कम्प्युटर सहायकको व्यवस्था गरिएको छ। कोभिडको समयमा रेडियो कार्यक्रम, अनलाईन कक्षा (ZOOM, Google Meet, Microsoft Team) तथा सामाजिक संजालमार्फत प्रविधिको प्रयोग गरी सिकाइलाई निरन्तरता दिइएको अवस्था छ।

४.५.३ उद्देश्य

- क. सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार गर्नु,
- ख. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिमा आधारित शिक्षामा पहुँच पुर्याउनु,
- ग. शिक्षाको समग्र व्यवस्थापनलाई सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरी प्रभावकारी, पारदर्शी र समतामूलक बनाउनु।

४.५.४ रणनीतिहरू

- क. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिका आधारभूत संरचना तथा उपकरणको प्रबन्ध गर्ने,
- ख. सबै शिक्षकहरूको क्षमता विकास गर्ने,
- ग. विभिन्न कक्षा र विषयका लागि तयार गरिएका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीको प्रयोग बढाउने,
- घ. शिक्षक सहायता र पृष्ठपोषण प्रणालीमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गर्ने,
- ङ. शैक्षिक स्रोत सामग्रीहरूमा इन्टरनेटको सुविधामार्फत विद्यालय र विद्यार्थीहरूको पहुँच विस्तार गर्ने,
- च. शिक्षाका विभिन्न सेवा प्रवाह तथा व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग विस्तार गर्ने,
- छ. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रहरूमा Digital Learning Centre को स्थापना गर्ने,
- ज. IEMIS लाइ थप व्यवस्थित गर्ने,
- झ. विद्यालयका कक्षाकोठाहरू प्रविधि तथा सूचनामैत्री बनाइने,

४.५.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको विस्तार भई सिकाइलाई प्रभावकारी, गुणस्तरीय र सान्दर्भिक बनाउन सहयोग पुगुका साथै विद्यालय शिक्षाको व्यवस्थापनमा सुधार आई सुशासन प्रवर्द्धन हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. सबै विद्यालयमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको पूर्वाधार विकास भई सबैको पहुँच पुगेको हुनेछ।
- ख. विभिन्न कक्षा र विषयका अन्तरक्रियात्मक डिजिटल सामग्रीमा विद्यार्थीको सहज पहुँच पुगेको हुनेछ।
- ग. सबै विद्यालयहरूले सिकाइ तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सूचना तथा सञ्चार प्रविधिको प्रयोग गरेको हुनेछ।
- घ. सूचना प्रविधिमा आधारित शिक्षक सहायता प्रणालीको विकास तथा सञ्चालन भएको हुनेछ।
- ङ. सामुदायिक सिकाइ केन्द्रमा सूचना प्रविधिको प्रयोगमा विस्तार भएको हुनेछ।
- च. सूचना प्रविधिमा आधारित एकीकृत शैक्षिक सूचना तथा व्यवस्थापन प्रणाली सुदृढ भएको हुनेछ।

- छ. सूचना प्रविधिको प्रयोगले व्यवस्थापन र सुशासनमा सुधार भएको हुनेछ।
ज. अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन प्रणालीमा सुधार भएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य:

मुख्य कृयाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१९	
प्रत्येक विद्यालयमा Internet Connectivity को व्यवस्था	विद्यालय	-	१९	१९	-	-	१९	१९	
शिक्षकहरुको ICT को प्रयोग सम्बन्धी क्षमता विकास	जना	१५	१५	१५	१५	१५	७५	१५०	
IEMIS व्यवस्थापन	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
सामुदायिक सिकाइ केन्द्रका परिचालकहरुको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयमा इ हाजिरी व्यवस्थापन	विद्यालय	५	५	५	४	-	१९	१९	
सबै विद्यालयका फोकल शिक्षकका लागि IEMIS व्यवस्थापन तालिम	जना	१	१	१	१	१			
डिजिटल शैक्षिक सामग्री वितरण	विद्यालय	२	२	२	२	२	१०	१९	
प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन	कक्षाकोठा	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	
विद्यालय सुशासन र व्यवस्थापनमा ICT को प्रयोग	विद्यालय	५	५	५	४	-	१९	१९	

परिच्छेद ५ सुशासन तथा व्यवस्थापन

५.१ संस्थागत क्षमता विकास

५.१.१ परिचय

नेपालको शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचना संघीय स्वरूपमा तीनै तहमा प्रवाह गर्ने शैक्षिक सेवालाई निरन्तर गर्न तत्कालीन समस्या समाधानका लागि कर्मचारीको व्यवस्थापन र संगठनात्मक स्वरूपमा केही परिवर्तन गरी व्यवस्थापन गरिएको छ । बदलिदो परिवेश अनुसार शासकीय संरचना, प्रक्रिया र क्षमता सुधार गरिएमा मात्र शैक्षिक गतिविधि प्रभावकारी भई सुशासन कायम हुने भएकाले संघीय संरचनाअनुसार तीन तहको सरकारका अधिकार तथा दायित्व; शिक्षामा भएको संख्यात्मक

विस्तार; ज्ञान, विज्ञान, प्रविधि र सञ्चारमा भएको विकास; सामाजिक चेतनामा आएको परिवर्तन लगायतका पक्षहरूलाई समेत विचार गरेर संस्थागत संरचना र क्षमता विकास गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नु आवश्यक देखिएको छ । योजना कार्यान्वयनका लागि गाउँ कार्यपालिका, गाउँसभा, गाउँ शिक्षा समिति, वडा शिक्षा समिति, विद्यालय व्यवस्थापन समिति, शिक्षक अभिभावक संघ विद्यालय मुख्य संयन्त्रका रूपमा रहेका छन् । शिक्षा योजनामा उल्लेखित नीति तथा कार्यक्रमहरूको सफल कार्यान्वयनका लागि सरोकारवालको क्षमता विकास हुन जरूरी हुन्छ । त्यसका लागि सहभागितामूलक योजना निर्माण, सुझाव सङ्कलन र प्रबोधिकरण मार्फत कार्यान्वयन संयन्त्रको क्षमता विकास गरिनुपर्छ । नेपालको संविधानमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका एकल र साझा अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ (ज) मा स्थानीय तहका २३ वटा अधिकारहरूको व्यवस्था गरिएको छ । विभिन्न ऐन र कानूनमार्फत स्थानीय तहका अधिकारहरूलाई स्पष्ट पारिएको छ । नेपालमा शिक्षा क्षेत्रको वर्तमान संस्थागत संरचनातर्फ दृष्टिगोचर गर्दा संघमा शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय रहेको छ । सो अन्तर्गत शिक्षा तथा मानवस्रोत विकास केन्द्र, पाठ्यक्रम विकास केन्द्र र शैक्षिक गुणस्तर परीक्षण केन्द्र रहेका छन् । त्यसैगरी स्वायत्त निकायका रूपमा राष्ट्रिय परीक्षा बोर्ड र शिक्षक सेवा आयोग पनि क्रियाशील छन् । साविकमा शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र अन्तर्गत रहेका २९ शैक्षिक तालिम केन्द्रमध्ये ७ वटा केन्द्र प्रदेश मातहतमा हस्तान्तरण भई प्रदेश शिक्षा तालिम केन्द्रका रूपमा क्रियाशील रहेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन वमोजिम तोकिएका २३ वटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई राखिएको छ । प्रत्येक स्थानीय तहमा शिक्षा युवा तथा खेलकुद महाशाखा/शाखाको व्यवस्था गरिएको छ ।

५.१.२ वर्तमान अवस्था

दुहुँ गाउँपालिकामा रहेका शाखाहरूमध्ये शिक्षा, युवा तथा खेलकुदसम्बन्धी काम शिक्षा, युवा तथा खेलकुद शाखाले गर्दै आएको छ । यस गाउँपालिकामा एक जनाअधिकृतस्तर छैटौँ र १ जना प्रा.स. गरी २ जना कर्मचारी कार्यरत रहेका छन् । तोकिएको दरबन्दीमा कर्मचारी पुरा भएतापनि गाउँपालिकाभरी १९ वटा सामुदायिक र २ वटा संस्थागत विद्यालयहरूको सुपरिवेक्षण तथा निरीक्षण लगाएत अन्य विभिन्न कार्यहरू गर्न पर्याप्तता नभएको देखिन्छ । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालयको सञ्चालन, रेखदेख र व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति र शिक्षक अभिभावक संघको कार्यकारी समिति रहेका छन् । सबै विद्यालयहरूमा विद्यालय सहयोगी र माध्यमिक तह सञ्चालन भएका सामुदायिक विद्यालयमा एक एक जना विद्यालय सहायक (लेखा हेर्ने) को व्यवस्थापन गरिएको छ । प्रायजसो विद्यालयहरूमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठक नियमित बसेको देखिन्छ भने शिक्षक अभिभावक संघको बैठक अपेक्षाकृत रूपमा बस्न सकेको पाइँदैन । सबै विद्यालयहरूले सामाजिक परीक्षण र अन्तिम लेखा परीक्षण गर्ने गर्दछन् । विद्यालयमा नागरिक बडापत्र राख्ने, गुनासो सुनुवाई संयन्त्रको विकास, विविधता व्यवस्थापन, अभिभावक भेला र छलफलजस्ता पक्षमा विद्यालयहरूले उपलब्धिपूर्ण तरिकाले काम गरेको देखिँदैन ।

यस योजनामा प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा, आधारभूत शिक्षा र माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच र सहभागिता सुनिश्चित गरी गुणास्तरमा सुधार, अनौपचारिक तथा आजीवन सिकाइका अवसरहरूको विस्तार र समता तथा समावेशिताको प्रवर्द्धन सहित जवाफदेही शैक्षिक सुशासन कायम गर्ने उद्देश्यले आवश्यक संस्थागत संरचना र प्रक्रिया स्थापित गर्न खोजिएको छ भने त्यसका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासको आवश्यकता पनि पहिचान गरिएको छ । यस खण्डमा सुशासन प्रवर्द्धन तथा शिक्षा विकासका कार्यक्रमहरू कार्यान्वयनका लागि विद्यमान पद्धतिको समीक्षा गरी यस शिक्षा क्षेत्र योजनाको प्रभावकारी र कुशल कार्यान्वयनका लागि संस्थागत संरचना, क्षमता र प्रक्रियामा देखिएका चुनौतीहरू पहिचान गरिएको छ । पहिचान गरिएका चुनौतीहरू सामना गरी सुशासन प्रवर्द्धन गर्नका लागि आवश्यक संरचना, क्षमता र प्रक्रियाको विकास तथा परिवर्तनको प्रस्ताव पनि गरिएको छ । विद्यालय शिक्षाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्नका लागि संघीय र प्रदेश तहमा निजामती तथा शिक्षा ऐन तथा नियमावलीहरूको निर्माण तथा परिमार्जन नभएकोले कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना भएको छ । विशेष गरी संघीय शिक्षा ऐन जारी हुन नसकेको कारणले यस गाउँपालिकाले कार्यान्वयनमा ल्याएको ऐन अनुसारका शैक्षिक गतिविधि व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको गुनासो सरोकारवालाहरूबाट आइरहेका छन् । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ कार्यान्वयनमा आएपछि त्यस ऐन वमोजिम तोकिएका २३ ओटा कार्य बाहेक अन्य कार्यका लागि जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय एकाई र सुदुरपश्चिम प्रदेशले प्रत्येक जिल्लामा सामाजिक विकास कार्यालयको स्थापना गरी शिक्षा प्रशासनका निकायहरू

एकातिर कामविहिन भएको पाइन्छ भने अर्कोतिर तीनवटै तहका विभिन्न निकायहरूबीचको समन्वय, सहकार्य र सहसम्बन्ध कमजोर भएको देखिन्छ।

५.१.३ उद्देश्य

- क. स्थानीय तहको अधिकार क्षेत्र अनुसार संस्थागत संरचना बनाउनु,
- ख. तीनै तहका सरकारबीचको अन्तरसम्बन्धलाई सुदृढ बनाउनु,
- ग. गुणस्तरको कमजोर नतिजालाई सम्बोधन गर्न जनशक्तिको व्यवस्था गर्नु,
- घ. जनशक्तिलाई नतिजाप्रति उत्तरदायी र जवाफदेही बनाउनु,
- ङ. कर्मचारी र संस्थाको क्षमता अभिवृद्धि गर्नु।

५.१.४ रणनीतिहरू

- क. स्थानीय तहमा शिक्षाको व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी बनाउन आवश्यक नीति तर्जुमा गर्ने,
- ख. संस्थागत संरचना अनुसार जनशक्तिको व्यवस्था गर्ने,
- ग. कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास गर्ने,
- घ. स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना गर्ने,
- ङ. प्रधानाध्यापकलाई थप जिम्मेवार बनाई क्षमता विकास गर्ने,

५.१.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

शिक्षाका सबै निकाय तथा विद्यालयमा सुशासन प्रबर्द्धन भई बालबालिकाको सिकाइप्रति उत्तरदायी प्रणालीको विकास हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यका लागि आवश्यक संरचना तथा जनशक्ति तयार भएको हुनेछ ।
- ख. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सहभागी हुने सबै निकायको दायित्व र अधिकार स्पष्ट भएको हुनेछ ।
- ग. शिक्षाको शासकीय तथा व्यवस्थापकीय कार्यमा सहभागी हुने सबै निकाय तथा जनशक्तिको क्षमता विकास पद्धति स्थापना भई क्षमता सुधार भएको हुनेछ ।
- घ. सेवा प्रवाह सहभागितामूलक, कार्यसम्पादनप्रति उत्तरदायी, विद्यार्थीको सिकाइप्रति जवाफदेही, समतामूलक र समावेशी भई कार्यसम्पादन उद्देश्यमूलक, प्रभावकारी तथा कुशल भएको हुनेछ ।

प्रमुख कृयाकलाप र लक्ष्य निर्धारण

मुख्य कृयाकलापहरू	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा		
आवश्यक कानूनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	संख्या	१	-	-	-	-	१	२	
विद्यालयको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
प्रधानाध्यापकलाई कार्यसम्पादन करार गरी नतिजाप्रति जिम्मेवार बनाउने	वटा	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	शिक्षा शाखाले

विव्यस तथा शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	विद्यालय र शिक्षा शाखाले
प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
गाउँपालिकाको शिक्षा शाखामा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
सबै विद्यालयमा गुनासो सुनुवाइ संयन्त्र विकास	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
विद्यालयहरूमा सुचना अधिकारीको व्यवस्था	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	
स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	पटक	१	-	-	-	-	१	१	निरन्तर
योग्यता, क्षमता र वरिष्ठताका आधारमा खुला प्रतिस्पर्धाबाट प्रधानाध्यापक व्यवस्थापन गर्ने	पटक	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			
विद्यालय सञ्चालन तथा व्यवस्थापन विनियम निर्माण र परिमार्जन गर्ने	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	१९	१९	निरन्तर
प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
अनौपचारिक शिक्षा तथा जीवनपर्यन्त सिकाइका लागि संयन्त्र विकास	पटक	१	-	-	-	-	१	१	
आपतकालीन अवस्थामा सिकाइ सहजीकरणकालागि संयन्त्र विकास	पटक	१	-	-	-	-	१	१	आवश्यकता अनुसार
गाउँ शिक्षा योजनाको निर्माण तथा प्रबोधीकरण	पटक	१	-	-	-	-	१	१	
विद्यालय सामाजिक परीक्षण तथा लेखा परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	

विद्यालय बार्षिकोत्सव तथा अभिभावक दिवस	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
विद्यालयमा नागरिक वडापत्र व्यवस्थापन गर्ने	विद्यालय	१९		-	-	--	१९	१९	
शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण तथा कार्यान्वयन	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन तथा स्रोतव्यक्तिको क्षमता विकास	संख्या		-	-	-	-			कानुन अनुसार

५.२ स्थानीय शिक्षा योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

५.२.१ परिचय

योजनाको सफल कार्यान्वयन गरी अपेक्षित नतिजा प्राप्तिमा लागि कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रबन्ध आवश्यक छ। योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध अन्तर्गत बार्षिक योजना तथा बजेट तर्जुमा, कृयाकलाप निर्धारण तथा कार्यान्वयन, वित्तीय व्यवस्थापन तथा अनुगमन र मूल्याङ्कन लगायत कार्यान्वयन लगायत कार्यान्वयनका लागि आवश्यक संरचना, जनशक्ति प्रकृया र जिम्मेवारी तथा उत्तरदायित्वहरु पर्दछन्। शिक्षा क्षेत्रका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि वार्षिक रणनीतिक योजना तर्जुमा, आवश्यक नीतिगत मापदण्ड परिमार्जन तथा विकास कार्यक्रम कार्यान्वयन तथा अनुगमन मूल्याङ्कनका लागि सरोकारवाला सबैको जिम्मेवारी तथा स्पष्टता आवश्यक छ। स्थानीय सरकारबाट निर्माण गरिने योजनाको कार्यान्वयनको मुख्य थलो वा एकाइ विद्यालय भएकाले विद्यालयमा कार्यान्वयनको उपयुक्त प्रबन्धका साथसाथै स्थानीय तहले विद्यालयका कृयाकलापहरुको नियमित अनुगमन तथा कार्यान्वयनमा आवश्यकता अनुसार सहयोग र समन्वय गर्नु पर्दछ। स्थानीय तहहरुले संघीय तथा प्रदेश सरकारबाट सशर्त अनुदानका अतिरिक्त अन्य अनुदान र उनीहरुको आफ्नै स्रोतबाट व्यवस्था गरीएको बजेट समेटेर बार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम निर्धारण गर्नुपर्दछ। यस प्रकार शिक्षा क्षेत्रको यो योजना कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकार, विद्यालय तथा सरोकारवाला सबैको संरचनामा सुधार तथा क्षमता विकास गर्नु आवश्यक छ।

५.२.२ वर्तमान अवस्था

नेपालको संघीय संरचना अनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको संरचना तयार भइ तीनै तहका सरकार कृयाशील भइ केही कानूनी प्रबन्ध सहित मुख्य संरचना तथा जनशक्ति र जिम्मेवारी निर्धारण भए तापनी राज्य प्रणालीलाई संघीय संरचना अनुरूप रुपान्तरण गर्न थप कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ। शिक्षा योजना कार्यान्वयनका सम्बन्धमा संघमा रहेको शिक्षा विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र मातहतका निकायले विभिन्न मन्त्रालय तथा विकास साझेदारहरूसँग सहकार्य तथा समन्वय गर्ने र योजना तथा कार्यक्रमहरुको समग्र अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने जिम्मेवारी निर्वाह गर्दछ।

प्रदेश तहमा सामाजिक विकास मन्त्रालयका मातहतमा शिक्षा विकास निर्देशनालय, तालिम केन्द्र तथा डिभिजनल कार्यालयहरु खोलिएका छन्। स्थानीय तहमा शिक्षा शाखा रहेका छन्। प्रत्येक विद्यालयमा विद्यालय व्यवस्थापन समिति रहनुका साथै एक जना शिक्षकलाई विद्यालयको प्रधानाध्यापक नियुक्त गरी विद्यालय सञ्चालनको जिम्मेवारी दिइएको छ।

५.२.३ योजना कार्यान्वयनको प्रबन्ध

स्थानीय शिक्षाको यो योजनाको समग्र कार्यान्वयनका लागि विभिन्न तहमा निम्न लिखित प्रबन्ध गरिनेछ।

स्थानीय तह

१. स्थानीय तहले संघीय तथा प्रदेश तहबाट वित्तीय हस्तान्तरण मार्फत प्राप्त सशर्त अनुदान तथा अन्य अनुदान र आफ्नै स्रोतको बजेट समेत संलग्न गरी वार्षिक बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्नेछन्।

२. स्थानीय तहको शिक्षा शाखाको क्षमता विकास गरी सुदृढ गरिनेछ।

३. स्थानीय तहले कार्यक्रम कार्यान्वयनको नियमित अनुगमन तथा सहजीकरण गरी विद्यालयमा कार्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुने सुनिश्चितताका साथै समस्या समाधानका लागि आवश्यक नीति निर्देशन र समन्वय गर्नेछ।
४. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यकतानुसार स्थानीय तहले कानून तथा मापदण्ड तथा निर्देशिका विकास गर्नेछ।
५. स्थानीय शिक्षा योजनाको सरोकारवालाबीच कार्यक्रम तथा नीति नियम र कार्यविधिको प्रबोधीकरण कार्य गरिनेछ।
६. वार्षिक कार्य योजना तथा बजेट, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिनेछ।
७. अन्तर सम्बन्धित निकायसँग समन्वय गरी लगानीका अवसर अभिवृद्धि गरिनेछ।

विद्यालय

१. विद्यालयले विद्यालय सुधार योजना तयार गरी वार्षिक रूपमा अद्यावधिक गर्नेछन्।
२. विद्यालय व्यवस्थापन समितिले स्थानीय तहबाट प्राप्त बजेट तथा विद्यालयको आफ्नै आमदानी सहित समावेश गरी वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्नेछन्।
३. कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समिति तथा प्रधानाध्यापकलाई जिम्मेवारी प्रदान गरी उत्तरदायी बनाइनेछ।
४. विद्यालयहरूले अभिभावक तथा सरोकारवालाहरूसँग अन्तरक्रिया तथा सहकार्य गर्न अभिभावक भेला तथा बैठकहरू आयोजना गर्ने र सामाजिक परीक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने छन्।

सामुदायिक अध्ययन केन्द्र

१. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रको सञ्चालनका लागि व्यवस्थापन समिति गठन गरिनेछ।
२. स्थानीय तहबाट प्राप्त अनुदान तथा आफ्नै स्रोतबाट प्राप्त आम्दानी समेतका आधारमा स्थानीय तहको समन्वयमा व्यवस्थापन समितिले वार्षिक योजना निर्माण गरी कार्यान्वयनको व्यवस्था मिलाउने छ।
३. सामुदायिक अध्ययन केन्द्रले विभिन्न विषयगत स्थानीय तहका एकाइहरू, सामुदायिक तथा गैरसरकारी संस्थाहरू तथा समुदायसँग आवश्यकता अनुसार सहकार्य गरी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नेछ।

स्रोत केन्द्र

१. विद्यालय संख्या र भूगोलका आधारमा स्रोतकेन्द्र स्थापना गरिनेछ।
२. प्रत्येक स्रोत केन्द्रमा नियमानुसार स्रोतव्यक्ति व्यवस्थापन गरिनेछ।
३. स्रोत केन्द्रले विद्यालयको तथ्याङ्क तथा शैक्षिक प्रशासन व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नेछन्।
४. स्रोतव्यक्तिहरूले नियमित विद्यालय अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गरी प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्नेछन्।
५. स्रोतकेन्द्रहरू विद्यालय र गाउँपालिका बीच शैक्षिक सूचना तथा विकासका लागि पूलको रूपमा कार्य गर्नेछन्।

५.३ अनुगमन तथा मूल्यांकन

५.३.१ परिचय

नेपालमा योजनाबद्ध विकास प्रयासको सुरु अवस्थासँगै विकास आयोजनाको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी बसेको पाइन्छ। आ.व. २०३२/०३३ देखि विकास आयोजनाहरूको कार्यान्वयनको मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्थाको सुरुवात भयो। आठौँ योजना २०४९/०५४ देखि अनुगमन तथा मूल्याङ्कनको एउटा पद्धतिको रूपमा मजबुत गर्ने कार्य गरियो। यस योजनामा विगतका अनुगमन तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी व्यवस्थामा देखिएका कमीकमजोरीहरूमा सुधार गरी संस्थागत व्यवस्था, उच्च राजनैतिक तहको प्रतिबद्धता र उपलब्धि मूल्याङ्कनको व्यवस्थासहितको बलियो अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली लागु गरियो। अनुगमन भन्नाले कुनैपनि कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि विशेषतः शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरू के कति रूपमा भए? त्यसको लक्षित प्रतिफल योजना अनुरूप ठीक सँग भइरहेका छन् वा छैनन्? भनी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने प्रत्येक तहको व्यवस्थापनद्वारा निरन्तर र अद्यावधिक गरी निगरानी राख्ने कार्य हो। मूल्याङ्कन भन्नाले कुनै शैक्षिक कार्यक्रमको निर्धारित उद्देश्यको सन्दर्भमा त्यसका कार्यहरू कति सान्दर्भिक, सक्षम, लाभदायक र प्रभावकारी देखिएका छन् भन्नेबारे व्यवस्थित रूपबाट मापन गरी लेखाजेखा गर्ने कार्य हो। यहाँ भन्न खोजिएको तथ्य अनुगमन तथा मूल्याङ्कन को मुख्य उद्देश्य गाउँ शिक्षा

योजना र विद्यालय शिक्षा क्षेत्र योजनाले किटान गरेका प्रत्येक सेवा प्रवाह तहका लक्ष्य तथा उद्देश्य अनुरूपका उपलब्धिहरू पत्ता लगाई ती सूचकका आधारमा निर्णय प्रक्रियालाई सहयोग गरी प्रवाह सुधार गर्नु हो ।

५.३.२ वर्तमान अवस्था

ऐन, नियम अनुसार कार्य भए नभएको लेखाजोखा गर्ने, लक्ष्य तथा उद्देश्यका आधारमा प्रगति मापन गर्ने र क्षेत्रगत उद्देश्य तथा लक्ष्यमा भएको रणनीति तथा नीतिगत प्रवाहको मूल्याङ्कन गर्ने कार्यहरू नियमित रूपमा भैरहेका छन्। सबै तहको सेवा व्यवस्थापन तथा सेवा प्रवाहका लागि वित्तीय व्यवस्थापकीय र प्राविधिक पक्षको अनुगमन, लेखाजोखा तथा मूल्याङ्कन गरिनेछ । संघमा शिक्षा, विज्ञान तथा प्रविधि मन्त्रालय र शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्रले अनुगमन तथा मूल्याङ्कनका कार्यको समन्वय गर्नेछन् भने प्रदेशमा प्रदेश सामाजिक विकास मन्त्रालय, जिल्ला तहमा शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाई र सामाजिक विकास कार्यालयले आवश्यक समन्वय तथा सहजीकरण गर्नेछन् । दुहुँ गाउँपालिकाको गाउँ शिक्षा योजना सरोकारवालाहरूलाई जानकारी गराई सो कार्यान्वयन भए नभएको सम्बन्धित निकायबाट अनुगमन गरिनेछ ।

५.३.३ उद्देश्य

- क. प्रभावकारी तथा कूशल अनुगमन प्रणाली विकास गर्नु,
- ख. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणालीलाई नतिजामा आधारित बनाउनु,
- ग. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समय मै पहिचान गरी अपेक्षित उपलब्धि हासिल गर्नु।

५.३.४ रणनीतिहरू

- क. एकीकृत शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण र उपयोग गर्ने,
- ख. अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई छिटो छरितो र प्रभावकारी बनाउन प्रविधिको प्रयोग र सन्जालीकरण गर्ने,
- ग. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित गर्ने,
- घ. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनबाट प्राप्त पृष्ठपोषणलाई अनिवार्य रूपमा लागु गर्ने,
- ङ. अन्तरनिकाय र अन्तरसरकारी तहका समन्वय र सहकार्यमा जोड दिने,
- च. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा निश्चित बजेट छुट्याइ नतिजामूलक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली अवलम्बन गर्ने,
- छ. प्रत्येक शैक्षिक योजना, कार्यक्रम तथा परियोजनाहरूको नियमित आवधिक, मध्यावधिक तथा अन्तिम मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित गर्ने,
- ज. शैक्षिक सूचना प्रणालीलाई थप सुदृढीकरण गर्न आवश्यक सूचक सहितको सूचना प्रणाली विकास गर्ने।

५.३.५ उपलब्धि, मुख्य नतिजाहरू, मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

उपलब्धि:

- क. सम्पूर्ण शैक्षिक योजना तथा कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी तथा कूशल अनुगमन प्रणाली विकास हुने,
- ख. शैक्षिक अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली नतिजामा आधारित बनाइने,
- ग. योजना कार्यान्वयनका चरणमा आएका समस्या तथा चुनौतीहरूलाई समय मै पहिचान गरी अपेक्षित उपलब्धि प्राप्त हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. नतिजामा आधारित अनुगमन तथा मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित भएको हुनेछ।
- ख. अनुगमनका आधारमा नतिजामा सुधार भएको हुनेछ।
- ग. अनुगमन तथा मूल्याङ्कनमा संस्थागत संरचना तथा क्षमताको विकास भएको हुनेछ।
- घ. विद्यार्थी उपलब्धि परीक्षण तथा विद्यालय कार्यसम्पादन परीक्षणलाई थप व्यवस्थित र नियमित बनाइ नतिजाको आधारमा सुधार गर्ने परिपाटीको विकास भएको हुनेछ।
- ङ. विभिन्न कार्यक्रमहरूको उपलब्धि तथा प्रभावको आवधिक मूल्याङ्कन गरिएको हुनेछ।

मुख्य क्रियाकलाप तथा लक्ष्य

मुख्य कृयाकलापहरु	इकाइ	भौतिक लक्ष्य (५ वर्षे)						भौतिक लक्ष्य	कैफियत
		२०८१/८२	२०८२/८३	२०८३/८४	२०८४/८५	२०८५/८६	जम्मा	१० वर्ष	
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
अनुगमन तथा मुल्याङ्कनका सुचक तयार गर्ने र अध्यावधिक गर्ने	पटक	१	१	१	१	१	५	१०	
योजनाहरुको मासिक, चौमासिक तथा बार्षिक समिक्षा तथा प्रतिवेदन पेश गर्ने	पटक	३	३	३	३	३	१५	३०	
योजना तथा कार्यक्रमहरुको आवधिक मुल्याङ्कन तथा अद्यावधिक गर्ने	पटक	-	१	-	-	१	२	४	
शिक्षा योजना कार्यान्वयनको समग्र मुल्याङ्कन गरी अद्यावधिक गर्ने	पटक	-	-	१	-	१	२	४	
विद्यालयहरुले गर्ने सामाजिक परीक्षण र लेखा परीक्षणलाई प्रभावकारी र नियमित बनाउने	विद्यालय	१९	१९	१९	१९	१९	११९	२३८	
स्थानीय तहमा अनुगमन तथा मूल्याङ्कन संयन्त्र स्थापना	पटक	१	-	-	-	-	१	२	
स्रोतकेन्द्र मार्फत अनुगमन		निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर	निरन्तर			

५.३.६ अनुगमन संयन्त्र

यो योजना कार्यान्वयनका चरणमा विद्यालय शिक्षाका गतिविधि तथा योजना समेतको अनुगमन मूल्याङ्कनका लागि तपशिल अनुसारको अनुगमन संयन्त्र परिचालित हुनेछ।

क्र. सं.	अनुगमन गर्ने निकाय	अनुगमन प्रकृया	जिम्मेवारी	अनुगमन समय	अनुगमन सूचक
१	वडा शिक्षा समिति	अवलोकन, निरीक्षण, सुपरीवेक्षण र प्रतिवेदन	संयोजक	मासिक	आगन्तुक पुस्तिका, विद्यालय अनुगमन फाराम, कक्षाकोठा अनुगमन फाराम तथा प्रतिवेदन
२	गाउँ शिक्षा समिति		संयोजक	मासिक	
३	वडा कार्यालय		अध्यक्ष तथा पदाधिकारी	मासिक	

४	गाउँपालिका		अध्यक्ष, पदाधिकारी तथा तोकिएका अधिकारी	त्रैमासिक	
५	शिक्षा विकास तथा समन्वय इकाइ		इकाइ प्रमुख	बार्षिक	
६	जिल्ला समन्वय समिति		प्रमुख तथा पदाधिकारी	बार्षिक	
७	गाउँपालिका शिक्षा शाखा		शिक्षा युवा तथा खेलकुद शाखा प्रमुख तथा प्रतिनिधि	निरन्तर	
८	शिक्षा तथा मानव स्रोत विकास केन्द्र		तोकिएको अधिकारी	आवश्यकतानुसार	
९	प्रदेश शिक्षा विकास निर्देशनालय		तोकिएको अधिकारी	आवश्यकतानुसार	
१०	पालिका स्तरका विज्ञ समूह		शाखा प्रमुख	आवश्यकतानुसार	
११	विव्यस र शिक्षक अभिभावक संघ			मासिक	
१२	नागरिक समाज तथा गैर सरकारी संघसंस्था			मासिक	
१३	स्रोत केन्द्र		स्रोत व्यक्ति	निरन्तर	

परिच्छेद ६ लगानी र स्रोत व्यवस्थापन

६.१ स्रोतको अनुमान र विश्लेषण

६.१.१ परिचय

संवैधानिक एवम् कानुनी प्रावधानअनुसार विद्यालय शिक्षामा समतामूलक पहुँच सहितको गुणस्तरीय शिक्षा प्रदान गर्नु तीनै तहका सरकारको साझा दायित्व रहेको छ। यसका लागि आवश्यक स्रोतको पहिचान, प्राथमिकीकरण, स्रोतको उचित विनियोजन, प्रभावकारी कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन र प्रतिवेदनसम्बन्धी व्यवस्था गर्नु आवश्यक छ। संवैधानिक व्यवस्था बमोजिम विद्यालय शिक्षाको वित्तीय व्यवस्थापनमा सङ्घ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझेदारी आवश्यक छ। नेपालको संविधानअनुसार स्थानीय तहको वित्तीय स्रोतका लागि सङ्घीय स्रोतबाट सशर्त अनुदान, समानीकरण अनुदान, समपूरक अनुदान र विशेष अनुदानको प्रबन्ध गरिएको छ भने स्थानीय तहको आफ्नै स्रोतबाट समेत शिक्षामा केही लगानी हुने गरेको छ। स्थानीय तहले स्रोत प्रबन्धका लागि आन्तरिक ऋण समेत उठाउन पाउने व्यवस्था पनि रहेको छ। समानीकरण अनुदान, विशेष

अनुदान र समपूरक अनुदान सङ्घीय सरकारबाट स्थानीय तथा प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण हुने गरेको छ भने सशर्त अनुदान सम्बन्धित सङ्घीय विषयगत मन्त्रालयले तयार गरेका मापदण्डका आधारमा निर्धारित उद्देश्य वा कार्यक्रमको प्रयोजनका लागि खर्च गर्ने गरी स्थानीय र प्रदेश तहमा वित्तीय हस्तान्तरण गर्ने अभ्यास रहेको छ । स्थानीय तथा प्रदेश तहले सङ्घीय सरकारबाट हस्तान्तरण हुने उल्लिखित विभिन्न किसिमका अनुदानबाहेक आफ्नै स्रोतमा आधारित बजेट तथा राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने बजेटबाट पनि शिक्षाक्षेत्रमा विनियोजन गर्ने गर्दछन् ।

६.१.२ वर्तमान अवस्था

वर्तमानमा तीनै तहका सरकारबाट शिक्षामा लगानी रहेको पाइन्छ। शिक्षा क्षेत्रको लगानीको ठूलो हिस्सा संघीय सरकारले सशर्त अनुदान मार्फत व्यहोरी रहेको छ भने प्रदेश सरकार र स्थानीय सरकारले समेत आ-आफ्नो क्षेत्राधिकार भित्र रही शिक्षामा लगानी गरी रहेका छन्। यस दुहुँ गाउँपालिकाको सम्पूर्ण बजेटको झण्डै २० प्रतिशत बजेट (संघीय सशर्त अनुदान सहित) शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजन भएको देखिन्छ भने दुहुँ गाउँपालिका समानीकरण अनुदान तथा आन्तरिक आयको १२ प्रतिशत जति शिक्षामा लगानी भइरहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। सरकारी निकाय बाहेक साझेदार निकायहरुबाट समेत शिक्षा क्षेत्रमा नियमित लगानी भइरहेको छ। यस गाउँपालिका अन्तर्गतका विद्यालयहरुमा दिवा खाजा तथा स्वास्थ्य र पोषणका क्षेत्रमा विश्व खाद्य कार्यक्रम, विश्व शिक्षा र एकीकृत विकास समाज नेपालले लगानी गरिरहेको छ भने प्रारम्भिक पढाई कार्यक्रममा सामुदायिक ग्रामीण विकास समाजले सहजीकरण गरिरहेको छ।

६.१.३ उद्देश्य

- क. शिक्षा क्षेत्रमा आवश्यक स्रोतको प्रक्षेपण गर्नु,
- ख. योजनामा समावेश भएका कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत पहिचान गर्नु,
- ग. उपलब्ध स्रोतका आधारमा कार्यक्रमको प्राथमिकता निर्धारण गरी कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नु,

६.१.४ रणनीतिहरु

- क. सङ्घीय र प्रदेश सरकारको लगानीको अनुपातमा स्थानीय सरकारले आफ्नो स्रोतबाट लगानीमा वृद्धि गर्ने,
- ख. विद्यालय शिक्षामा पहुँच, सहभागिता एवम् गुणस्तर सुनिश्चित गर्न लगानी प्रभावकारिता बढाइने,
- ग. वार्षिक रूपमा कुल बजेटको २० प्रतिशत बजेट शिक्षाक्षेत्रका कार्यक्रमका लागि व्यवस्था गर्ने,
- घ. शिक्षामा निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्रको लगानीलाई प्रोत्साहन तथा प्रवर्द्धन गर्ने,
- ङ. मापदण्डका आधारमा खर्च र प्रतिवेदन पद्धति अवलम्बन गर्ने,
- च. वित्तीय व्यवस्थापन क्षमतामा सुधार ल्याई वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्वलाई सबल बनाइने,
- छ. लागत साझेदारीमा आधारित कार्यक्रमहरु सञ्चालन गर्ने ।

६.१.५ उपलब्धि तथा नतिजा

उपलब्धिहरु:

- क. शैक्षिक पहुँच, समता, गुणस्तर र क्षमता विकासमा आवश्यक स्रोतको व्यवस्थापन भएको हुने।

प्रमुख नतिजा:

- क. वित्तीय कार्यकुशलता, पारदर्शिता, जिम्मेवारी र उत्तरदायित्व सुदृढ भई वित्तीय सुशासन कायम भएको हुनेछ।

६.२ प्रस्तावित कार्यक्रम तथा बजेट अनुमान

बालविकास र शिक्षा.

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षा केन्द्रहरुको नक्साङ्कन तथा पुनर्वितरण	२०	०	०	०	०	२०	४०	पालिका
महिला बालबालिका तथा स्वास्थ्य शाखा र जनप्रतिनिधिको सहभागितामा बालविकास शिक्षा उमेर समूहका बालबालिकाहरुको विद्यालय भर्ना कार्यक्रम सञ्चालन	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका न्यूनतम मापदण्ड प्रबोधीकरण	२०	०	०	०	०	१००	२००	पालिका
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकहरुका लागिबालमैत्री सिकाइ तथा शैक्षिक सामग्री निर्माण सम्बन्धी क्षमता अभिवृद्धी तालिम	३०	३०	३०	३०	३०	५००	१०००	पालिका
पाठ्यक्रम प्रबोधीकरण	५०	०	०	०	०	१००	२००	पालिका
अभिभावक शिक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	५००	१०००	पालिका
प्रारम्भिक बालविकास तथा शिक्षाका शिक्षकको सेवा तथा सुविधामा विस्तार	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००/-	२००००	पालिका
बाल विकास केन्द्र सबलीकरण	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	१५००	पालिका
प्रत्येक वडामा कम्तीमा एक नमूना बालविकास केन्द्र निर्माण तथा सञ्चालन	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	१५००	पालिका
उत्कृष्ट प्रारम्भिक बाल विकास कक्षालाई प्रोत्साहन अनुदान	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	१५००	प्रदेश
प्रारम्भिक बालविकास कक्षाका लागि कार्यपुस्तक विकास तथा प्रकाशन	५००	०	०	०	०	५००	१०००	पालिका
प्रति विद्यार्थी लागत अनुदान	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	४०००	संघ
बालविकास शिक्षक तलब भत्ता	१००००	१२०००	१२०००	१२०००	१२०००	५८०००	११६००	संघ
जम्मा	१३५४०	१४९५०	१४९५०	१४९५०	१४९५०	६४०७०	१२८१४०	

आधारभूत शिक्षा

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
विद्यालय नक्साङ्कन, एकीकरण तथा समायोजन	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
मापदण्ड अनुसार शिक्षक व्यवस्थापन	१००००	१००००	१००००	१००००	१००००	५००००	१०००००	पालिका

सरोकारवालाहरुको सहभागितामा सबै बालबालिकालाई विद्यालय भर्ना तथा स्वागत अभियान	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
प्रारम्भिक कक्षाका बालबालिकाहरुका लागि पठन सामग्री वितरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	साझेदार
प्रारम्भिक कक्षा शिक्षण सम्बन्धी शिक्षक तालिम	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	साझेदार
विद्यालयको न्यूनतम भौतिक पूर्वाधार विकास	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
एक वडा एक नमूना विद्यालय निर्माण	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
विपन्न बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामग्री वितरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
व्यवस्थित परीक्षा प्रणाली, सुधारात्मक र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन	३०००	३०००	३०००	३०००	३०००	१५०००	३००००	पालिका
विव्यस र शिक्षक अभिभावक संघका पदाधिकारीहरुको क्षमता विकास र अभिभावक शिक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
उत्कृष्ट विद्यालय प्रोत्साहन अनुदान कार्यक्रम	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	३०००	संघ
निशुल्क पाठ्यपुस्तक व्यवस्थापन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ
शिक्षक तलब भत्ता	६००००	६००००	६५०००	७००००	८००००	२२७०००	४५४०००	संघ
विद्यालय सहयोगी तलब भत्ता	२५००	२५००	२५००	३०००	३०००	१३५००	२७००	संघ/पालिका
जम्मा	७६२६०	७६२६०	८१२६०	८६७६०	९६७६०	३०९३००	६१८६००	

माध्यमिक शिक्षा

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
विद्यालय नक्साङ्कन, पुनर्वितरण तथा समायोजन	५००	०	०	०	०	५००	१०००	पालिका
माध्यमिक शिक्षामा विज्ञान, प्रविधि, इन्जिनियरिङ, कला र गणित शिक्षा (STEAM) जस्ता विषयको सिकाइलाई अन्तरसम्बन्धित गर्ने र विज्ञान, गणित तथा कम्प्युटर विज्ञान	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	पालिका

विषय अध्ययनका लागि अवसर बढाउने								
माध्यमिक शिक्षामा सबैको पहुँच सुनिश्चित गर्न आवश्यकतानुसार विद्यालय बसको व्यवस्था गर्ने	०	०	५०००	५०००	१००००	२००००	४००००	साझेदार
शिक्षक तालिम तथा क्षमता विकास	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	प्रदेश/पालिका
शिक्षक तलब भत्ता	१६०००	१६०००	२००००	२००००	२००००	१२००००	१८४००००	संघ
विद्यालय सहयोगी र विद्यालय सहायक त.भ.	२०००	२०००	२०००	२०००	२०००	१००००	२००००	संघ/पालिका
विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि परीक्षण	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
सूचना प्रविधिको प्रयोगका लागि आवश्यक संरचना, सामग्री तथा क्षमता विकास	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	३०००	पालिका
अपाङ्गता तथा न्यून आय भएका बालबालिकाका लागि शैक्षिक सामग्री सहयोग	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
अभिभावक अभिमुखीकरण तथा सहायता	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	पालिका
विपदबाट परेको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरणका लागि वैकल्पिक तथा खुला सिकाइ तथा अतिरिक्त कक्षाको प्रबन्ध गर्ने	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	पालिका
गणित प्रयोगशाला, विज्ञान प्रयोगशाला र इ लाइब्रेरी व्यवस्थापन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	३०००	संघ/पालिका
विद्यालयमा प्रतिभा पहिचानका लागि सह तथा अतिरिक्त कृयाकलाप सञ्चालन	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	३०००	पालिका
कूलत, बालविवाह तथा अन्य सामाजिक समस्या न्यूनीकरणका लागि विद्यार्थी सचेतना कार्यक्रम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
जम्मा	२०७००	२०२००	२९२००	२९२००	३४२००	९६१५००	१९२३०००	

स्थानीय पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्चरु.हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
पाठ्यक्रम तथा पाठ्य सामग्री सम्बन्धी अभिमुखीकरण तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका

अभिभावक शिक्षाको पाठ्यक्रम विकास तथा कार्यान्वयन	२०	०	०	०	०	२०	४०	पालिका
आधारभूत तह उत्तीर्ण परीक्षा सञ्चालन, नतिजा प्रकाशन र विश्लेषण	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	पालिका
परीक्षण तथा मूल्याङ्कन सम्बन्धी नमुना विकास	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
स्थानीय पढाइ सामग्री तथा अन्य शैक्षणिक सामग्री निर्माण र प्रयोग	१०००	०	०	०	०	१०००	२०००	पालिका
जम्मा	१६७०	६५०	६५०	६५०	६५०	४२७०	८५४०	

शिक्षक व्यवस्थापन र विकास

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च, हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
अस्थायी करार तथा निजिस्रोतमा नियुक्त हुने शिक्षक व्यवस्थापनका लागि मापदण्ड र निर्देशिका निर्माण	५०	०	०	०	०	५०	५०	पालिका
नव प्रवेशी स्थायी करार शिक्षकहरूलाई तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ/पालिका
कार्य सम्पादनमा आधारित प्रोत्साहन तथा सुविधा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
विद्यालय सुपरीवेक्षण र पेसागत सहयोग	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	संघ/पालिका
शिक्षक सहायताका लागि विज्ञ समूह परिचालन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ/पालिका
शिक्षण सिकाइ समूह/घुम्ती शिक्षक बैठक	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
शिक्षक पुनर्ताजगी तालिम सञ्चालन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष सहयोगी कक्षा सञ्चालन एवम् उपचारात्मक शिक्षक पद्धति लागु गर्ने	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
प्रत्येक विद्यालयबाट कम्तीमा एक जना शिक्षकलाई सूचना प्रविधिको आधारभूत सिप विकास तालिम सञ्चालन गर्ने	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	पालिका
जम्मा	१३००	१२५०	१२५०	१२५०	१२५०	६३००	१२६००	

अनौपचारिक शिक्षा र जीवनपर्यन्त सिकाइ

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा	१०	खर्च व्यहोर्ने
---------------------------------	-----------------------------	----	----------------

	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा	वर्षको जम्मा	स्रोत
घरघुरी सर्वेक्षण र साक्षरता तथ्याङ्क संकलन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
सामुदायिक सिकाइ केन्द्रहरूको क्षमता अभिवृद्धि तालिम र अनुदान	३००	३००	३००	३००	३००	१५००	३०००	संघ/पालिका
प्रौढ शिक्षा तथा निरन्तर सिकाइ कक्षा सञ्चालन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
प्रभावकारिता मूल्याङ्कन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
सामुदायिक सिकाइ केन्द्रको सबलीकरण गरी जीवनपर्यन्त सिकाइ थलो (Learning Hub) का रूपमा विकास गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
जम्मा	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	

शैक्षिक समता र समावेशीकरण

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/०८६	५ वर्षको जम्मा		
बालबालिकाहरू शिक्षाको अवसरबाट बन्चित हुनुका कारण पहिचान गरी वैयक्तिक आवश्यकता र सिकाइ शैली अनुसारको वैकल्पिक शैक्षिक कार्यक्रम तथा सहायता प्रणाली तर्जुमा गरी कार्यान्वयन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
आधारभूत शिक्षाको उमेर समूहका सबै बालबालिकाहरूलाई विद्यालय भर्ना गर्ने व्यवस्था मिलाई अनिवार्य शिक्षा सुनिश्चित भएको सार्वजनिक घोषणा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
विद्यार्थीहरूमा सामाजिक साँस्कृतिक एकता भाव निर्माण गरी साँस्कृतिक संरक्षण र आदानप्रदानका लागि विद्यालयमा विद्यार्थीहरूको सहभागितामा साँस्कृतिक संग्रहालय निर्माण गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
निर्देशिकाअनुसार छात्रवृत्तिका लागि विद्यार्थी छनोट तथा छात्रवृत्ति वितरण (अपाङ्गता भएका तथा विभिन्न किसिमका आवासीय छात्रवृत्तिसमेत)	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ

विपन्न तथा लक्षित वर्गका विद्यार्थीका लागि उनीहरूको नतिजामा आधारित विशेष छात्रवृत्ति तथा प्रोत्साहन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
अपाङ्गताको प्रकृतिका आधारमा बालबालिकाका लागि सहयोगी सामग्री वितरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
अपाङ्गता भएका बालबालिकालाई शिक्षण गर्ने शिक्षकका लागि विशेष शिक्षा सम्बन्धी क्षमता विकास तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
जम्मा	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	

दिवा खाजा सहित स्वास्थ्य र पोषण

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/०८६	५ वर्षको जम्मा		
स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी मापदण्ड एवम् कार्यान्वयन ढाँचा विकास	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
विद्यालय तथा स्थानीय तहका लागि दिवा खाजा, स्वास्थ्य, पोषण र सरसफाई तथा स्वच्छतासम्बन्धी कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	साझेदार
दिवा खाजाका लागि भान्सा तथा भण्डार, भाँडावर्तन तथा आवश्यक सामग्रीको प्रबन्ध	-	१००	-	१००	-	२००	४००	प्रदेश/पालिका
तालिम, प्रचार-प्रसार, मेनु तयारी र आवधिक अन्य क्षमता अभिवृद्धि क्रियाकलाप	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
दिवा खाजाका लागि चाहिने खाद्य सामग्री आपूर्ति गर्ने स्थानीय कृषि सहकारी, किसान समूहलाई तालिम तथा सहयोग	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
कार्यक्रमको प्रभावकारिता, कार्यकुशलता तथा प्रति एकाइ लागतको अध्ययन तथा विभिन्न मोडालिटीहरूको अध्ययन	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
किशोरीहरूका लागि चेन्ज रुम, प्रयोग भइसकेका सामग्री व्यवस्थापन, हात धुने ठाउँ, स्वच्छ खानेपानी, कक्षाकोठा तथा विद्यालय परिसर सरसफाइको प्रबन्ध र घेराबाराको व्यवस्था	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका

कक्षा ६ देखि १२ सम्मका किशोरीहरूलाई महिनावारी स्वच्छताको लागि स्यानिटरी प्याडको व्यवस्थापन	८००	८००	८००	८००	८००	४०००	८०००	संघ
विद्यालयलाई प्राथमिक उपचारको किट प्रदान तथा प्रतिस्थापन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका/साझेदार
सबै विद्यालयमा स्वास्थ्य, सरसफाइ तथा स्वच्छता, पोषण र किशोरीहरूका लागि महिनावारी स्वच्छतासम्बन्धी शिक्षा	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका/साझेदार
विद्यार्थी संख्या बढी भएका विद्यालयमा भान्से व्यवस्थापन	५०	५०	६०	७०	८०	३१०	६२०	पालिका
दिवा खाजा व्यवस्थापनका लागि भान्सेलाई तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	पालिका
विद्यालयको भान्साकोठा व्यवस्थापन	१५०	१५०	१००	१००	१००	६००	१२००	पालिका
जम्मा	१७४०	१८४०	१७००	१८१०	१७२०	८८१०	१७६२०	

आपतकाली तथा संकटकालीन अवस्थामा शिक्षा

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
उत्थानशिलताका लागि Whole School Approach का आधारमा सचेतना विकास गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
स्थानीय तहमा संकटासन्नता मूल्याङ्कनका आधारमा शिक्षा क्षेत्रको विपद प्रतिकार्य योजना निर्माण	-	०	५०	०	५०	१००	२००	
एक विद्यालय एक उद्यान कार्यक्रम मार्फत हरित, सफा र सुरक्षित विद्यालय प्रवर्द्धन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
कोभिड १९ तथा अन्य प्रकोपको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरणका लागि विभिन्न माध्यमबाट सिकाइ निरन्तरता तथा पुनर्लाभ कार्यक्रम सञ्चालन	२००	२००	२००	२००	२००	१०००	२०००	संघ
विपद् सम्बन्धी तथ्याङ्क संकलन	१०	१०	१०	१०	१०	५०	१००	पालिका
जम्मा	३१०	३१०	३६०	३१०	३६०	१६५०	३३००	

विद्यालय भौतिक पूर्वाधार विकास

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
विद्यालय भवन निर्माण	२००००	२००००	२००००	२००००	२००००	१०००००	२०००००	संघ/प्रदेश

विद्यालय भवन मर्मत सम्भार तथा सबलीकरण	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	पालिका
फर्निचर व्यवस्थापन	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	प्रदेश/पालिका
छात्रा र छात्रका लागि अलग्गै शौचालय व्यवस्थापन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	प्रदेश/पालिका
बालमैत्री धारा निर्माण	४००	४००	४००	४००	४००	२०००	४०००	पालिका/साझेदार
विद्यालय घेर पर्खाल निर्माण (हरित घेर पर्खाल सहित)	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	प्रदेश/पालिका
खेलमैदान निर्माण तथा व्यवस्थापन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	प्रदेश/पालिका
जम्मा	२२५००	२२५००	२२५००	२२५००	२२५००	११२५००	२२५०००	

सूचना तथा संचार प्रविधि

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
विद्यालयमा ICT संरचना विस्तार	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	संघ/प्रदेश/पालिका
शिक्षकहरुको ICT को प्रयोग सम्बन्धी क्षमता विकास	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	१५००	पालिका
विद्यालयमा इ हाजिरी व्यवस्थापन	७५	१५०	१५०	१५०	१५०	६७५	१३५०	पालिका
सबै विद्यालयका फोकल शिक्षकका लागि IEMIS व्यवस्थापन तालिम	१००	१००	१००	१००	१००	५००	१०००	संघ
डिजिटल शैक्षिक सामग्री वितरण	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	१०००	२०००	पालिका/साझेदार
प्रविधिमैत्री कक्षाकोठा व्यवस्थापन	१५००	१५००	१५००	१५००	१५००	७५००	१५००	प्रदेश/पालिका
जम्मा	३३२५	३४००	३४००	३४००	३४००	१२९२५	२५८५०	

प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		

प्राविधिक धार संचालित विद्यालयहरूको न्यूनतम भौतिक तथा शैक्षिक व्यवस्थापन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	प्रदेश/पालिका
नयाँ प्राविधिक विद्यालय स्थापना	०	०	१०००	१०००	१०००	३०००	६०००	प्रदेश/पालिका
प्राविधिक धारमा अध्ययनरत विद्यार्थीका लागि छात्रवृत्ति सहयोग	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
प्राविधिक शिक्षालयमा अध्यापनरत जनशक्तिका लागि क्षमता विकास तथा व्यवस्थापन तालिम	५०	०	५०	०	०	१००	२००	पालिका
युवाहरूलाई खोज र नवप्रवर्तनका लागि प्रोत्साहनमूलक कार्यक्रमहरू सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	पालिका
छोटो अवधिका सिपमूलक तथा व्यावसायिक तालिम सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	प्रदेश/साझेदार
जम्मा	१६००	१५५०	२६००	२५५०	२५५०	१०८५०	२१७००	

संस्थागत क्षमता विकास

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरू	आर्थिक वर्ष/खर्च रु. हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
आवश्यक कानूनी प्रबन्ध तथा मापदण्ड विकास	५०	०	०	१००	०	१५०	३००	पालिका
प्रधानाध्यापक, शिक्षक तथा कर्मचारीको क्षमता विकास	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका.
गाउँपालिकाको शिक्षा शाखामा कार्यरत जनशक्तिको क्षमता विकास	१५०	१५०	१५०	१५०	१५०	७५०	१५००	पालिका
विद्यालय सुधार योजना निर्माण तथा कार्यान्वयन	३८०	३८०	३८०	३८०	३८०	१९००	३८००	प्रदेश /पालिका
स्थानीय तहमा शिक्षक पेसागत सहयोग प्रणाली स्थापना तथा सञ्चालन	५००	५००	५००	५००	५००	२५००	५०००	पालिका
प्रतिवेदन तथा तथ्याङ्क प्रणालीको सुदृढीकरण	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
गाउँ शिक्षा योजनाको निर्माण तथा प्रबोधीकरण	०	१५०	०	१५०	०	३००	६००	पालिका
विद्यालय सामाजिक परीक्षण तथा लेखा परीक्षण प्रतिवेदन सार्वजनिक	२१५	२१५	२१५	२१५	२१५	१०७५	२१५०	संघ
शैक्षिक कार्यपात्रो निर्माण तथा कार्यान्वयन	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका

स्रोत केन्द्र व्यवस्थापन तथा स्रोतव्यक्तिको क्षमता विकास	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
जम्मा	१४९५	१५९५	१४४५	१६९५	१४४५	७६७५	१५३५०	

अनुगमन तथा मूल्याङ्कन

अनुदान प्राप्त हुने कृयाकलापहरु	आर्थिक वर्ष/खर्चरु.हजारमा						१० वर्षको जम्मा	खर्च व्यहोर्ने स्रोत
	०८१/८२	०८२/८३	०८३/८४	०८४/८५	०८५/८६	५ वर्षको जम्मा		
अनुगमन तथा मुल्याङ्कन मार्गदर्शन निर्माण	५०	०	०	५०	०	१००	२००	पालिका
अनुगमन तथा मुल्याङ्कनका सुचक तयार गर्ने र अध्यावधिक गर्ने	२०	२०	२०	२०	२०	१००	२००	पालिका
योजनाहरुको मासिक, चौमासिक तथा बार्षिक समिक्षा तथा प्रतिवेदन पेश गर्ने	५०	५०	५०	५०	५०	२५०	५००	पालिका
योजना तथा कार्यक्रमहरुको आवधिक मुल्याङ्कन तथा अद्यावधिक गर्ने	०	५०	०	५०	५०	१५०	३००	पालिका
शिक्षा योजना कार्यान्वयनको समग्र मुल्याङ्कन गरी अद्यावधिक गर्ने	०	५०	५०	०	५०	१५०	३००	पालिका
जम्मा	१२०	१७०	१२०	१७०	१७०	७५०	१५००	

(नोट: माथिका क्रियाकलापहरुमा बजेट अनुमान गर्दा यस आ. व. २०८१/०८२ लाई आधार मानी निर्धारण गरिएकोमा देशको मुद्रास्फिती दर र मूल्य वृद्धिको अनुपातमा अनुमानित १० प्रतिशत प्रति वर्षका दरले थपघट हुन सक्नेछ।)

निकायगत कूल बजेट अनुमान ५ वर्षको

क्र. सं.	बजेट व्यहोर्ने निकाय	अनुमानित बार्षिक बजेट रु. मा			अनुमानित पञ्चवर्षीय बजेट रु. मा		
		उच्चतम	मध्यम	न्यूनतम	उच्चतम	मध्यम	न्यूनतम
१	पालिका	२,५०,००,०००	२,३०,००,०००	२,२०,००,०००	१२,५०,००,०००	११,२०,००,०००	२,५०,००,०००
२	संघ/पालिका	५०,००,०००	३०,००,०००	२५,००,०००	२,५०,००,०००	१,५०,००,०००	२,२०,००,०००
३	प्रदेश	५०,००,०००	४०,००,०००	३०,००,०००	२,५०,००,०००	२,००,००,०००	२,२०,००,०००
४	पालिका/साझेदार	५,००,०००	४,५०,०००	४,००,०००	२५,००,०००	२२,५०,०००	२,२०,००,०००
५	संघ	७,५०,००,०००	७,३०,००,०००	७,००,००,०००	३७,५०,००,०००	७,५०,००,०००	७,५०,००,०००
६	प्रदेश/पालिका	२०,००,०००	१५,००,०००	१०,००,०००	१,००,००,०००	२,२०,००,०००	२,२०,००,०००
७	साझेदार	५,००,०००	४,५०,०००	४,००,०००	२५,००,०००	२,२०,००,०००	२,२०,००,०००
८	संघ/प्रदेश	२०,००,०००	१५,००,०००	१२,००,०००	१,००,००,०००	२,२०,००,०००	२,२०,००,०००
९	संघ/प्रदेश/पालिका	१०,००,०००	९,००,०००	८,००,०००	५०,००,०००	२,२०,००,०००	२,२०,००,०००

	जम्मा	१२,०६,००,०००	११,३९,००,०००	१०,६३,००,०००	६०,३०,००,०००	५६,९५,००,०००	५३,१५,००,०००
--	-------	--------------	--------------	--------------	--------------	--------------	--------------

परिच्छेद ७ मुख्य उपलब्धी सूचकहरु

क्रसं	शिक्षा योजनाको सुरुवाती विन्दुमा	राष्ट्रिय	प्रदेश	स्थानीय	
१	खुद भर्ना दर प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षा	७०.६	६९.८	७४.३	
१.१	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षामा कूल भर्ना दर* (%)	९९.९	९८.९	७९.९	
१.२	प्रारम्भिक बालविकास र शिक्षाको अनुभव लिई कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिका* (%)	-	-	९८.८	
२	आधारभूत शिक्षा (कक्षा १-८)	-	-	-	
२.१	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको खुद प्रवेश दर (%)	९५.७	९६	९५.३	
२.२	कक्षा १ मा नयाँ भर्ना भएका बालबालिकाको कूल प्रवेश दर (%)	११५.९	११५.७	१०५.४	
२.३	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा खुद भर्ना दर* (%)	९५.६	९५.७	९६.४	
२.४	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) मा कूल भर्ना दर* (%)	१२४.८	१२७.३	१०४.७	
२.५	आधारभूत तहको कक्षा ५ को नयाँ भर्ना दर* (%)	३	२.९	१.४	
२.६	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा ५) पूरा गर्ने दर* (%)	८९.४	८९.१	९५	
२.९	आधारभूत तहमा (प्राथमिक कक्षा १-५)मा भर्ना भएका ५-९ वर्ष उमेर भन्दा माथिका बालबालिका* (%)	२२.२		१७.२	
२.१०	आधारभूत तह (प्राथमिक कक्षा १-५) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचाङ्क*	१.०६		०.७९	
२.११	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा खुद भर्ना दर* (%)	९३.४	९६.२	६०.४	
२.१२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा कूल भर्ना दर (%)	११०.४	३.४	१२४.६	
२.१३	आधारभूत तहको कक्षा ८ सम्मको टिकाउ दर* (%)	७९.३	८५.६	९६.३	
२.१४	आधारभूत तहको कक्षा १ मा भर्ना भई कक्षा ८ पूरा गर्ने दर*(%)	७२.७	-	९२.५	
२.१५	आधारभूत तह(कक्षा १-८) कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक*	१.०१	-	०.९०	
२.१६	कक्षा ३ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ३ को आधारभूत वा तह २ हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	-		
		गणित	-		
२.१७	कक्षा ५ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ५ को आधारभूत तह हासिल भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	नेपाली	४५	-	७२.७
		गणित	२८.३	-	३७.९
		अग्रेजी		-	६९.७
२.१८	कक्षा ८ मा न्युनतम सिकाइ उपलब्धि हासिल गरेका (कक्षा ८ को तह ३ हासिल	नेपाली	६८.५	-	६३.४

	भएका) बालबालिकाको सङ्ख्या (%)	गणित	५३.५	-	५१.७
		अग्रेजी	४३.८	-	६३.८
२.१९	विद्यालय बाहिर रहेका बालबालिका* (%)	आधारभूत (कक्षा १-५)	२.९	१.७-	२.३
		आधारभूत (कक्षा १-८)	६.६	२.३	४.७
२.२०	आधारभूत तह (कक्षा १-८) अध्यापनरत कूल शिक्षक मध्ये महिला शिक्षकको सङ्ख्या*(%)		-	-	३८.६७
३.	माध्यमिक शिक्षा (कक्षा ९-१२)				
३.१	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा खुद भर्ना दर* (%)		५६.८	५७.२	५४.२
३.२	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कूल भर्ना दर* (%)		८३.२	७७.९	६९.५
३.३	माध्यमिक तहमा कूल भर्ना दरमा लैङ्गिक समता सूचक* (कक्षा ९-१२)		१.०२	-	०.९३
३.४	आधारभूत तहवाट माध्यमिक तहमा ट्रान्जिसन दर* (%)		९७.५	-	९५.७
३.५	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १० मा पुग्ने दर (%)		६०.३	९५.५	६१.४
३.६	कक्षा १ मा भर्ना भएका बालबालिका मध्ये कक्षा १२ मा पुग्ने दर (%)		२४.०	-	२६.५
३.७	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा कार्यरत महिला शिक्षक सङ्ख्या* (%)		२०.६	-	२५
३.८	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा अध्ययनरत विद्यार्थी मध्ये विज्ञान र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा विषयमा भर्ना भएका विद्यार्थी सङ्ख्या*(%)	विज्ञान			१५.६
		प्राविधिक /व्यवसायिक	१०.०		
३.९	कक्षा १० का विद्यार्थी सिकाइ उपलब्धि * (अङ्कमा)	नेपाली			
		गणित			
		विज्ञान			
		अग्रेजी			
४.	जिवन-पर्यन्तशिक्षा तथा सिकाइ र अनौपचारिक शिक्षा				
४.१	साक्षरता दर (१५ वर्ष भन्दा माथि) (%)		५८.०		९१.१२
४.२	साक्षरता दर (६ वर्ष भन्दा माथि) (%)		८२.०		९३.३५
४.३	साक्षरता दर (१५-२४ उमेर समूह) (%)		९२.०		९८.७८
४.४	साक्षरता दरमा लैङ्गिक समता (१५ वर्ष भन्दा माथि)		०.६५		९७.
५.	प्राविधिक तथा व्यवसायिक शिक्षा तथा सीप विकास तालिम				
५.१	प्राविधिक तथा व्यावसायिक सीप विकास तथा तालिम प्राप्त आर्थिक रूपले सक्रिय जनशक्ति *(%)		३१.०		१२

५.२	प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा(कक्षा ९-१२ वा डिप्लोमा वा प्रि-डिप्लोमा वा सो सरह) उत्तीर्ण जनशक्ति* (वार्षिक सङ्ख्या)	छात्रा			१८
		छात्र			३१
६.	सुसासन तथा व्यवस्थापन				
६.१	आधारभूत तह (कक्षा १-५) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		२४:१		१:१२
६.२	आधारभूत तह (कक्षा ६-८) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		३०:१		१:३१
६.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१०) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात (सामुदायिक विद्यालय)		४०:१		१:१७
६.४	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा विद्यार्थी:शिक्षक अनुपात		४१:१		१:१७
७.	उच्च शिक्षा				
७.१	उच्च शिक्षामा कूल भर्ना दर(%)		१२.०	30.37	२३.५
७.२	उच्च शिक्षामा महिला सहभागिता अनुपात		०.९१		०.८२
७.३	प्राविधिक उच्च शिक्षामा विद्यार्थी भर्ना दर(%)		२४		२५
८.	लगानी				
८.१	कूल बजेटको शिक्षा क्षेत्रमा विनियोजित बजेट*(%)		१०.६८		११.७
८.२	आधारभूत तह (कक्षा १-८) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)		१८		४००००
८.३	माध्यमिक तह (कक्षा ९-१२) मा प्रति विद्यार्थी सरकारी खर्च (रु. हजारमा)		११		६००००

अनुसूची १
शिक्षा योजना कार्यान्वयनका लागि सम्भावित साझेदार निकायहरु

नेपाल सरकार
सुदुरपश्चिम प्रदेश सरकार
दुहुँ गाउँपालिका भित्रका सामुदायिक तथा संस्थागत विद्यालयहरु
सामुदायिक ग्रामीण विकास समाज
एकीकृत विकास समाज नेपाल
विश्व खाद्य कार्यक्रम
विश्व शिक्षा नेपाल
गुड नेवर्स इन्टरनेशनल
मर्सिकर्प्स/सप्रोस नेपाल
सिटिईभिटी
अन्य सरकारी गैरसरकारी संघ संस्था